

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

SAULIUS ŠIMKEVIČIUS

XX AMŽIAUS ISTORINĖS ATMINTIES POLITIKOS
REIKŠMĖ UKRAINOS TAUTINIO TAPATUMO
KONSTRAVIMUI NUO 2005 METŲ

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. Ramūnas Trimakas

VILNIUS
2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

XX AMŽIAUS ISTORINĖS ATMINTIES POLITIKOS
REIKŠMĖ UKRAINOS TAUTINIO TAPATUMO
KONSTRAVIMUI NUO 2005 METŲ

Europos kaimynystės politikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62602S1

Vadovas

_____ doc. dr. R. Trimakas

2012 - 05 - 10

Recenzentas

2012

Atliko

EKPmns0-01 gr. stud. S. Šimkevičius

2012 - 05 - 10

VILNIUS

2012

TURINYS

Įvadas.....	5
1. Tapatumo teorija.....	10
1.1. Tapatumo apibrėžimas.....	10
1.2. Tapatumo socialiniuose moksluose lygmenys.....	12
1.3. Tautinio tapatumo apibrėžimas ir dėmenys.....	13
1.4. Dichotominis tautinio tapatumo modelis.....	14
1.5. Dichotominis tautinio tapatumo modelis Ukrainoje.....	16
1.6. Tautinis tapatumas etniškumo teorijose: primordialistinis ir instrumentalistinis požiūris.....	17
1.7. Tautinis tapatumas nacionalizmo teorijose: antlaikiškas, modernistinis ir transformacinis požiūris.....	19
1.8. Istorijos ir nacionalizmo reikšmė tautinio tapatumo konstravimui.....	22
2. Rusijos vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.....	25
2.1. „Kito“ vaidmuo tautinio tapatumo konstravimui.....	25
2.2. Liberalioji „Rusijos pasaulio“ koncepcija.....	27
2.3. Eurazininkų sąjūdžio idėjų reikšmė radikaliajai neoeurazizmo teorijai.....	30
2.4. Neoeurazizmo geopolitinės teorijos reikšmė Rusijos tapatumui.....	31
2.5. Ukrainos geopolitinė reikšmė Aleksandro Dugino radikaliajai neoeurazizmo teorijoje.....	32
2.6. Ukrainos teritorinė dekonstrukcija Aleksandro Dugino radikaliajai neoeurazizmo teorijoje.....	34
2.7. Rusifikacijos įtaka Ukrainos teritorinei dekonstrukcijai.....	36
2.7.1. Rusifikacijos politika Rytų Ukrainos teritorijose Rusijos imperijos laikotarpiu.....	37
2.7.2. Rusifikacijos politika ir jos pasekmės Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpiu.....	39
2.8. Apibendrinimas.....	40
3. Holodomoro istorinės atminties politikos vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.....	42
3.1. Holodomoras sovietinėje istoriografijoje.....	42
3.2. Ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje ir Vakarų istoriografijos vaidmuo Holodomoro diskurso XX amžiaus devintajame dešimtmetyje atgaivinimui.....	46
3.3. Holodomoras Rusijos istoriografijoje.....	49

3.4.	Holodomoro istorinės atminties politika nepriklausomoje Ukrainoje iki 2005 metų.....	51
3.5.	Holodomoro istorinės atminties politika Ukrainoje nuo 2005 metų.....	53
3.5.1.	Pirmieji Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus žingsniai, įgyvendinant Holodomoro istorinės atminties politiką.....	54
3.5.2.	Holodomoro įstatymo vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.....	55
3.5.3.	Institucijų bei monumentų reikšmė Holodomoro istorinės atminties politikos įgyvendinimui.....	58
3.5.4.	Holodomoro istorinės atminties politikos vaidmuo Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose.....	59
3.6.	Apibendrinimas.....	61
4.	Ukrainos nacionalistų organizacijos bei Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos reikšmė Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.....	63
4.1.	OUN ir UPA organizacijų susikūrimas ir veikla XX amžiaus viduryje.....	63
4.2.	OUN ir UPA organizacijų vertinimas Sovietų Sąjungoje ir Rusijoje.....	66
4.3.	Ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje požiūris į OUN ir UPA organizacijas ir jo kritika.....	69
4.4.	OUN ir UPA istorinės atminties politika Ukrainoje iki 2005 metų.....	71
4.4.1.	Komisijos vaidmuo, reabilituojant OUN ir UPA organizacijas.....	72
4.5.	OUN ir UPA istorinės atminties politika Ukrainoje nuo 2005 metų.....	74
4.5.1.	Antrojo pasaulinio karo veteranų sutaikymo ir socialinių garantijų problema....	74
4.5.2.	OUN ir UPA organizacijų vadų reabilitavimo ir pasmerkimo politika.....	76
4.5.3.	Institucijų, parodų ir minėjimų reikšmė OUN ir UPA istorinės atminties politikos įgyvendinimui.....	78
4.5.4.	Monumentų reikšmė Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politikos įgyvendinimui.....	81
4.6.	Apibendrinimas.....	82
	Išvados.....	84
	Rekomendacijos.....	86
	Literatūros sąrašas.....	87
	Anotacija.....	100
	Annotation.....	101
	Santrauka.....	102
	Summary.....	103

Ivadas

Temos aktualumas ir tyrimo problema

Komunizmo žlugimas ir Sovietų Sąjungos iširimas pradėjo naujų pokyčių erą dvipoliame pasaulyje. Šie pokyčiai lėmė ne tik Šaltojo karo pabaigą, bet ir naujų pokomunistinių valstybių susikūrimą posovietinėje erdvėje. Viena iš jų – Ukraina. Paskelbus Ukrainos nepriklausomybę prasidėjo valstybės ir tautos kūrimo procesai: planinę ekonomiką pakeitė rinkos ekonomika, totalitarizmą – demokratija, komunizmą – nacionalizmas. Vienu iš svarbiausių ukrainiečių tautos kūrimo elementų tapo XX amžiaus istorinė atmintis. 1932-1933 metų badas (Holodomoras) bei rezistencija Antrojo pasaulinio karo metu ir po jo tapo pagrindiniais istoriniais įvykiais, formavusiais naują nacionalistinį etninių ukrainiečių tapatumą, kuris radikaliai skyrėsi nuo komunizmo egzistavimo laikotarpiu konstruoto bendro sovietinio tapatumo, įkūnijančio svarbiausius rusiškumo elementus.

2004 metų pabaigoje įvykusi Oranžinė revoliucija, kurios metu Ukrainos prezidentu buvo išrinktas Viktoras Juščenka, lėmė pokyčius vidaus ir užsienio politikoje. Vidaus politikoje Viktoras Juščenka vykdė ukrainizacijos politiką, kurios tikslas visos ukrainiečių pilietinės tautos vienijimas etninio ukrainiečių tapatumo pagrindu. Svarbiausiu šios vienijimo politikos veiksmu tapo XX amžiaus istorinės atminties politika ir, konkrečiai, Holodomoro genocido bei Ukrainiečių nacionalistų organizacijos bei Ukrainiečių sukilėlių armijos didvyrių, konstravimas. Šiai politikai priešinosi Viktoro Juščenkos oponentas Viktoras Janukovyčius bei Rytų ir Pietų Ukrainos gyventojai.

Situacija pasikeitė 2010 metais Ukrainos prezidentu išrinkus Viktorą Janukovyčių. Rusijos politiką remiančio Viktoro Janukovyčiaus išrinkimas prezidentu sudarė prielaidas Holodomoro ir Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politikos kaitai bei ukrainiečių tautinio tapatumo, išreikšto rytų slavų tapatumo pagrindu konstravimui.

Taigi **tema yra aktuali**, kadangi, Ukrainai, esant vienu iš Europos kaimynystės politikos subjektų ir šaliai siekiant narystės Europos Sąjungoje, atsiranda sąlygos ne europietiškomis vertybėmis paremtam, tačiau Rusijos propaguojamam ir svarbiausius rusiškumo elementus atspindinčiam rytų slavų tapatumo konstravimui.

Todėl **tyrimo problema** – Ukrainos prezidentų – Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus – skirtingos Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos pagrindu konstruojamo tautinio tapatumo tęstinumo ir kaitos problema, kadangi šaliai siekiant narystės Europos Sąjungoje, Ukrainoje atsiranda galimybės formuoti prorusišką rytų slavų Ukrainos tautinį tapatumą. Kitais žodžiais tariant, Ukrainai siekiant politinės

narystės Europos Sąjungoje, šalyje atsiranda galimybė sustiprinti Ukrainos kultūrinę priklausomybę nuo Rusijos.

Pateikęs tyrimo problemą suformuluoju **probleminius klausimus**:

Kokia Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politika buvo formuojama nuo 2005 metų ir kaip ji keitėsi, Ukrainos prezidentu tapus Viktorui Janukovyčiui?

Kaip pasikeitė Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties pagrindu konstruotas Ukrainos tautinio tapatumo tipas, Ukrainos prezidentu tapus Viktorui Janukovyčiui?

Temos naujumas ir iširtumas

Nors XX amžiaus Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politika yra tyrinėta daugelio mokslininkų, tačiau beveik visuose straipsniuose analizuojama Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpio politika. Jennifer Boryk magistro baigiamajame darbe nagrinėja Viktoro Juščenkos Holodomoro istorinės atminties politiką, įvardindama Holodomorą svarbiausiu ramsčiu Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.¹ Barbara Martin analizuoja Holodomoro istorinės atminties politikos reikšmę Ukrainos ir Rusijos santykiams.² Yuliya Yurchuk tiria Ukrainos nacionalistų organizacijos ir Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos reikšmę tautos kūrimo procesui.³

Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpio istorinės atminties politika yra mažai tyrinėta tema. Tai galima sieti su tuo, kad Viktoras Janukovyčius Ukrainos prezidentu tapo tikrai prieš du metus. 2010 – 2011 metų tyrimuose pasigendama šio laikotarpio Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos bei Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos analizės.

¹ Boryk, J., „Memory Politics: The Use of Holodomor as a Political and Nationalistic Tool in Ukraine“, Magistro baigiamasis darbas, Central European University, Budapest, Hungary, 2011, <http://www.etd.ceu.hu/2011/boryk_jennifer.pdf> žiūrėta [2012-03-24].

² Martin, B., „The Holodomor Issue in Russo-Ukrainian Relations from 1991 to 2010“, Magistro baigiamasis darbas, Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva, 2011, <http://graduateinstitute.academia.edu/BarbaraMartin/Papers/874916/The_Holodomor_Issue_in_Russo-Ukrainian_Relations_from_1991_to_2010> žiūrėta [2012-04-12].

³ Yurchuk, Y., „Memory of the Past and Memory for the Future: History on the Crossroads of Nation-Building“, Paper from the Conference “Current Issues in European Cultural Studies”, organised by the Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (AC SIS) in Norrköping 15-17 June 2011, *Sodertorn University College / Stockholm University*, <<http://www.ep.liu.se/ecp/062/015/ecp11062015.pdf>>, žiūrėta [2012-04-13].)

Juose daugiausiai pateikiami tik tam tikri faktai, susiję su šios istorinės atminties politikos įgyvendinimu.

Taigi šio baigiamojo magistro darbo **temos naujumą** galima pagrįsti tuo, kad mokslinių darbų, analizuojančių XX amžiaus istorinės atminties politiką Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiu beveik nėra. Šio darbo naujovė yra ir lyginamoji Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpių Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos analizė. Šios analizės pagalba atskleisiu 2005 – 2012 metais vykdytos istorinės atminties politikos reikšmę Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.

Tyrimo objektas – Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politika Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais.

Darbo tikslas – atskleisti ir palyginti Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpių Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politiką bei įvertinti jos reikšmę Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.

Darbo uždaviniai

1. Apibrėžti tautinį tapatumą, pateikti jo svarbiausius bruožus bei pobūdį etniškumo ir nacionalizmo teorijose.
2. Apžvelgti Rusijos tapatumą formuojančias „Rusijos pasaulio“ ir neoeurazizmo teorijas, atskleidžiant Ukrainos kultūrinę ir geopolitinę reikšmę Rusijai.
3. Įvertinti rusifikacijos poveikį Ukrainos regioninės takoskyros susidarymui.
4. Pateikti Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos vertinimą Sovietų Sąjungos, Rusijos, Vakarų ir Ukrainos istoriografijose.
5. Analizuoti ir lyginti Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politiką Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais.
6. Įvertinti Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos reikšmę Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.

Tyrimo hipotezė:

Jeigu Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiu įvyktų Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos kaita, tai lemtų istorinės atminties politikos pagalba konstruojamo Ukrainos tautinio tapatumo pokytį.

Tyrimo metodai

Teorinėje baigiamojo magistro darbo dalyje naudojama mokslinių knygų, mokslinių straipsnių ir publicistinių šaltinių analizė. Taip pat aprašomuoju metodu siekiama apžvelgti tautinio tapatumo teoriją bei Rusijos tapatumą formuojančias teorijas.

Empirinėje dalyje, apžvelgiant Holodomorą ir OUN / UPA organizacijas Sovietų Sąjungos, Vakarų, Rusijos bei Ukrainos istoriografijose, naudojama mokslinių knygų, mokslinių straipsnių, publicistinių šaltinių, istorinių dokumentų analizė, taip pat naudojamas aprašomasis metodas. Analizuojant Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpių Holodomoro ir OUN / UPA istorinės atminties politiką naudojama mokslinių knygų, mokslinių straipsnių, publicistinių šaltinių, teisinių dokumentų analizė. Lyginant Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpio Holodomoro ir OUN / UPA istorinės atminties politiką, naudojamas lyginamasis metodas.

Darbo struktūra

Darbą sudaro keturios dalys: pirmoji ir antroji dalis yra teorinės, trečioji ir ketvirtoji dalys – empirinės.

Pirmojoje teorinėje dalyje pateikiamas tapatumo apibrėžimas, tapatumo socialiniuose moksluose lygmenys. Šioje dalyje taip pat apibrėžiamas tautinis tapatumas bei jos dichotominis modelis A.D. Smitho, R. Brubakerio, H. Kohno bei D. Linholm teorijose bei, remiantis S. Shulmanu, pateikiami tautinio tapatumo tipai Ukrainoje. Kituose pirmosios dalies skyriuose apžvelgiamas tautinis tapatumas primordializmo bei instrumentalizmo etniškumo bei antlaikiškoje, modernistinėje bei transformacinėje nacionalizmo teorijose, taip pat analizuojama istorijos ir nacionalizmo reikšmė tautinio tapatumo konstravimui.

Antrosios teorinės dalies pagrindas – Rusijos vaidmens Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui analizė. Šios darbo dalies pradžioje, Taraso Kuzio straipsnių pagrindu, pateikiama „kito“ reikšmė tautinio tapatumo konstravimui. Kituose skyriuose apžvelgiama liberalioji „Rusijos pasaulio“ koncepcija bei eurazizmo ir neoeurazizmo teorijos. Šioje darbe dalyje taip pat pateikiama Ukrainos geopolitinė reikšmė bei jos teritorinė dekonstrukcija radikaliojo neoeurazininko

Aleksandro Dugino geopolitinėje teorijoje. Paskutiniuose antrosios dalies skyriuose apžvelgiamas rusifikacijos procesas Ukrainos teritorijose Rusijos imperijos ir Sovietų Sąjungos laikotarpiu bei nagrinėjama šio proceso reikšmė Rytų ir Vakarų Ukrainos regionų takoskyros susidarymui.

Trečiosios empirinės dalies pagrindas – Holodomoro istorinės atminties politikos lyginamoji analizė Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais. Pirmuosiuose šios dalies skyriuje apžvelgiamas Holodomoro pateikimas sovietinėje ir Rusijos istoriografijose bei analizuojama ukrainiečių diasporos ir Vakarų mokslininkų vaidmuo Holodomoro diskurso atgaivinimui. Taip pat pateikiamas Holodomoro genocido skeptikų požiūris. Tolimesniuose skyriuose analizuojama ir lyginama Holodomoro istorinės atminties politika Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais, išskiriant svarbiausius jos aspektus – Holodomorą genocidu apibrėžiančio įstatymo, institucijų ir monumentų bei regioninį pobūdį.

Ketvirtosios empirinės dalies pagrindas – Ukrainos nacionalistų organizacijos (OUN) ir Ukrainos sukilėlių armijos (UPA) istorinės atminties politikos lyginamoji analizė Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais. Pirmajame šios dalies skyriuje apžvelgiama šių organizacijų veikla Antrojo pasaulinio karo metu bei išskiriami daugiausiai ginčų keliantys šios veiklos ypatumai. Kituose skyriuose apžvelgiamas OUN ir UPA vertinimas sovietinėje, Rusijos bei Ukrainiečių diasporos istoriografijose, taip pat pateikiama kritika. Tolimesniuose skyriuose analizuojama ir lyginama su OUN ir UPA organizacijomis susijusi istorinės atminties politika Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais, išskiriant praktinę ir simbolinę šios atminties politikos puses bei regioninį pobūdį.

1. Tapatumo teorija

Prieš pradėdamas Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais vykdytos XX amžiaus istorinės atminties politikos analizę, šioje pirmojoje baigiamojo magistro darbo dalyje norėčiau supažindinti su tapatumo ir, konkrečiai, tautinio tapatumo savybėmis, klasifikacija bei jo reikšme etniškumo ir nacionalizmo teorijose. Ši reikšmė svarbi, kadangi įvairių autorių teorijose yra pateikiamas skirtingas tautinio tapatumo pobūdis, jo kaitos galimybės bei tautinį tapatumą formuojantys veiksniai. Taigi pirmajame baigiamojo magistro darbo skyriuje pateiksiu tapatumo ir tautinio tapatumo apibrėžimus, išskirsiu dichotominį tautinio tapatumo pobūdį bei apžvelgsiu jį bei tautinį tapatumą formuojančius veiksnius etniškumo ir nacionalizmo teorijose. Pirmosios dalies pabaigoje nagrinėsiu istorijos objektyvumo klausimą, atkreipdamas dėmesį į nacionalizmo bei valdančiojo elito reikšmę, istorinės atminties politikos pagrindu formuojamam tautiniam tapatumui.

1.1. Tapatumo apibrėžimas

Tapatumas⁴ – tai socialinė kategorija, pagal kurią jį galima apibrėžti per individo santykį su „savimi“, „savais“ ir „kitais“. Tapatumas yra plati sąvoka, kuri skirtingai yra apibrėžiama ir suvokiama filosofijoje, psichologijoje, sociologijoje bei kituose socialiniuose moksluose. Filosofijoje tapatumas yra suvokiamas subjektyviaja vieneto charakteristika, t.y. tai, kas daro daiktą tuo, kuo jis yra⁵. Psichologijoje, panašiai kaip filosofijoje, tapatumas yra išreiškiamas per asmens tapatumo požiūrį ir apibūdinamas kaip subjektyvi savęs, kaip individo, derinančio įvairius socialinius vaidmenis samprata.⁶ Sociologijoje tapatumas suvokiamas per asmens ir visuomenės santykius.⁷

D. Campbello požiūriu, tapatumas yra neišvengiama socialinių veikėjų egzistavimo dalis, todėl niekas negali egzistuoti be jo⁸. Su tapatumu yra susiję tam tikri įsitikinimai ir elgsenos

⁴ Vietoj sąvokos „tapatumas“ galima naudoti ir jos sinonimus, tarp kurių labiausiai yra paplitę „identiteto“ ir „tapatybės“ sąvokos. Tačiau šiame baigiamajame magistro darbe vartojau sąvoką „tapatumas“, kadangi jis yra tinkamiausias tarptautinio žodžio „identitetas“ lietuviškas atitikmuo.

⁵ Wendt, A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p.224.

⁶ Reklaitė, J., „Tautinio tapatumo problema šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje“, *Mokslas – Lietuvos ateitis*, 2010, 2 tomas, Nr.3, p.53, <<http://www.mla.vgtu.lt/index.php/mla/article/download/mla.2010.053/75>> žiūrėta [2012-02-27].

⁷ Stets, J. E., Burke, P. J., „A Sociological Approach to Self and Identity“, kn. Leary, M., Tangney, J., (sud.), *Handbook of Self and Identity*, New York: Guilford Press, 2003, p.128.

⁸ Campbell, D., *Writing Security*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991, p.8.

modeliai, sampratos ir lūkesčiai.⁹ Tai atsiskleidžia ir įvairių autorių tapatumo apibrėžimuose. Hoggas ir Abramsas teigia, kad tapatumas yra „žmonių supratimas, apie tai, kas jie yra, kokio tipo žmonės jie yra, ir kaip jie yra susiję su kitais“.¹⁰ Jenkinso požiūriu, „tapatumas reiškia būdą, kuriuo individualūs ir kolektyviniai vienetai yra išskiriami per jų socialinius santykius su kitais individualiais ir kolektyviniais vienetais“.¹¹ Wendto nuomone, „tapatumas yra pakankamai stabilus, apibrėžto vaidmens supratimas ir lūkesčiai apie save“.¹² Dengas pateikia platesnį tapatumo apibrėžimą ir teigia, kad tapatumas yra tai, „kaip individai ir grupės apibrėžia save, ir kaip jie yra apibrėžiami kitų, atsižvelgiant į rasę, etniškumą, religiją, kalbą ir kultūrą“.¹³

Taigi, remiantis pateiktais apibrėžimais, galima teigti, kad socialiniuose moksluose tapatumas yra dvilypis. Jį sudaro subjektyvioji ir objektyvioji dalis, vidinis ir išorinis tapatumas. Socialiniuose moksluose tapatumas yra pagrįstas tiek savęs suvokimu socialiniame pasaulyje, tiek tuo, kaip kiti pasaulio veikėjai mato „mane“. Taip pat gali egzistuoti ir tam tikros *a priori* charakteristikos, kurios daro subjektą tuo, kuo jis yra¹⁴. Be to, egzistuoja ir tam tikros saviidentifikacijos formos, per kurias veikėjas išreiškia save ir yra suvokiamas kitų. Jos gali būti įvairios: socialiniu, lytiniu, religiniu, religiniu, etniniu, kalbiniu, tautiniu bei kitais pagrindais.¹⁵

Šiame baigiamajame magistro darbe, analizuojant Ukrainos istorinės atminties politiką, saviidentifikacijos formų išraiška atsiskleis tautiniu, etniniu ir kalbiniu pagrindais. O tautiniu pagrindu konstruojamą Ukrainos tapatumą pateiksiu per subjektyviąją ir objektyviąją jo dalis, t.y. kaip tautinis tapatumas yra suvokiamas ir istorinės atminties politikos pagrindu konstruojamas Ukrainos prezidentų Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus (vidinis tapatumas) ir kaip Ukrainos tautinį tapatumą supranta Rusija (išorinis tapatumas).

⁹ Wendt, A., „Level of Analysis vs. Agents and Structures: part III“, *Review of International Studies*, 18, 1992, p.397, <<http://www.jstor.org/stable/20097292>> žiūrėta [2012-03-15].

¹⁰ Hogg M., Abrams, D., *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, London: Routledge. 1988, p.2.

¹¹ Jenkins, R., *Social Identity*, London: Routledge, 1996, p.4.

¹² Wendt, A., „Anarchy is What States Make of It“ *International Organization* 46, 1992, p.397, <http://labmundo.org/disciplinas/WENDT_anarchy_is_what_states_make_of_it.pdf> žiūrėta [2012-02-28].

¹³ Deng, F., M., *War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan*, Washington, DC: Brookings, 1995, p.1.

¹⁴ Wendt, A, *Social Theory of International Politics*, p.104.

¹⁵ Šešelgytė, M., *Europos Sąjungos bendro gynybos identiteto problema*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p.13.

1.2. Tapatumo socialiniuose moksluose lygmenys

Egzistuojantys požiūriai į tapatumą socialiniuose moksluose dažniausiai remiasi vienu ar keliais skirtingais lygmenimis, pagal kuriuos tapatumas gali būti apibūdinamas kaip individualus, santykio ir kolektyvinis. Skirtumas tarp šių lygmenų tapatumų gali būti suvokiamas kaip skirtumas tarp skirtingų tapatumo turinio formų, tačiau dažnai jis suprantamas, nurodant skirtingas tapatumo turinio rūšis, pagal kurias tapatumai palaipsniui yra formuojami, išlaikomi ar keičiami. Teorijos, kurios remiasi individualaus, santykio ar kolektyvinio tapatumo turiniu, dažnai yra charakterizuojamos per individualaus, santykio ar kolektyvinio tapatumo kaitos procesus.¹⁶ Taigi šiame baigiamoje magistro darbo pirmos dalies skyriuje apibūdinsiu socialinio tapatumo lygmenis, nurodydamas pagrindinius jų požymius bei skirtumus, lemiančius skirtingas tapatumo turinio formas bei rūšis.

Individualus arba asmens tapatumas remiasi individualaus lygmens asmens saviraiškos aspektais, kurie gali įtraukti tikslus, vertybes ir pažiūras, religinius ir dvasinius įsitikinimus, elgesio ir sprendimų priėmimo standartus, savigarbą ir savęs vertinimą, geidžiamą, bauginančią ar laukiamą ateities asmenybę, ir savojo „aš“ nuoseklia „gyvenimo istoriją“. Šie aspektai ir formuoja individualų tapatumą bei yra jo sudėtinės dalys. Be to, asmeninio tapatumo teorijos, kreipdamos dėmesį į individualaus lygmens tapatumą, per individualaus lygmens procesus dažnai pabrėžia asmenybės tarpininko vaidmenį, kuris dažnai pasireiškia kuriant ar atrandant savo paties asmeninį tapatumą.¹⁷

Kito lygmens tapatumas – santykio – pabrėžia savojo „aš“ vaidmenį kitų žmonių tarpe. Jis apima tapatumo turinį, pagal kurį savajam „aš“ priskiriami socialiniai vaidmenys.¹⁸ Be to, santykio tapatumas akcentuojasi ne tik į šiuos vaidmenis, tačiau ir į tai, kaip jie yra apibūdinami ir interpretuojami asmenų, kurie juos įgyja. Kalbant apie santykio tapatumo procesus, pripažįstama, kad tapatumas yra apibūdinamas ir nustatomas per tarpasmeninę erdvę, per šeimą ar per kitus vaidmenis, kuriuos veikėjas atlieka didesnėje sistemoje.¹⁹ Apibūdinant santykio tapatumą, teigiama, kad tapatumai negali būti sukurti pačių veikėjų. Norint jį turėti bei išsaugoti, reikia, kad jį pripažintų socialinė auditorija.²⁰

Trečiojo lygmens tapatumas – kolektyvinis – apibūdinamas identifikuojant veikėjus per kitų grupių bei socialinių kategorijų, kurioms jie priklauso, reikšmes, kurias jie suteikia toms

¹⁶ Vignoles, V., L., Schwartz, S., J., Luyckx, K., „Introduction: Towarda and Integrative View of Identity“, kn.

Schwartz, S., J.; Luyckx, K.,; Vignoles, V., L. (sud.), *Handbook of Identity Theory and Research*, New York: Springer, 2001, p.3.

¹⁷ Ibid, p.3.

¹⁸ Socialinių vaidmenų pavyzdžiai: vaikas, tėvas, darbuotojas, pirkėjas, klientas ir kt.

¹⁹ Didesnės sistemos pavyzdžiai: valstybė, tauta, darbovietė, futbolo komanda ir kt.

²⁰ Vignoles, V., L., Schwartz, S., J., Luyckx, K., p.3.

socialinėms grupėms ir kategorijoms. Apibūdinant kolektyvinį tapatumą, svarbų vaidmenį atlieka ir jausmai, įsitikinimai bei požiūriai, kurie nulemia veikėjų saviidentifikaciją su tomis socialinėmis grupėmis bei kategorijomis. Kolektyvinio tapatumo konstravimui svarbu ir narystė bet kokios formos socialinėje grupėje²¹ ar kategorijoje.²² Teoriniuose požiūriuose, kuriuose atsispindi kolektyvinio tapatumo turinys, dėmesys kreipiamas į kolektyvinius procesus, tokius kaip grupės konteksto pokyčiai. Būtent per juos ar didesnius socialinius pokyčius, paremtus įvairių kategorijų reikšmių transformacija, galima apibrėžti asmens ar vieneto²³ saviidentifikaciją.²⁴

Taigi šiame baigiamajame magistro darbe Ukrainos tautinio tapatumo analizė bus atliekama per kolektyvinio tapatumo, kurio viena iš sudedamųjų dalių yra tautinis tapatumas, lygmenį, kurio svarbiausiomis kategorijomis taps etniškumas, tautybė ir kalbinė bendruomenė.

1.3. Tautinio tapatumo apibrėžimas ir dėmenys

Tautinis tapatumas – kolektyvinis kultūrinis reiškinyss ir svarbi kolektyvinio tapatumo dalis. Kolektyvinį tapatumą formuoja ir palaiko dvigubas procesas – pirmoji jo dalis susijusi su apibrėžimu viso to, kas yra „sava“, tuo tarpu antroji dalis išskiria tai, kas yra „svetima“. Tai atitinka sąlyginį skirstymą į „draugus“, „priešus“ ir „neutralus“.²⁵ Dvilypis tautinio tapatumo požiūris pasireiškia ir per tautinę savimonę, kuri formuoja tautinį tapatumą, kuris taip pat yra ir tautinės savimonės sudedamoji dalis²⁶ bei per etninį ir pilietinį tautinio tapatumo sandus, kurie, pasak T.H. Erikseno, yra neatskiriami.²⁷

Meilutė Taljūnaitė ir Liutauras Labanauskas siūlo sujungti šiuos tapatumo sandus ir naudoti N. Liubinienės sąvoką „tapatumas, susijęs su vieta erdvėje“. Būtent per „vietą erdvėje“, Liubinienės teigimu, tautinis tapatumas susijęs su kultūra, kalba ir istorija. Kalba yra svarbus išorinis kultūros ženklas, per kurį valstybė mobilizuoja simbolius tam, kad sukurtų tautinio tapatumo naratyvą ir per priklausymą bendrai praeičiai – tautai ir istorijai – įtvirtintų savo galią.²⁸

²¹ Socialinės grupės pavyzdžiai: darbo grupė, šeima, bendruomenė ir kt.

²² Kategorijų pavyzdžiai: etniškumas, tautybė, religija, lytis ir kt.

²³ Vienetais gali būti valstybė, etninė grupė, tauta, kalbinė ar religinė bendruomenė ir kt.

²⁴ Vignoles, V., L., Schwartz, S., J., Luyckx, K, p.4.

²⁵ Schlesinger, P., „Collective Identities in Changing Europe“, *Innovation, Vienna*, 1991, p.47, cituota iš Liubinienės, V., „National Identity in Lithuania: Processes During the Period of Changes“, *Open Society Institute*, Budapest, 1999, p.41., <<http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001032/01/33.pdf>> žiūrėta [2012-03-02].

²⁶ Liubinienė, V., p.35.

²⁷ Eriksen, T.H., *Ethnicity and Nationalism: Antropological Perspective*, London: Pluto Press, 2002, p.27-29.

²⁸ Taljūnaitė, M., Labanauskas, L., *Lietuviai svetur: tautinio tapatumo išsaugojimas*, Vilnius, 2009, p.24.

Taigi būtent Ukrainos „tapatumas, susijęs su vieta erdvėje“ ir jo komponentas – XX amžiaus bendros praeities dėmuo bus reikšmingas istorinės atminties politikos analizei, o tautinio tapatumo modeliai ir teorijos, kurias pateiksiu kituose baigiamojo magistro pirmos dalies skyriuose leis geriau suvokti tautinio tapatumo prigimtį, jo formavimą, kaitą bei konstravimo galimybes.

1.4. Dichotominis tautinio tapatumo modelis

Konstruojant tautinį tapatumą svarbų vaidmenį atlieka ir modelis, kurį pasirenka valstybė. Nacionalizmo tyrinėtojai tautinio tapatumo modelius dažniausiai apibrėžia, remdamiesi dichotomine perskyra. A.D. Smithas tautinio tapatumo modelius skirsto į vakarietišką bei rytietišką,²⁹ R.Brubakeris išskiria etnolingvistinį ir pilietinį modelius³⁰, H.Kohnas apibrėžia tautas, remdamasis etniniu ir pilietiniu nacionalizmu³¹, H.Lindholm – kultūrine tapatybe ir pilietybe.³²

A.D. Smitho išskirtam vakarietiškam tautinio tapatumo modeliui būdingas tautų kaip kultūrinių bendrijų traktavimas. Šių kultūrinių bendrijų narius jungia bei vienija bendra istorinė atmintis, mitai, simboliai ir tradicijos. Vakarietiškame tautinio tapatumo modelyje yra pabrėžiama istorinė teritorija, teisinė politinė bendrija, bendra civilinė kultūra, teisinis politinis narių lygiateisiškumas, ideologija. Tuo tarpu rytietiškame tautinio tapatumo modelyje svarbiausia yra gimtinė ir vietinė kultūra. Pagal vakarietišką modelį individas gali pasirinkti kokias tautas jis nori priklausyti. Tuo tarpu rytietiškame etniniame modelyje tokia galimybė atmetama.³³ Taigi pagal A.D. Smitho vakarietišką modelį, tautinis tapatumas suvokiamas per kultūrinės ir pilietinės kategorijas, o rytietiškame modelyje svarbiausią vaidmenį tautinio tapatumo suvokimui atlieka etniškumas.

R. Brubakerio etnolingvistinį ir pilietinį tautinio tapatumo modelius sieja su Vokietijos ir Prancūzijos valstybėmis bei pilietybės institutu jose. Anot autoriaus, Prancūzijos tautinis tapatumas susiformavo tik po valstybės susikūrimo, o Vokietijoje pirma susikūrė tauta, o tik po to valstybė. Tai lėmė, kad Vokietijos tautiniam tapatumui taikomas etnolingvistinis modelis, o Prancūzijos – pilietinis. Pagal R.Brubakerio etnolingvistinį modelį, tautos suvokiamos kaip „istoriškai įsišaknijusias organiškai išsirutuliojusias individualybes, kurias jungia išraiškos, kalboje,

²⁹ Smith, A.D., *National Identity*, London: Penguin Books, 1991, p.11.

³⁰ Brubaker, R., *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*, Vilnius: Pradai, 1998, p.36-41.

³¹ Sabalionytė J., „Nacionalinės kolektyvinės tapatybės konstravimas Lietuvos žiniasklaidoje 2010 m.“, Bakalauro baigiamasis darbas, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kaunas, 2011, p. 16, <http://www.atviravisuomene.lt/upload-files/BA_Sabalionyte_VDU.pdf> žiūrėta [2012-03-06].

³² Ibid, p. 16.

³³ Smith, A., p.11.

papročiuose, kultūroje, teisėje ir valstybėje“.³⁴ Remiantis šiuo R.Brubakerio tautos apibrėžimu, valstybė yra prilyginama tautai. Tuo tarpu, pagal pilietinį tautinio tapatumo modelį tradiciškai tauta suvokiama, siejant ją su politinėmis institucijomis, o tautos sąvoka apibrėžiama politiniais terminais.³⁵

H.Kohnas, kaip ir A.D. Smithas bei R.Brubakeris, išskiria etninį ir pilietinį nacionalizmus, kurie susiformavo skirtinguose Europos regionuose, bei su jais susijusius dvi tautinio tapatumo rūšis. Marksistinių pažiūrų Hansas Kohnas šių nacionalizmo bei tautinio tapatumo tipų atsiradimą susiejo su klasės struktūra: visuomenėse su stipria buržuazija³⁶ dominavo pilietinis nacionalizmas, tuo tarpu tradicinėse agrarinėse visuomenėse³⁷ egzistavo etninis nacionalizmas bei etnis tautinio tapatumo dėmuo.³⁸ Dichotominiame modelyje Hansas Kohnas išskiria ir skirtingą požiūrį į praeitį etniniame bei pilietiniame nacionalizme. Etninis nacionalizmas, Kohno nuomone, „žiūrėjo į praeitį kaip į įkvėpimo šaltinį, matydamas tautą kaip amžiną, natūralią ir kultūrinę esybę, kuriai būdinga bendra istorinė praeitis, kultūra ir kilmė. Jis buvo priešiškas pilietiniam liberaliam nacionalizmui, kuris „iškilo stengdamasis sukurti naciją pagal politinę realybę ir be didelių sentimentų žiūrėjo į praeitį“.³⁹ Taigi klasės struktūra bei skirtingas istorinės patirties traktavimus, Kohno nuomone, ir buvo tie veiksniai, leidę susiformuoti skirtingiems nacionalizmams bei tautinio tapatumo tipams.

Lindholm nuomone, du egzistuojančius tautinio tapatumo būdus paaiškina tautos formavimąsi lemiantys procesai. Pirmasis procesas – tai tam tikro tapatumo išvystymas ar suvokimas bei bendro priklausymo jausmo, t.y. to, kas paprastai yra vadinama tautybe, suformavimas. Antrasis procesas – žmonių bendrų teisių ir pareigų valstybės atžvilgiu apibrėžimas. Tautinio tapatumo forma, pasak Lindholm, priklauso nuo konkretaus šių procesų turinio. Taigi tauta, Lindholm nuomone, gali būti apibrėžiama remiantis kultūriniu tapatumu ir bendru priklausymu (etniškumu), tačiau ją apibrėžti galima ir remiantis pilietybe, nepriklausomai nuo kultūrinės priklausomybės.⁴⁰

³⁴ Brubaker, R., p.29.

³⁵ Sabalionytė, J., p. 16.

³⁶ Stipri buržuazija buvo Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Olandijos ir Šveicarijos valstybėse.

³⁷ Agrarinės visuomenės vyravo Centrinėje ir Rytų Europoje. Ukrainos teritorijose dominavo agrarinė visuomenė.

³⁸ Kohn, H., *The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background*. New York: Macmillan, 1944, cituota iš Janmat, J., G., „History and National Identity Construction: The Great Famine in Irish and Ukrainian History Textbooks“, *History of Education*, Vol. 35, No. 3, 2006 m. gegužė, p.349
<<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=2f788ff2-924f-4fec-9452-6e89827d14a3%40sessionmgr115&vid=1&hid=123>> žiūrėta [2012-03-12].

³⁹ Kohn, H., „Western and Eastern Nationalism“, kn. Hutchinson J, Smith, A.D., (sud.), *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 164.

⁴⁰ Lindholm, H. „Introduction: A Conceptual Discussion“, kn. Lindholm, H., (sud.) *Ethnicity and Nationalism. Formation of Identity and Dynamics of Conflict in the 1990s.*, Göteborg: Nordne, 1993, p.4.

Taigi apibendrinus Smitho, Brubakerio, Kohno bei Lindholm tautinio tapatumo modelius, galima teigti, kad egzistuoja du tautinio tapatumo modeliai – etninis, kuriame svarbiausia etniškumas bei kultūra, ir pilietinis, didžiausią dėmesį kreipiantis į pilietybės institutą, politines institucijas ir valstybę apibrėžiantis politiniais terminais.

1.5. Dichotominis tautinio tapatumo modelis Ukrainoje

Apžvelgus tautinio tapatumo dichotominį modelį, galima teigti, kad Ukrainai būdingas Centrinėje ir Rytų Europoje paplitęs etninis tautinio tapatumo modelis, išreikštas per etnines bei kultūrinės kategorijas. Šį požiūrį pagrindžia ir mokslininkai, tyrinėjantys tapatumus posovietinėse valstybėse. Vesnos Pesič nuomone, „pokomunistinėje Rytų Europoje priklausomybė tautai yra paremta etnine kilme, kalba religija, mitais ir kultūra.“⁴¹ Mokslininkės nuomone, „tauta yra traktuojama kaip didelė šeima. Į ją neįtraukiami tie, kurie nepriklauso dominuojančiai etninei grupei, suteikiant jiems „antraklasę“ pilietybę.“⁴² Rogerso Brubakerio požiūriu, „pokomunistinėse Rytų Europos valstybėse pilietinėms tautinio tapatumo kategorijoms nėra daug galimybių įsitvirtinti, kadangi pilietybė dažniausiai suteikiama, remiantis etnokultūrine priklausomybe.“⁴³ Taigi pokomunistinėse valstybėse dominuoja tautinis tapatumas, išreikštas per etnines ir kultūrinės kategorijas. Būtent šiomis kategorijomis remdamasis Stephenas Shulmanas išskiria Ukrainoje tarpusavyje konkuruojančius du tautinio tapatumo tipus – etninių ukrainiečių ir rytų slavų.⁴⁴

Shulmano požiūriu, etninių ukrainiečių tautinio tapatumo pagrindą sudaro etniniai ukrainiečiai, jų kalba ir kultūra. Šie veiksniai atlieka tautos vienijimo bei išskyrimo funkcijas.⁴⁵ Etniniai ukrainiečiai, remiantis šiuo tautinio tapatumo tipu, traktuojami pagrindiniais Ukrainos gyventojais, gyvenančiais nuo senų laikų, kurių vienintelė tėvynė yra Ukrainos valstybė. Tuo tarpu rusai ir kitos etninės mažumos, išskyrus totorius ir karaimus, yra suprantami kaip kolonistai, kadangi jų „istorinės šaknys“ nesiejamos su Ukrainos teritorijomis.⁴⁶

⁴¹ Pesič, V., „The Cruel Face of Nationalism“, kn. Diamond, L., Plattner, M., F., (sud.), *Nationalism, Ethnic Conflict and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p.132-133.

⁴² Ibid, p.132-133.

⁴³ Brubaker, R., *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p.105.

⁴⁴ Shulman, S., „Sources of Civic and Ethnic Nationalism in Ukraine“, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.18, No.4, 2002 m. gruodis, p.2, <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/714003618>> žiūrėta [2012-04-02].

⁴⁵ Ibid, p.2.

⁴⁶ Shulman, S., „The Countours of Civic and Ethnic National Identification“, *Europe-Asia Studies*, Vol.56, No.1, p.38, <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0966813032000161437>> žiūrėta [2012-04-02].

Shulmano požiūriu, rytų slavų tautinis tapatumas, priešingai negu etninių ukrainiečių, yra paremtas dvikultūros tautos pagrindu ir suprantamas per bendrą ukrainiečių bei rusų tautų paveldą ir kultūrą.⁴⁷ Etniniai rusai, jų kalba ir kultūra, remiantis rytų slavų tautiniu tapatumu, yra nuo seno įsitvirtinę Ukrainos visuomenėje, argumentuojant, kad Ukraina šimtmečius buvo Rusijos imperijos dalimi.⁴⁸ Be to, pagal rytų slavų tradiciją dabartinėse Ukrainos žemėse egzistavusi Kijevo Rusios valstybė suvokiama kaip dabartinių rytų slavų tautų valstybių pirmtakė.⁴⁹ Tad rytų slavų tautinio tapatumo pagrindu Ukrainą galima konceptualizuoti kaip dvietninę, dvikalbę ir dvikultūrę naciją, sudarytą iš bendras istorines šaknis turinčių rusų ir ukrainiečių tautų.⁵⁰

Apibendrinus galima teigti, kad Ukrainoje vyrauja etnis Rytų tautinio tapatumo modelis, kurio rėmuose konkuruoja du tautinio tapatumo tipai – etninių ukrainiečių bei rytų slavų, pagal kuriuos yra skirtingai traktuojami etniniai rusai ir etniniai ukrainiečiai bei dabartinės Ukrainos valstybės istorinės šaknys.

1.6. Tautinis tapatumas etniškumo teorijose: primordialistinis ir instrumentalistinis požiūris

Apžvelgus dichotominį tautinio tapatumo modelį bei jo ypatybes Ukrainoje, svarbu atkreipti dėmesį į tautinio tapatumo reikšmę tautų bei valstybių susidarymui. Astos Ranonytės teigimu, „tautinis tapatumas remiasi į svarbiausią savo atskaitos tašką – tautą ir jos pagrindą sukurtą valstybę“.⁵¹ Etniškumo ir nacionalizmo teorijos siekia paaiškinti tautos, kaip etnos kilnę, raidą ir ją lemiančius kultūrinius, socialinius bei istorinius veiksnius. A.D. Smitho teigimu, tautos kaip etnos, kilnę, raidą ir ją lemiantiems kultūriniais, socialiniams bei istoriniams veiksniams paaiškinti tarpusavyje konkuruoja keturi priešiški požiūriai: primordialistinis prieš instrumentalistinį bei perenialistinis prieš modernistinį.⁵² Primordialistinis bei instrumentalistinis požiūris daugiausia dėmesio skiria etnosui, etninės tapatybės ir ją lemiančių veiksnių analizei, tuo tarpu perenialistinis bei modernistinis požiūris remiasi nacionalizmo teorijomis ir siekia paaiškinti nacijų kilnę, tautinį tapatumą ir jį formuojančius veiksnius. Taigi šiame skyriuje apžvelgsiu etninio

⁴⁷ Shulman, S., „Sources of Civic and Ethnic Nationalism in Ukraine“, p.5.

⁴⁸ Shulman, S., „The Countours of Civic and Ethnic National Identification“, p.39.

⁴⁹ Kuzio, T., „National Building, History Writing and Competition over the Legacy of Kyiv Rus in Ukraine“, *Nationalities Papers*, Vol.33, No.1, 2005 m. kovas, p.32, http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/national-kyiv_rus_legacy.pdf > žiūrėta [2012-03-02]

⁵⁰ Stephen Shulman, „The Countours of Civic and Ethnic National Identification“, p.39.

⁵¹ Ranonytė, A., „Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška“, *FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA* 2004 m. Nr.4, p.2, http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil001_009.pdf > žiūrėta [2012-03-09].

⁵² Smith, A., D., *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell, 1986, p. 8-13.

tapatumo bei jį formuojančių veiksnių vaidmenį primordialistų bei instrumentalistų etniškumo teorijose.

Socialinių mokslų atstovai primordialistai, kuriems priklauso E. Schilsas, C. Geertzas, H. Isaacs'as bei D. Horowitzas, teigia, kad etninis tapatumas yra fundamentali individo savęs suvokimo dalis, susijusi su giminystės ir bendros kilmės emocijomis. Etninius ryšius stiprina tokios duotybės, kaip gimimas tam tikroje giminėje, religinėje, kalbinėje bendruomenėje, kuri turi savitą gyvenseną ir papročius.⁵³ Šios duotybės palieka neišdildomą pėdsaką individų kolektyviniuose tapatumuose ir turi ypatingą galią sukelti labai stiprias etnocentriškas emocijas, kurios gali peraugti į etnocentrizmą. Etninis tapatumas, anot C. Geertzo, yra sudarytas iš tariamų „kraujo ryšių“, rasinių arba somatinių bruožų, bendros kalbos, regioninės kilmės, bendros religijos ir papročių.⁵⁴

D. Horowitzo nuomone, etninis tapatumas - tai išplėstinė giminystė. Tiek giminės, tiek etnosu nariu yra gimstama, bet ne tampama. Todėl etninę grupę jis prilygina didelei giminei, nes abiejų grupių narius sieja bendros kilmės suvokimas. Etninis tapatumas, pagal D. Horowitzą, supaprastina pasirinkimų ir galimybių įvairovę kultūriškai heterogeniškoje aplinkoje. Tai leidžia etninės grupės nariams priimti bendrus sprendimus ir organizuoti kolektyvinius veiksmus.⁵⁵

Taigi etninis tapatumas, primordialistų nuomone, yra iš anksto įgytas ir savaime egzistuojantis reiškiny, kurį lemia gimimas tam tikroje bendruomenėje, kurios nariais negali tapti atstovai, gimę kitoje kalbinėje, religinėje ar etninėje bendruomenėje.

Skirtingai negu primordialistai, instrumentalistai⁵⁶ naudoja funkcinį etninio tapatumo aiškinimo būdą ir etninio tapatumo prigimtį supranta instrumentiškai. Instrumentalistų nuomone, etninis tapatumas nėra savaime egzistuojantis reiškiny, tačiau jis yra naudingas jį turintiems individams. Instrumentalistai teigia, kad žmonės turi daugybę kolektyvinių tapatumų⁵⁷ ir konstruoja, pasirenka ar panaudoja kiekvieną atitinkamose situacijose, kai tam tikras tapatumas geriausiai užtikrina individo interesus.⁵⁸ Skirtingų tapatumų reikšmė ir turinys yra gana nepastovūs, takūs ir priklauso nuo politinių bei ekonominių aplinkybių. Dėl to žmonių kolektyviniai tapatumai nėra statiški. Instrumentalistų teorijose etnosai ir jų turinys nuolat transformuojasi laiko tėkmėje. Vertybės, ritualai, simboliai, kaip ir kiti kultūros dalykai, lengvai pakeičiami ar net išrandami,

⁵³ Geertz, C., *The Interpretation of Cultures: Selected Essays, 2nd edition*, London: Fontana, 1993, p.130-145.

⁵⁴ Ibid, p. 258-269; Shils, E., „Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties“, *British Journal of Sociology*, 8, 1957, p.130-145, <<http://www.scribd.com/doc/49087431/Edward-Shils-1957-Primordial-Personal-Sacred-and-Civil-Ties>> žiūrėta [2012-03-09].

⁵⁵ Horowitz, D., *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley: University of California Press, 1985, p.55-83.

⁵⁶ Žymiausi instrumentalistai: M. Bantonas, F. Barthas, P. Brassas, M. Hechteris, D. Masonas.

⁵⁷ Kolektyvinių tapatumų pavyzdžiai: šeima, religija, kalbinė grupė.

⁵⁸ Statkus, N., *Etniškumas ir nacionalizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p.44-45.

pritaikomi prie individų ar grupių poreikių,⁵⁹ todėl etninis tapatumas instrumentalistų teorijose nėra iš anksto įgytas ir savaime egzistuojantis reiškinys. Jis yra nuolat kintantis ir dinamiškas, o jo kaita priklauso nuo tam tikrų aplinkybių.

1.7. Tautinis tapatumas nacionalizmo teorijose: antlaikiškas, modernistinis ir transformacinis požiūris

Apžvelgęs etninį tapatumą nacionalizmo teorijose, šiame baigiamojo magistro darbo skyriuje pateiksiu tautinio tapatumo sampratą nacionalizmo teorijose, kuriose didžiausias dėmesys skiriamas *nacijų*⁶⁰ susiformavimui. Nacionalizmo teorijas, skirtingai interpretuojančias tautinį tapatumą, galima skirstyti į tris grupes: perenialistines (antlaikiškąsias), modernistines bei transformacines.⁶¹ Šiose teorijose pateikiamas skirtingas tautinio tapatumo ir jį lemiančių veiksnių pobūdis.

Antlaikiškosios koncepcijos⁶² autorių požiūriu, žmonija yra natūraliai sudaryta iš nacijų, kurios yra unikalios, savitos politinės ir kultūrinės bendrijos, turinčios savitą charakterį, bendrą kilmę, tautinę dvasią, nepakartojamą istorinį likimą bei vienintelę tėvynę. Pagal antlaikiškąsias koncepcijas, nacijos egzistuoja nuo neatmenamų laikų, tik kai kurie nacijų nariai pamiršo savo tautinį tapatumą, todėl nacijų patriotų uždavinys yra atgaivinti ir ugdyti tautinį tapatumą, nes tik tautos individai gali realizuoti visas savo kūrybines galias. Nacijos išsaugojimas ir tarnavimas jai, anot antlaikiškos koncepcijos atstovų, yra aukščiausia vertybė.⁶³

Perenializmo (antlaikiškosiose) teorijose egzistuoja du požiūriai: nuolatinis (*continuous*) ir pasikartojantis (*recurrent*) perenializmas.⁶⁴ Pirmojo požiūrio atstovai teigia, kad šiuolaikinės

⁵⁹ Ranonytė, A., p.2.

⁶⁰ „Nacija“, anot Statkaus, yra politinis, o ne kultūrinis ar istorinis terminas, kuriuo apibūdinamas etninės bendrijos politinis statusas tarptautinėje sistemoje ir nurodoma, kad šios etninės bendrijos nariai turi korporatyvines suverenaus ar autonomiško politinio sprendimo teises. Todėl nacija, pagal Statkų, – tai „etninė bendrija, jokiais formaliais hierarchiniais ryšiais nesusijusi su kitais etnosais“. Remdamasis Statkumi šiame baigiamajame magistro darbe naciją apibrėžiu kaip „politiškai organizuotą etninę grupę, siekiančią išsikovoti ar išlaikyti politinę autonomiją arba nepriklausomą valstybingumą“. (Statkus, N., p.24-25).

⁶¹ A.D. Smithas knygoje „Etninės nacijų šaknys“ (*The ethnic origins of Nations*, p.8-13) išskyrė perenialistines ir modernistines teorijas. Trečiajai teorijų grupei priklauso transformacinės teorijos, kurių žymiausias atstovas yra A.D.Smithas.

⁶² Antlaikiškoji (perenialistinė) nacionalizmo bei tautinio tapatumo teorija socialiniuose moksluose vyravo iki Antrojo pasaulinio karo, tačiau laikui bėgant prarado populiarumą ir nuo XX amžiaus 7-ojo dešimtmečio užleido vietą modernistinėms teorijoms. (Statkus, N., p.83)

⁶³ Smith, A., D., *Nacionalizmas XX amžiuje*, Vilnius, 1994, p.8-24.

⁶⁴ Smith, A., D., *The Nation in History*, Cambridge: Polity Press, 2000, p.34-41.

nacijos susikūrė tolimoje praeityje egzistavusių tautų pagrindu. Tautinis tapatumas, nuolatinių perenialistų požiūriu, nors ir galėjo susilpnėti per šimtmečius, tačiau dabartiniai jo komponentai, pripažįstama, yra kilę iš ankstesnių laikų. Tuo tarpu antrojo požiūrio atstovų teigimu, nacija, egzistavusi praeityje, galėjo sunykti ir numirti, tačiau ji gali vėl atgimti senovės tautos pagrindu⁶⁵, bet jos tautinis tapatumas gali ir nesiremti tos senovės tautos tapatumu.⁶⁶ Taigi perenialistų nacionalizmo teorijoje, kaip ir primordialistų etniškumo teorijoje, tautinis tapatumas suvokimas kaip statiška ir be pasirinkimo duotybė. Jis gali būti užmirštas, tačiau nacionalizmas ir nacija stipriai prisideda prie jo atgaivinimo ir ugdymo.

Priešingoje antlaikiškiems požiūriams – modernistinėje nacionalizmo teorijoje⁶⁷ pabrėžiamas nacių naujumas ir konstrukcinis jų pobūdis, kuris būdingas ir tautiniam tapatumui. Modernistų teigimu, nacijos ir nacionalizmas yra ne senesni už XVIII amžiaus pabaigoje įvykusią Prancūzų Didžiąją revoliuciją, o tautinis tapatumas yra modernių laikų konstruktas. Nacijas ir nacionalizmą modernistai sieja su specifiniais moderniais istoriniais procesais, kadangi nacija ir nacionalizmas – tai kapitalizmo, biurokratizacijos, industrializacijos, masinių komunikacijos priemonių plėtos, demokratizacijos, sekuliarizacijos, urbanizacijos ir masinės edukacijos padariniai.⁶⁸

Modernistinėje nacionalizmo teorijoje išsiskiria pozicijos dėl nacių ir nacionalizmo prigimtės. Konstrukcionistinės nacionalizmo teorijos atstovai E. Hobsbawmas ir B. Andersonas nacijas ir nacionalizmą suvokia kaip tam tikrus socialiai sukonstruotus kultūrinius artefaktus. Šie konstruktai yra naudingi įvairioms socialinėms grupėms modernaus kapitalizmo sąlygomis, todėl nacionalinė simbolika, mitologija ir istorija sukuriamos ar išrandamos, kad būtų patenkinti modernaus kapitalizmo veikiami funkciniai reikalavimai. Konstrukcionistai nacionalizmą vertina kaip vyraujančių socialinių sluoksnių siekį išlaikyti savo politinę ir ekonominę įtaką.⁶⁹

Komunikacinės nacionalizmo teorijos atstovo Ernest Gellner teigimu, „nacijos yra masinės standartizuotos lingvistinės ir kultūrinės bendrijos, kuriamos pagal laisvanorišką principą“.⁷⁰ R. Brubaker nuomone, nacijos irgi yra modernių laikų produktas, o tautinis tapatumas yra

⁶⁵ Nacijos, egzistavusios senovėje ir vėl atgimusios, pavyzdys yra žydai.

⁶⁶ Glass, B., S., „English Identity in the Wake of Devolution“, Paper presented at the 2005 Southwest Political Science Association Annual Meeting New Orleans, Louisiana, 2005 m. kovo 24 d, p.13, <http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/8/9/0/3/pages89038/p89038-13.php> žiūrėta [2012-03-11].

⁶⁷ Svarbiausi modernistinės nacionalizmo teorijos autoriai yra Ernestas Gellneris, Ericas Hobsbawmas, Benedictas Andersonas ir Rogersas Brubakeris.

⁶⁸ Ranonytė, A., p.2.

⁶⁹ Statkus, N., p.118.

⁷⁰ Gellner, E., *Tautos ir nacionalizmas*, Vilnius: Pradai, 1996, p.15.

„pilietiškumo pamatas ir legitimuojanti modernios valstybės suvereniteto atrama bei galios šaltinis“.⁷¹

Taigi modernistinėse nacionalizmo teorijose, priešingai negu antlaikiškose, tautinis tapatumas, kaip ir nacijos bei nacionalizmas, yra dinamiškas modernių laikų konstruktas, kuris gali kisti veikiamas socialinių, politinių, kultūrinių ir ekonominių veiksnių. Jis yra išrandamas ir gali būti nuolat perkuriamas priklausomai nuo įvairių aplinkybių.

Trečiojoje – transformacinėje nacionalizmo teorijoje⁷² akcentuojama, kad, nors nacijos ir yra modernūs reiškiniai, tačiau jų ištakos siekia viduramžius ar net antiką, kadangi nacijos išsivystė iš etninių bendrijų.⁷³ Šį transformacionalistų teiginį pagrindžia Paulas Brassas, naciją apibrėždamas kaip politizuotą etninę bendriją, kuri susiformuoja iš etninės kategorijos, t.y. bet kokios kultūriškai savitos socialinės ir demografinės struktūros žmonių grupės. Etninė kategorija Brasso teorijoje virsta etnine bendrija vykstant antagonistinei politinių elitų kovai, kurios metu ji įgauna etninę savimonę, nes iki tol etninės kategorijos nariai nesuvokdavo savo tapatumo bei, kuriai vykstant, kultūriniai skirtumai panaudojami etninei mobilizacijai ir etninės kategorijos nariai suvokia savo etnokultūrinį išskirtinumą. Tai, anot Brasso, yra pirmoji etnogenezės fazė. Antrojoje fazėje elito mobilizuotos etninės bendrijos virsta nacijomis, jei išsikovoja politinę autonomiją ar valstybinę nepriklausomybę.⁷⁴ Taigi, pagal Brasso teoriją, etnis tapatumas suformuojamas politinių elitų kovos metu, o etninei bendrijai tapus nacija atsiranda galimybės tautinio tapatumo saviraiškai.

A.D. Smithas sutinka su modernistų požiūriu, kad kai kurie nacijos elementai buvo išrasti, tačiau tai, anot transformacionalisto, nepakankamai paaiškina nacijų susiformavimo ir nacionalizmo įsigalėjimo reiškinio bei fakto, kad tik tam tikros valstybės ir etninės bendrijos tapo nacijomis. Smitho nuomone, nacionalistinė inteligentija tik atrinko, kodifikavo ir propagavo anksčiau egzistavusias kultūrinės tradicijas, o neišrado naujų.⁷⁵ Apibrėžęs idealią nacijos sąvoką⁷⁶ bei apžvelgęs nacijų formavimąsi,⁷⁷ Anthony Smithas atskleidė dvilypį nacijų ir tautinio tapatumo

⁷¹ Brubaker, R., *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*, p.53.

⁷² Žymiausi transformacinės nacionalizmo teorijos autoriai – A.D.Smithas, Paulas Brassas ir J.Armstrongas.

⁷³ Statkus, N., p.84.

⁷⁴ Ibid, p.131-132.

⁷⁵ Ibid, p.135.

⁷⁶ Idealiu atveju, anot Smitho, nacija yra žmonių populiacija, kurios nariai turi bendrą kolektyvinį savivardį, gyvena bendroje teritorijoje, tiki savo bendra kilme, turi bendrus istorinius atsiminimus, yra tos pačios masinės kultūros vartotojai, yra susieti bendros ekonomikos bei turi teises ir pareigas, privalomas visiems kolektyvo nariams. (Ibid, p.135.)

⁷⁷ Nacijos, Smitho nuomone, susiformavo iš etninių bendrijų, kurių nariai turi bendrą savivardį, bendros kilmės mitą, istorinius atsiminimus, bendrą istorinę trajektoriją ar bent ryšius su anksčiau turėta tėvyne, vieną ar kelias kultūrinės charakteristikas bei grupinį solidarumo jausmą. (Ibid, p.136.)

pobūdį,⁷⁸ pagal kurį „nacija – tai hibridinis darinys, susidedantis iš etninio ir pilietinio komponentų, kur bendros kilmės mitai, istoriniai atsiminimai, simboliai ir moralinės vertybės sudaro nacijų „etninę šerdį“, o bendra ekonomika ir pilietinės teisės bei pareigos – pilietinį nacijų dėmesį“.⁷⁹ Taigi transformacinėje nacionalizmo teorijoje tautinis tapatumas ir nacija yra dvilypio pobūdžio bei ilgo istorinio proceso rezultatas.

1.8. Istorijos ir nacionalizmo reikšmė tautinio tapatumo konstravimui

Apžvelgęs skirtingas etniškumo ir nacionalizmo teorijas, kuriose tautinis tapatumas suprantamas kaip neginčijama duotybė,⁸⁰ modernių laikų konstruktas⁸¹ ar transformacijos istorijos eigoje produktas,⁸² šiame baigiamajame magistro darbe vadovausiuosi modernistinės nacionalizmo teorijų stovyklos nuomone, kad tautinis tapatumas yra modernių laikų konstruktas. Kadangi, konstruojant tautinį tapatumą, vienais iš svarbiausių veiksnių tampa istorinė praeitis bei nacionalizmas, todėl šiame skyriuje supažindinsiu su pačia istorijos reikšme, jos objektyvumo problema bei nacionalistinės istorijos svarba, konstruojant tautinį tapatumą.

Akademiniėje literatūroje ir apskritai sąvoka „istorija“ neturi vieno aiškaus apibrėžimo, kuris galėtų atskleisti jos reikšmę tautinio tapatumo konstravimui. Iš žodyne pateiktų sąvokos „istorija“ reikšmių⁸³ neabejotinai svarbiausia yra „mokslo šakos, apžvelgiančios ir paaiškinančios praeities įvykius“ reikšmė, kadangi jos pagalba koncentruojamasi į tų praeities įvykių atgaminimą ir paaiškinimą, kurie gali arba turi tam tikrą reikšmę tautai, jos egzistencijai bei tautinio tapatumo išlaikymui ir plėtojimui.

Praeities įvykių atgaminimas ir paaiškinimas gali būti traktuojamas dvejopai. Pirmiausia, istorikams, kurie tiki istorijos objektyviu pobūdžiu, istorijos paaiškinimas yra įvykių, apie tai, kas nutiko praeityje pateikimas. Jų pagrindinis tikslas yra pasiekti istorinį tikslumą. Dėl šios priežasties jie „mato istorinį paaiškinimą kaip „istorinės realybės“ tekstinį atgaminimą.“⁸⁴ Antrasis požiūris

⁷⁸ Dvilypis tautinio tapatumo pobūdis pateiktas baigiamojo magistro darbo 2.4 ir 2.5 skyriuose.

⁷⁹ Statkus, N., p.135.

⁸⁰ Primordializmo etniškumo ir perenializmo nacionalizmo teorijose.

⁸¹ Instrumentalistų etniškumo ir modernistų nacionalizmo teorijose.

⁸² Transformacinėse nacionalizmo teorijose.

⁸³ Sąvoka „istorija“ gali būti apibūdinama šiomis reikšmėmis: a) pasaka, pasakojimas; b) reikšmingų įvykių chronologinis užrašymas; c) mokslo šaka, kuri apžvelgia ir paaiškina praeities įvykius; d) įvykiai, kurie formuoja istorijos dalyką; praeities įvykiai. (*Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster, Inc., 1998, p.550)

⁸⁴ Ram, U., „Postnationalist Pasts: The Case of Israel“, *Social Science History*, Vol. 20, No. 4, 1998, p.513-545, <<http://www.jstor.org/stable/1171574>> žiūrėta [2012-03-09].

remiasi istorijos objektyvumo kvestionavimui, kai istorikai, siekdami paaiškinti istorinius įvykius, remiasi labiau „reliatyvistiniu“ požiūriu, pagal kurį istoriniai faktai gali būti pateikti daugiau negu vienu būdu. Šis pateikimas vyksta naratyvų forma, įtraukiant istorinių faktų atranką bei interpretavimą, todėl istorija, vykstant šiam procesui, susiduria su objektyvumo problema.⁸⁵

Istorijos interpretavimas priklauso nuo daugelio procesų ir kintamųjų, kurie ją paveikia ir formuoja tautos supratimą apie praeities įvykius. Vienas iš svarbiausių kintamųjų, formuojančių istorijos interpretavimą buvo ir vis dar yra valdžios poveikis, siekiant legitimumo politiniam elitui.⁸⁶ Le Goffo nuomone, „istorija apima praeities pertvarkymą, kuris yra socialinių, ideologinių, politinių struktūrų, įtakančių istorikus ir istorinių darbų interpretacijas, subjektas“. Tai reiškia, kad „istorija buvo ir vis dar yra sąmoningo politinių režimų, manipuliacijos dalis, kuri yra pasitelkiama, siekiant politinių tikslų“.⁸⁷ Šis manipuliacinis procesas gali pasireikšti tuo, kad istoriniai duomenys dažnai yra iškraipomi, iš naujo išrandami, perinterpretuojami ar neįtraukiami į analizę.⁸⁸ Pasak Le Goffo, be valdžios poveikio, istorijos interpretavimą lemia visų rūšių išankstinės nuostatos bei nacionalizmas.⁸⁹

Nacionalizmo vaidmenį tautinio tapatumo konstravimui bei istorijos interpretavimui geriausiai atskleidžia transformacionalistas A.D.Smitho, pasak kurio, visa istorija yra nacijų raidos istorija, ir ji vaizduojama kaip ilgas kelias į dabartinį atgimimą. Nacionalistinėje istoriografijoje nacijos suvokiamos kaip pagrindiniai istorijos subjektai. Taigi ir pati istorija yra nacionalistinė. A.D. Smithas nacionalistiniame istoriniame naratyve išskiria aukso amžiaus, pergalių ir pralaimėjimų, didvyrių ir išdavikų, nuopuolio laikotarpius bei puikios ateities pranašystes. Nacionalistinė istoriografija, anot Smitho, „vienus politikos, kultūros ir religijos veikėjus paverčia nacionaliniais didvyriais, o kitus – niekingais tautos išdavikais“. Smitho nuomone, „nacionalistinė istorija vertinama iš dabarties nacionalistinės perspektyvos: ar prisidėjo savo veiksmais konkretus veikėjas prie nacijos savitumo kūrimo ir išlaikymo, ar ne“.⁹⁰

⁸⁵ Madra, A., Z., „History, Collective Memory & National Identity: The Case of Turkey“, *New School for Social Research*, 2008, p.2, <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=15&hid=119&sid=f7392619-1bdc-4c9d-8422-932020d4968a%40sessionmgr4>> žiūrėta [2012-03-09].

⁸⁶ Suleymanoff, M., „The Role of History in the Creation of National Identities in Central Asia: Uzbekistan and Kyrgyzstan Case Studies, *Peace and Conflict Review, Volume 1, Issue 1*, 2008, p.7, <<http://www.review.upeace.org/pdf.cfm?articulo=70&ejemplar=12>> žiūrėta [2012-03-09].

⁸⁷ Le Goff, J, *History and Memory*, New York: Columbia University Press, 1992, p. xi-xii.

⁸⁸ Suleymanoff, M., p.7,

⁸⁹ Le Goff, J., p. xi-xii.

⁹⁰ A.D. Smith, „National Identity and Myth of Ethnic Descent“, *Research Into Social Movements*, 1984, p. 96-129, cituota iš Statkus, N., p.131-133.

Nacionalistinėje istorijoje svarbią vietą užima santykis tarp kolektyvinės atminties ir tarpininko vaidmenį kolektyvinės atminties formavime atliekančios istoriografijos,⁹¹ kurios pagalba tautos praeitis yra susiejama bei įtraukiama į kolektyvinę atmintį. Tokie įrašai kolektyvinėje atmintyje sukuria pagrindą tautinio tapatumo konstravimui ir išlaikymui.⁹² Nacionalistinės istorijos ir istorinių atsiminimų svarbą išskiria ir Tarasas Kuzio, kurio nuomone, būtent istorija bei istorinė atmintis yra pagrindiniai tautinio tapatumo komponentai. Kuzio tvirtinimu, „kolektyvinė atmintis, mitai ir bendra istorija yra būtini, norint suvienyti heterogeninę populiaciją, kuri egzistuoja dabartinėje Ukrainoje, į vieningą valstybę ir tautą“. Be jų, Kuzio nuomone, „pagrindas nacijos kūrimui bei tautinio tapatumo konstravimui yra „herkuliška“ užduotis“.⁹³

Taigi apibendrinus istorijos reikšmę tautinio tapatumo konstravimui, tampa aišku, kad istorijos interpretavimas labiausiai yra sąlygojamas dviejų veiksnių – valdančiojo politinio režimo įtakos bei nacionalizmo – kurie leidžia suabejoti istorijos objektyvumu. Istorijos objektyvumo problema tampa aktuali ir analizuojant XX amžiaus Ukrainos istoriją. Dėl nacionalizmo bei skirtingo politinio režimo dabartinėje Ukrainoje konkuruoja skirtingos istoriografijos mokyklos,⁹⁴ turinčios savo „teisingą“ požiūrį į XX amžiaus Ukrainos istorijos įvykius. Būtent šių istoriografijos mokyklų požiūrį į Holodomorą bei Ukrainos nacionalistų organizacijos ir Ukrainos sukilėlių armijos veiklą pateiksiu empirinėje baigiamojo magistro darbo dalyje. Šis skirtingų istoriografijos mokyklų suformuotas požiūris tapo pagrindu dviejų Ukrainos prezidentų – Viktoro Juščenkos vykdytai bei Viktoro Janukovyčiaus tebevykdomai XX amžiaus Ukrainos istorinės atminties politikai.

⁹¹ Šutinienė, I., „Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas“, *Filosofija. Sociologija*, Nr.1, 2002, p.59
<<http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-57-1.pdf>>, žiūrėta [2012-03-09].

⁹² Madra, A., Z, p.3.

⁹³ Kuzio, T, *Ukraine State and National Building*, London and New York: Routledge, 2002, p.201.

⁹⁴ Tarasas Kuzio išskiria keturias dabartinėje Ukrainoje konkuruojančias istoriografijos mokyklas: ukrainofilišką, sovietofilišką, rusofilišką ir Rytų Slavų. Ukrainofiliška istoriografija daugiausiai remiasi Ukrainos istorijos „patriarcho“ Hruševskio tracijomis. Šia mokykla remiasi Ukrainos nacionalistai. Ukrainofiliška mokykla pasižymi neigiamu požiūriu į Rusiją. Sovietofiliška mokykla atsirado Sovietų Sąjungoje. Ji traktuoja Rusiją svarbiausia Rytų Slavų nacija. Šiuo metu ji populiariausia tarp radikaliosios kairės politinių partijų posovietinėse valstybėse. Rusofiliška mokykla atsirado Rusijos imperijoje bei atgimė posovietinėje Rusijoje. Šia mokykla remiasi Rusijos nacionalistai. Rytų Slavų mokykla atmeta Rusijos kaip „vyresnio brolio“ vaidmenį ir vienodai traktuoja Ukrainą ir Rusiją. Šios mokyklos istoriografijose nėra priešiško Rusijai. (Kuzio, T., „National Identity and History Writing in Ukraine“, *Nationalities Papers*, Vol 34 No 4, 2006 m. rugsėjis, p.407-427,
<http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/NationalIdentityHistory.pdf> žiūrėta [2012-03-05]; Taras Kuzio „National Building, History Writing and Competition over Legacy of The Kyiv Rus in Ukraine“, p.29-58)

2. Rusijos vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui

Apžvelgęs tapatumo teoriją, šioje baigiamojo magistro darbo dalyje analizuosiu Rusijos vaidmenį Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui. Šį Rusijos vaidmenį atskleisiu per subjektyviąją ir objektyviąją tapatumo dalis. Subjektyviosios tapatumo dalies, kuri atsiskleidžia per savęs suvokimą socialiniame pasaulyje, pagrindą pateiksiu pirmajame bei paskutiniuose šios dalies skyriuose, analizuodamas kito, t.y. Rusijos, reikšmę Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui bei apžvelgdamas rusifikacijos procesą bei jo pasekmes dabartiniam Ukrainos regioniniam susiskaldymui. Objektyviosios tapatumo dalies, kuri atsiskleidžia per santykį, kaip kiti pasaulio veikėjai mato „mane“, analizei šioje baigiamojo magistro darbo dalyje skirsiu didžiausią dėmesį, pateikdamas liberaliąją „Rusijos pasaulio“ ir radikaliąją neourazizmo koncepcijas.⁹⁵ Šių koncepcijų pagalba yra formuojamas Rusijos tapatumas bei atskleidžiamas Rusijos požiūris į dabartinę Ukrainos valstybę ir jos tautinį tapatumą.

2.1. „Kito“ vaidmuo tautinio tapatumo konstravimui

Konstruojant tautinį tapatumą svarbų vaidmenį atlieka ne tik vidinis savo tautos tapatumo suvokimas, bet ir „kito“ sąvoka, kuri yra svarbiausia apibrėžiant išorinius skirtumus.⁹⁶ Iverio Neumanno požiūriu, „tapatumas yra neįsivaizduojamas be skirtumų ir naujų tapatumų nacionalistinis konstravimas, kuriame svarbiausiąjį vaidmenį atlieka naujas valdantysis elitas, remiasi priverstiniu tapatumo supriešinimu su kažkuo „kitu““.⁹⁷ Johno A. Armstrongo nuomone, „grupės linkusios apibrėžti save, remiantis ne savomis charakteristikomis, bet per atskirtį, palygindamos save su „svetimais““.⁹⁸ Ši atskirtis nėra pastovi ir ji nuolat kinta. Penrose'o teigimu,

⁹⁵ Zevelevo nuomone, pagrindiniai veiksniai, formuojantys Rusijos tapatumą yra radikalus nacionalistinis diskursas „dėl išskaidytos nacijos“, „Rusijos pasaulio“ ir Rusijos diasporos koncepcijos. (Zevelev I. „Russia's Future: Nation or Civilization?“, *Russia in Global Affairs*, 2009 m. spalio – gruodis, Nr.4, <http://eng.globalaffairs.ru/number/n_14246> žiūrėta [2012-03-20])

⁹⁶ Kuzio, T., „Identity and Nation-building in Ukraine: Defining the „Other““, *SAGE Publications, Vol 1(3)*, 2001 m., p.345, <http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/national-nations.pdf> žiūrėta [2012-03-19]

⁹⁷ Neuman, I. B., „Russia as Central Europe's Constituting „Other““, *East European Politics and Society* 7(2), 1993, p.350, Ibid, p.345.

⁹⁸ Armstrong, J. A., *Nations before Nationalism*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982, p.5.

būtent posovietinės valstybės, kurioms priklauso ir Ukraina, pasižymi santykio tarp „savęs“ ir „kito“ nestabilumu.⁹⁹

„Kitoniškumas“ ir tautinio tapatumo sąsajos yra glaudžiai susijusios su valstybės ir tautos kūrimu bei su pilietiniu tautinio tapatumo sandu – pilietinės tautos kūrimu, kadangi jis remiasi dviem procesais – „kitų“ atskyrimu bei piliečių išskyrimu kaip „mes“. „Kiti“ nėra laikomi politinės bendruomenės, tautos ar valstybės piliečiais,¹⁰⁰ tuo tarpu „mes“ sudaro tautos pagrindą, kuris yra ypač svarbus tautinio tapatumo kūrimui, plėtojimui ir išsaugojimui. Alonso teigimu, „tautos ir valstybės kūrimo projektuose „mūsų“ ir „kitų“ išskyrimas sukuriamas tam, kad būtų galima formuoti valstybės valdymo kursą“.¹⁰¹ Tautos ir valstybės kūrėjų užduotis šiame procese – užtikrinti, kad integracija ir atskirtis būtų sisteminga ir palaikoma,¹⁰² kadangi be atskirties naujas tautinis tapatumas negali būti sukurtas. Hallo nuomone, tik per atskirtį bendruomenė suvokia, kas ji yra, ko ji neturi ir kuo ji skiriasi nuo „kitų“.¹⁰³

Tarasas Kuzio teigia, kad „kito“ vaidmuo susiformuoja tarp naujos valstybės ir buvusios metropolijos, kurių pavyzdžiu galima išskirti Ukrainą ir Rusiją. Konstruojant naują tautinį tapatumą Ukrainoje, „buvusi metropolija Rusija suvokiama kaip demonstratyvi jėga, stabdanti augimą ir pakenkianti tautinio organizmo vystymuisi per valdančiuosius elitus, kai tarp šių atsiranda nesutarimų“.¹⁰⁴ Esant elitų sutarimui, Rusija išlieka „kita“, tačiau apibrėžiama stereotipais¹⁰⁵, kurie egzistuoja visose visuomenėse ir apibrėžia grupių ribas.¹⁰⁶

„Kitoniškumo“ apibrėžimas, pasak Kuzio, gali atsirasti ir tarp visuomenių be didelių kultūrinių ir etninių skirtumų. Šios visuomenės gali būti teritoriškai artimos ir „kitas“ gali būti suvokiamas kaip grasinantis pagrindinės grupės tapatumui. Šis reikšmingas „kitas“ gali „sumenkinti“ aiškius grupės skiriamuosius požymius, todėl kyla tiesioginė grėsmė grupės tapatumui

⁹⁹ Penrose, J., „Essential Construction? The “Cultural Bases” of Nationalist Movements“, *Nations and Nationalism* 1(3), 1995, p.402, Ibid, p.345.

¹⁰⁰ Nieguth, T., „Beyond Dichotomy: Concepts of the Nation and the Distribution of Membership“, *Nations and Nationalism* 5(2), 1999, p.157, <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1354-5078.1999.00155.x/pdf>> žiūrėta [2012-03-21].

¹⁰¹ Alonso, A., M., „The Politics of Space, Time and Substance: State Formation, Nationalism, and Ethnicity“, *Annual Review of Anthropology* 23, 1994, p.379-405, <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2156019.pdf?acceptTC=true>> žiūrėta [2012-03-21].

¹⁰² James, P., *Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community*, London: Sage, 1996, p.33,

¹⁰³ Hall, S., „Introduction“, kn. Hall, S., du Gay, P., (sud.) *Who Needs Identity? Questions of Cultural Identity*, London: Sage, 1996, p.4-5.

¹⁰⁴ Kuzio, T., „Identity and Nation-building in Ukraine: Defining the „Other““, p.346.

¹⁰⁵ Šių stereotipų pavyzdžiais gali būti Rusijos kaip „sovietinio komunizmo centro“ ar „etninių rusų gyvenamosios teritorijos“ apibrėžimai. (Ibid., p.346.)

¹⁰⁶ Eriksen, T., H., p.23.

ir išlikimui.¹⁰⁷ Ši grėsmė pasireiškia ir per konkurencinę kovą dėl teritorijos, istorijos ar kultūros paveldo.¹⁰⁸

Ukrainos – Rusijos atveju, viena iš konkurencinės kovos arenų yra istorinė atmintis, kadangi istoriografija, mitai ir legendos – kuriuos kultūra struktūriškai apibrėžia – siekia nustatyti kas yra ir ko nėra konkurencinėje kovoje su Rusija.¹⁰⁹ Ši istorinė atmintis ir „kito“ atskirties pagrindu įgyvendinama istorinės atminties politika tapo vienu iš svarbiausių Ukrainos vienijimo veiksmų Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu, tačiau dėl Rusijos suvokiamo priešingo tapatumo, kurį formuojančias „Rusijos pasaulio“ bei neoeurazismo koncepcijas atskleisiu tolimesniuose skyriuose, bei dėl atskirtį su „kitu“ siekiančio sumažinti dabartinio Ukrainos prezidento Viktoro Janukovyčiaus veiksmų, per priešpriešą su Rusija formuota XX amžiaus istorinės atminties politika prarado tęstinumą.

2.2. Liberalioji „Rusijos pasaulio“ koncepcija

Konstruojant Ukrainos tautinį tapatumą, svarbų vaidmenį atlieka ir „kito“ t.y. Rusijos savęs suvokimas. Nors po Sovietų Sąjungos žlugimo Rusijos diskurse, formuojančiame didžiausios rytų slavų valstybės tapatumą posovietinių valstybių atžvilgiu, buvo vartojama „artimojo užsienio“ sąvoka, tačiau šiame baigiamojo magistro darbo skyriuje apžvelgsiu naujesnę liberaliąją „Rusijos pasaulio“ koncepciją, kuri yra identiška „artimajam užsieniui“ ir pagal kurią Ukraina yra traktuojama kaip „Rusijos pasaulio“ dalis.

„Rusijos pasaulio“ koncepcija buvo suformuluota XX amžiaus paskutiniojo dešimtmečio pradžioje. Jos pagrindiniai autoriai – rusų intelektualai Petras Ščedrovickis, Jefimas Ostrovskis, Glebas Pavlovskis ir Valerijus Tiškovas. XXI amžiuje šių autorių idėjos buvo įtrauktos į atnaujintą Rusijos Federacijos užsienio politiką. Tai lėmė Rusijos noras sustiprinti Rusijos patrauklumą bei sudaryti alternatyvą Europos Sąjungos minkštajai galiai Rusijos kaimyninėse valstybėse.¹¹⁰

„Rusijos pasaulio“ koncepcija Rusijos Federacijos užsienio politikoje pirmą kartą buvo pristatyta 2003 metais. Jos autorius Anatolijus Čiubaisas „Rusijos pasaulio“ terminą įvedė, remdamasis „Liberalios imperijos“ doktrina. Čiubaiso požiūriu, Rusija turėtų konstruoti „liberaliąją

¹⁰⁷ Kuzio, T., „Identity and Nation-building in Ukraine: Defining the „Other““, p.346,

¹⁰⁸ Triandafyllidou, A., „National Identity and the Other“, *Ethnic and Racial Studies* 21(4), 1998, p.602, <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/014198798329784>> žiūrėta [2012-03-29].

¹⁰⁹ Kuzio, T., „Identity and Nation-building in Ukraine: Defining the „Other““, p.347.

¹¹⁰ Polegkyi, O., „Changes in Russian Foreign Policy Discourse and the Concept of „Russian World““, *Pecob's Paper Series*, Nr.16, 2011 m. spalio, p.15, <<http://www.pecob.eu/flex/cm/pages/ServeAttachment.php/L/EN/D/c%252F9%252F6%252FD.df354feac5d7dcb3b35a/P/BLOB%3AID%3D3277>> žiūrėta [2012-03-18].

imperiją“, kurią sudarytų buvusios Sovietų Sąjungos valstybės. Konstruojant „liberaliąją imperiją“ pagrindiniai Rusijos uždaviniai, Čiubaiso nuomone, turėtų būti Rusijos kultūros skatinimas, Rusijos populiacijos kaimyninėse valstybėse gynimas, dominuojanti Rusijos pozicija versle ir prekyboje bei „laisvės ir demokratijos“ garantija Rusijos kaimynėms. Čiubaiso požiūriu, „tikrai esant „liberaliajai imperijai“, Rusija gali užimti istorijos jai skirtą vietą šalia tokių valstybių ar jų blokų, kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, Europos Sąjunga ir Japonija“. ¹¹¹

„Rusijos pasaulio“ koncepcijoje svarbią vietą užima Rusijos diaspora užsienyje bei trys „rusiškumo“ ramsčiai: rusų kalba, Rusijos stačiatikių bažnyčia bei bendra istorinė atmintis. Rusijos diaspora, kurių viena didžiausių yra Ukrainoje, atlieka mobilizacijos vaidmenį, stiprindama ryšius tarp Rusijos ir jos tautiečių užsienyje. ¹¹² Šį vaidmenį diaspora atlieka per įvairių prorusiškų dažnai Maskvos finansuojamų organizacijų tinklą, kurios padeda įgyvendinti Rusijos ekonominius ir kultūrinius interesus „Rusijos pasaulyje“ bei stengiasi puoselėti rusišką tautinį tapatumą, puoselėdamos rusišką kultūrą, tradicijas ir papročius. ¹¹³

Vienas iš pagrindinių ramsčių, padedančių įgyvendinti didžiausios rytų slavų valstybės interesus „Rusijos pasaulyje“, yra rusų kalba. Ji už Rusijos ribų atlieka ne tik komunikacinę funkciją, ¹¹⁴ tačiau ir yra reikšmingas faktorius, kuriuo remiamasi, siekiant apginti Rusijos geopolitinius interesus. ¹¹⁵ Aleksandro Česnokovo nuomone, „rusų kalbos išsaugojimas ir plitimas užsienio valstybėse – tai svarbus veiksnys, stiprinant Rusijos, kaip vieno iš didžiausių pasaulio švietimo ir kultūros centrų, prestižą“. ¹¹⁶ Taigi rusų kalba padeda išlaikyti Rusijos minkštąją galią ir įtaką „Rusijos pasaulyje“. Jos pagalba yra skatinamas rusiškas tautinis tapatumas, tačiau ji tampa ir manipuliacijos įrankiu Rusijos geopolitiniams interesams įgyvendinti.

Antrasis ramstis „Rusijos pasaulio“ vienybei palaikyti – Rusijos ortodoksų bažnyčia bei jos propaguojamos tradicinės kultūrinės vertybės, sudarančios alternatyvą liberalios demokratijos idėjoms. Kita ortodoksų bažnyčios funkcija – vienybės palaikymas tarp trijų rytų slavų valstybių: Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos bei dalies Moldovos. Didelį pasitikėjimą gyventojų tarpe turinti stačiatikių bažnyčia dažnai atvirai įsitraukia į politiką, o oficiali Rusijos ortodoksų bažnyčia atlieka

¹¹¹ Skidelsky, R., „How Russia became doubly delusional“. *The Times*, 2007 m., birželio 2 d., <<http://www.skidelskyr.com/site/article/how-russia-became-doubly-delusional/>> žiūrėta [2012-03-23].

¹¹² Polegkyi, O., p.15-16.

¹¹³ Kudors A., „Russian World”—Russia’s Soft Power Approach to Compatriots Policy“. *Russian analytical digest*, Nr 81, 2010 m. birželio 16 d., p. 2-4, <http://www.rebaltica.lv/media/Krievu%20NVO/russian_analytical_digest_81.pdf> žiūrėta [2012-03-24].

¹¹⁴ Rusų kalba vartojama kaip pagrindinė bendravimo kalba tarp skirtingų tautybių asmenų.

¹¹⁵ Polegkyi, O., p.16-17.

¹¹⁶ Chesnokov A., „Mir Russkogo Mira“, Stenogramma podumnoj diskussii, 2009 m. lapkričio 3 d., <<http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/analytics/tables/news0005.html>> žiūrėta [2012-03-18].

politinės ir kultūrinės integracijos funkciją prorusiškos orientacijos gyventojams „Rusijos pasaulyje“. Ji taip pat ženkliai prisideda prie Rusijos tapatumo formavimo bei įtakoja Rusijos santykius su kaimyninėmis valstybėmis.¹¹⁷

Trečiasis „rusiškumo“ ramstis – bendra istorinė atmintis. Vienas iš labiausiai istorinę atmintį žadinančių naratyvų – Antrasis Pasaulinis karas, rusų vadinamas Didžiuoju patriotiniu karu. Šis įvykis, taip pat kaip ir rusų kalba ar stačiatikių bažnyčia, atlieka mobilizacinę funkciją, propaguojant rusišką tautinį tapatumą bei sukelia pasididžiavimą Rusija. Rusijos nacionalistinės patriotinės retorikos dalimi tampa ir „Slavų brolybės“ idėja¹¹⁸, kurios jungiamuoju ryšiu tampa bendra tautų istorija Rusijos imperijos bei Sovietų Sąjungos periodu. Taip istorinė atmintis „Rusijos pasaulyje“ yra pasitelkiama Rusijos tautinio tapatumo kūrimui bei sovietinio tapatumo išsaugojimui.

„Rusijos pasaulio“ koncepcija sulaukė ir kritinių pastabų dėl savo etninio bei konfesinio pobūdžio, formuojamo rusiškojo tapatumo bei pačios koncepcijos praktinio įgyvendinimo. Andrejaus Dudčenko požiūriu, „Rusijos pasaulio“ koncepcija paremta tik viena dominuojančia etnine grupe bei religija, nors pati Rusijos valstybė yra sudaryta iš daugelio etnosų ir skirtingų konfesijų religijų, kurios nemažai prisideda formuojant bendrą Rusijos tapatumą.¹¹⁹ Antra, Ukrainos kritikų vertinimu, prisidengdama „Rusijos pasaulio“ idėja ir propaguodama rusiškumo elementus, Rusija trukdo rusakalbių kaimyninių valstybių piliečių integracijai tose valstybėse. Kritikos sulaukė ir pats „Rusijos pasaulio“ koncepcijos įgyvendinimo pobūdis, kadangi teigiama, kad Rusija ne tiek rūpinasi savo tautiečiais kaimyninėse valstybėse, tačiau ji yra labiausiai suinteresuota dėl politinių ir geopolitinių interesų įgyvendinimo.¹²⁰

Taigi apibendrinus „Rusijos pasaulio“ koncepciją, galima teigti, kad „Rusijos pasaulis“ yra conceptualus pagrindas ir priemonė Rusijos diasporos užsienyje suvienijimui. Jis gali konsoliduoti rusus, gyvenančius už Rusijos Federacijos ribų, Rusijos tautinio ir kultūrinio tapatumo pagrindu. „Rusijos pasaulį“ galima apibūdinti ir kaip naujos Rusijos minkštosios galios ir civilizacijos šiuolaikiniame pasaulyje projektą, analogišką Europos Sąjungos, islamo pasaulio bei Kinijos ar Japonijos projektams. Trečia, „Rusijos pasaulis“ yra atsakas į globalizacijos iššūkius, išreiškiamas per tautinio ir kultūrinio tapatumo sampratą, pagal kurią tapatumai turi būti tarpusavyje

¹¹⁷ Polegkyi, O., p.17-18.

¹¹⁸ Ibid, p. 18.

¹¹⁹ Dudčenko, A., „Russkij mir – manifest filentizma“, *Kievo-Sviatošinskije Blagočinija*, 2009 m. lapkričio 17 d., <<http://kievsvyat.kiev.ua/2009-08-16-13-20-49/123-2009-11-20-11-44-15.html>> žiūrėta [2012-04-28].

¹²⁰ Litvinenko A, Jakimenko J., „Russkojazyčnye graždane Ukrainy: „voobrazaemoe soobščestvo“ kak ono est“, *Zerkalo Nedeli*, Nr.18, 2008 m. gegužės 17 d., <http://zn.ua/POLITICS/russkojazychnye_grazhdane_ukrainy_voobrazhaemoe_soobschestvo_kak_ono_est-53689.html> žiūrėta [2012-04-28].

priklausomais subjektais naujoje pasaulio tvarkoje. Ketvirta, „Rusijos pasaulio“ pagrindą sudaro trys rytų slavų valstybės - Rusija, Ukraina, Baltarusija – bei Moldovoje gyvenanti rusų populiacija, kurias su Rusija sieja stačiatikių tikėjimas, rusų kalba, kultūra ir istorinė atmintis.¹²¹

2.3. Eurazininkų sąjūdžio idėjų reikšmė radikaliajai neoeurazizmo teorijai

Apžvelgęs nuosaikiąją „Rusijos pasaulio“ minkštosios galios koncepciją ir jos kritiką, kituose baigiamojo magistro darbo skyriuose pateiksiu kitą Rusijos tapatumą formuojančią neoeurazizmo doktriną bei jos radikaliosios pusės svarbiausio autoriaus Aleksandro Dugino teoriją, kurioje atsispindės tiek Rusijos savęs suvokimas dabartiniame pasaulyje, tiek Ukrainos svarba dabartinei Rusijos geopolitikai. Prieš pradėdamas nagrinėti radikaliąją neoeurazizmo geopolitinę teoriją šiame skyriuje norėčiau supažindinti su eurazininkų sąjūdžio idėjomis, kurios tapo pagrindu dabartinei Rusijos neoeurazizmo teorijai.

Taigi neoeurazizmo geopolitinė teorija – eurazininkų sąjūdžio, atsiradusio XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje, idėjų tąsa.¹²² Eurazininkų idėjos buvo traktuojamos kaip rusiška *heartlando*¹²³ refleksija, kurioje akcentuojama ypatinga rusiška kultūrinė specifika ir civilizacinė galia.¹²⁴ Eurazininkų sąjūdžiui buvo būdingas kraštutinis antivakarietiškas, o iš Europos sklindančią „europeizaciją“ eurazininkai laikė pasauliniu ir mirtinu blogiu, besikėsinančiu į pasaulio kultūrų įvairovę.¹²⁵

Pagrindinis eurazininkų judėjimo tikslas buvo imperijos pateisinimas¹²⁶, kuris siejosi su daugiatautės Rusijos imperijos teritorijų politinės vienybės išsaugojimu.¹²⁷ Būtent ši idėja lėmė, kad svarbiausiu eurazizmo geopolitinės teorijos aspektu tapo tezė, kad „Eurazija – tai ne visas

¹²¹ Polegkyi, O., p. 18-19.

¹²² Martinkus, A., „Rusijos-Eurazijos vakarinės politinės ribos problema eurazininkų filosofijoje“, *Žmogus ir žodis*, 2009, T.11, Nr.4, p.48, , <<http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/filosofija/2009/2009.pdf>> žiūrėta [2012-01-08].

¹²³ Heartlandas – tai H.Mackinderio geopolitinėje teorijoje pavartota sąvoka. Ji reiškia Eurazijos žemyninėje dalyje esančią geopolitinę pasaulio šerdį. Heartlandui priklauso teritorijos nuo Rytų Sibiro vakarinių pakraščių rytuose iki Europinės Rusijos dalies vakaruose. Šiaurinės heartlando ribos baigiasi ties Arkties vandenynu, pietinės – ties Indijos ir Kinijos pietinėmis ribomis. (Statkus, N., Motieka, E., Laurinavičius, Č., *Geopolitiniai kodai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p.22.)

¹²⁴ Ibid, p.42.

¹²⁵ Martinkus, A., p.48.

¹²⁶ Laruelle, M., *Ideologija ruskogo evrazijstva, ili mysli o veličii imperii*, Moskva: Natalis, 2004, p.13.

¹²⁷ Martinkus, A., p.49.

kontinentas, bet tik jo dalis¹²⁸, kuri apima buvusios Rusijos imperijos teritoriją“ (miškų, miškastepių ir stepių zoną).¹²⁹

Kiti svarbūs eurazizmo teorijos aspektai – civilizacinė priklausomybės ir vientisos organinės sistemos idėja. Eurazijoje gyvenančios tautos, anot eurazininkų, sudaro savitą civilizaciją, kuri yra Europos ir Azijos mišinio civilizacija,¹³⁰ tuo tarpu pagal objektyviai egzistuojančios organinės vienybių sistemos idėją, Eurazija yra organinė tarpusavyje sąveikaujančių vienybių – geografinės, politinės, ekonominės ir kultūrinės – visuma.¹³¹

Taigi Eurazija – tai savita ir skirtinga nuo Vakarų civilizacija, kuri apima buvusios Rusijos imperijos teritoriją ir sudaro vientisą organinę sistemą. Remdamiesi šiomis idėjomis, neoeurazininkai apibrėžė Rusijos tapatumą dabartiniame pasaulyje, kuriame Rusija kovoja dėl dominavimo su atlantinėmis valstybėmis, o Ukraina tampa dviejų civilizacijų – Eurazijos ir Vakarų susikirtimo vieta.

2.4. Neoeurazizmo geopolitinės teorijos reikšmė Rusijos tapatumui

Neoeurazizmo geopolitinės doktrinos atsiradimas siejamas su Levu Gumiliovu, kuris perėmė visas eurazininkų tezes apie Euraziją, kaip apie atskirą geografinį darinį bei pasiūlė istoriosofinę Eurazijos, kaip vieno iš žmonių sudarančių superetnosų, koncepciją.¹³² Levo Gumiliovo bei Eurazininkų Sąjūdžio idėjos tapo pagrindu dabartinių neoeurazininkų, kuriuos Charlesas Cloveris skirsto į nuosaikiuosius ir radikalus, teorijai.¹³³

Radikaliojo neoeurazizme¹³⁴ yra plėtojama klasikinė geopolitinė *heartland* koncepcija ir priešprieša „Amerikanizmui“, „Atlantizmui“ ir „Vesternizmui“.¹³⁵ Aleksandro Dugino požiūriu,

¹²⁸ Eurazijos ribos rytuose driekiasi iki pat Ramiojo vandenyno, pietuose ribojasi su Didžiąją kinų siena, Altajaus ir Tian Šanio kalnynais, Vidurinės Azijos dykumomis ir Kaukazo kalnais. Vakaruose Eurazijos ribos baigiasi ties Vengrijos pušta, šiaurėje Eurazija baigiasi tundra. (Statkus, N., Motieka, E., Laurinavičius, Č., p.42.)

¹²⁹ Ibid, p.42.

¹³⁰ Ibid, p.42.

¹³¹ Martinkus, A., p.49.

¹³² Statkus, N., Motieka, E., Laurinavičius, Č., p.43.

¹³³ Clover, C., „Dreams of the Eurasian Heartland: The Reemergence of Geopolitics“, *Foreign Affairs*, 1999 m.

kovas/balandis, <<http://www.foreignaffairs.com/articles/54793/charles-clover/dreams-of-the-eurasian-heartland-the-reemergence-of-geopolitics>> žiūrėta [2012-03-27].

¹³⁴ Radikaliojo neoeurazizmo svarbiausi atstovai: Rusijos ultradešinieji bei ultrakairieji politikai ir autoriai: Liberalų Demokratų Partijos lyderis Vladimiras Žirinovskis, Komunistų partijos vedlys Genadijus Ziuganovas, Eurazijos judėjimo lyderis ir žurnalo „Elementy“ redaktorius Aleksandras Duginas bei įvairūs publicistai. (Sirke Makinen, „On the Geopolitical Discourses of the Russian Yabloko Association, 1993-2001“, *Geopolitics* 8:1, 2003, p.150-151, <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/714001008>> žiūrėta [2012-03-27].)

„Eurazija – tai *heartlandas*, kuris visą laiką kovoja su jūriniu pasauliu ir pagrindine jo galybe – Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, bei yra savita sausumos civilizacija, sukurta Eurazijoje gyvenančių žmonių, kuri neišvengiamai žlugtų, jeigu nugalėtų atlantizmas“.¹³⁶

Nuosaikiajame neoeurazizme pabrėžiamas Rusijos civilizacijos unikalumas bei skirtingas nuo Vakarų valstybių Rusijos modernizacijos kelias. Nuosaikiųjų neoeurazininkų pagrindinis principas – ne kova prieš atlantizmą ir vesternizmą, bet pačios Rusijos vystymasis.¹³⁷ Vieno iš nuosaikiųjų neoeurazininkų Sergejaus Kurgenyano teigimu, „Rusijos tikslas - Eurazijos civilizacijos raida pagal Rytų krikščionybės pagrindinius principus“, t.y. teisingumą ir brolybę, o pats „neoeurazizmas – tai „trečiasis kelias“, beisiskiriantis nuo Vesternizmo, komunizmo bei slavofilizmo“, bei akcentuojantis Rusijos išskirtinumą.¹³⁸

Taigi radikalojo neoeurazizmo geopolitinės koncepcijos esmė - Vakarų vertybių atmetimas, priešprieša atlantizmui, pabrėžtinas Rusijos kaip vientiso ir organiško pasaulio išskirtinumas, tuo tarpu nuosaikūs neoeurazizmas pateikia Rusiją kaip unikalią civilizaciją su savitu modernizacijos keliu, atmesdamas priešpriešą atlantizmui. Kadangi Ukraina radikaliajame neoeurazizme atlieka daug svarbesnį vaidmenį, t.y. ji yra vienu iš kovos prieš jūrines valstybes subjektu, todėl kituose baigiamojo magistro darbo antros dalies skyriuose pateiksiu Aleksandro Dugino požiūrį, atskleidžiantį jos geopolitinę ir kultūrinę reikšmę Rusijai.

2.5. Ukrainos geopolitinė reikšmė Aleksandro Dugino radikalojo neoeurazizmo teorijoje

Apžvelgęs pagrindines eurazizmo ir neoeurazizmo idėjas, šiame skyriuje pateiksiu Ukrainos geopolitinę reikšmę Eurazijos imperijai, remdamasis Aleksandro Dugino knyga „Geopolitikos pagrindai.“ Šioje knygoje radikalusis neoeurazininkas, remdamasis istoriniais, geopolitiniais ir kultūriniais kriterijais kvestionuoja Ukrainos suverenitetą bei pateikia Ukrainos teritorinės dekonstrukcijos modelį, priskirdamas dalį Ukrainos teritorijos Eurazijos sistemai, kurioje

¹³⁵ Ersen, E., „Neo-Eurasianism and Putin’s „Multipolarism“ in Russian Foreign Policy, *Turkish Review of Eurasian Studies*, Annual 2004 – 4, p. 135, <http://marmara.academia.edu/EmreErsen/Papers/1097075/Neo-Eurasianism_and_Putins_Multipolarism_in_Russian_Foreign_Policy> žiūrėta [2012-03-15].

¹³⁶ Statkus, N., Motieka, E., Laurinavičius, Č., p.43.

¹³⁷ Clover, C.

¹³⁸ Akgul, E., „Russian Foreign Policy and the Discourse of Eurasianism Rhetoric versus Reality“, Magistro baigiamasis darbas, Middle East Technical University, 2005 m. lapkritis, p.18-19, <<http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12606811/index.pdf>> žiūrėta [2012-03-28].

dominuojantį vaidmenį atlieka Rusija.¹³⁹ Taigi šiame skyriuje apžvelgsiu svarbiausius Aleksandro Dugino teorijos bruožus, atskleidžiančius Rusijos požiūrį į Ukrainą ir jos geopolitines funkcijas.

Pirmasis Aleksandro Dugino teorijos bruožas - geopolitiniais kriterijais paremtas Ukrainos politinio suvereniteto neigimas.¹⁴⁰ Dugino požiūriu, suverenios Ukrainos egzistavimas kenkia Rusijai kovoje su atlantistinėmis valstybėmis bei destabilizuoja geopolitinę situaciją Juodosios jūros regione Rusijai nenaudinga linkme. Aleksandro Dugino teorijoje Ukrainai galėtų būti suteikiama tik neribota kalbinė-kultūrinė ar ekonominė autonomija, tačiau pati valstybė turėtų priklausyti Rusijai. Dugino nuomone, „Ukraina turėtų tapti centralizuotos Rusijos valstybės administraciniu sektoriumi, taip kaip buvo carinės Rusijos arba Sovietų Sąjungos laikotarpiu, kadangi, kitu atveju, Ukraina keltų grėsmę visam Eurazijos žemynui“.¹⁴¹

Kitas Aleksandro Dugino neoeurazizmo teorijos bruožas – Ukrainos geopolitinio, kultūrinio, geografinio, etninio bei istorinio unikalumo neigimas. Pasak neoeurazizmo, „Ukraina kaip valstybė neturi jokio geopolitinio išmanymo, taip pat neturi nei specialiosios universalios kultūrinės reikšmės, nei geografinio unikalumo nei etninio išskirtinumo“.¹⁴² Šiuos Ukrainos ypatumus geopolitikas pagrindžia, remdamasis Ukrainos geoistorija.¹⁴³

Rusų geopolitikas atskleidžia ir vienintelę dabartinės nepriklausomos Ukrainos geopolitinę funkciją – „sanitarinį kordoną“, pagal kurią Ukrainos geopolitinių elementų orientacija neleidžia Ukrainai prisijungti nei prie Rytų nei prie Vakarų bloko, t.y. nei prie Rusijos-Eurazijos nei prie Centrinės Europos. Dugino nuomone, „tai pasmerkia Ukrainą „marionetinei būsenai“ ir jūrinių valstybių strategijos Europoje geopolitinių „paslaugų teikėjai“ ir yra „išsigimęs išpuolis“ prieš Rusijos geopolitinį saugumą, tolygus jos teritorijos invazijai“.¹⁴⁴

Taigi apibendrinus Aleksandro Dugino teoriją, galima teigti, kad radikaliajame neoeurazizme neigiamas bet koks Ukrainos geopolitinis, kultūrinis, istorinis, etninis ar geografinis išskirtinumas, o

¹³⁹ Dugin, A., *Osnovy geopolitiki*, Moskva: Aktogeja, 1997, p.347-348, 376-382,

<<http://grachev62.narod.ru/dugin/chapt05.htm>> žiūrėta [2010-11-16].

¹⁴⁰ Ibid, p.348.

¹⁴¹ Ibid, p.348-349.

¹⁴² Ibid, p.377.

¹⁴³ Aleksandro Dugino teorijoje Ukrainos istorinė prasmė atsispindi jos pavadinime, t.y. Ukraina reiškia „pakraštys“, „pasienio teritorijos“. Vieninteliu Kijevo Rusijos periodu, Dugino požiūriu, Ukraina atliko geopolitinių centro funkciją, kadangi buvo Rytų Slavų valstybingumo centras. Rusijos transformacijos iš slavų centro į Eurazijos imperiją metu Ukrainos teritorijos geopolitinė funkcija radikaliai pasikeitė. Kijevas transformavosi į antrinį centrą, kuriame susiliejo Centrinės Europos ir Eurazijos įtaka. Šios transformacijos metu nevyko kalbos ir kultūros sintezė. Didžiausią Ukrainos teritorijos dalį sudarė kazokų gyvenamos teritorijos, kuriose Ukrainos etnosas skyrėsi nepriklausomybės laipsniu nuo Lenkijos ir Austrijos-Vengrijos teritorijose esančių grupių, tačiau net šių grupių etninių, ekonominių ir socialinių elementų skirtis, anot Dugino, nėra pakankama Ukrainos geopolitinei nepriklausomybei. (Ibid, p.378.)

¹⁴⁴ Ibid, p.378.

ir pačios suverenios Ukrainos egzistavimas Rusijai yra nepriimtinas, kadangi kelia grėsmę šalies geopolitiniams tikslams bei saugumui. Rusijos tapatumo konstravimas radikaliajame neoeurazizme suprantamas per ekspansiją į buvusios Rusijos imperijos ir Sovietų Sąjungos teritorijas, kurios įsilietų į Eurazijos imperiją ir atkurtų civilizacinę Rusijos galybę.

2.6. Ukrainos teritorinė dekonstrukcija Aleksandro Dugino radikaliajo neoeurazizmo teorijoje

Apžvelgęs Ukrainos suvereniteto bei geopolitinio, kultūrinio, geografinio bei istorinio išskirtinumo klausimą radikaliajo neoeurazizmo Aleksandro Dugino teorijoje, šiame skyriuje pateiksiu Ukrainos teritorinį dekonstravimą, kuris remsis Aleksandro Dugino požiūriu, kad unitarinės suverenios Ukrainos egzistavimas nėra įmanomas, o pati Ukraina yra padalinta į keturias geopolitines bei etnokultūrinės realijas atitinkančias zonas.¹⁴⁵ Šie regionai, – Dniepro dešinioji pakrantė (Rytų Ukraina), Krymas, Mažoji Rusija su sostine Kijevu bei Vakarų Ukraina – Dugino požiūriu, yra pernelyg skirtingi, kad būtų galima kalbėti apie suverenios Ukrainos egzistavimą¹⁴⁶ ir ukrainietiško tautinio tapatumo konstravimą. Taigi šiame baigiamojo magistro darbo antros dalies skyriuje pateiksiu Aleksandro Dugino Ukrainos teritorinės dekonstrukcijos teoriją, akcentuodamas Aleksandro Dugino išskirtą kiekvieno dabartinės Ukrainos regiono specifiką bei jo „tinkamumą“ Eurazijos imperijai.

Dniepro dešinioji pakrantė arba Rytinė Ukraina,¹⁴⁷ pasak Dugino, yra kompaktiškai apgyvendintos teritorijos, kuriose dominuoja rusų etnosas ir ukrainiečių stačiatikių populiacija. Visa šita teritorija, anot geopolitiko, yra arti Rusijos ir susijusi su ja kultūriškai, istoriškai, etniškai bei religiškai. Dekonstruodamas Ukrainą, Duginas teigia, kad ši techniškai ir ekonomiškai išvystyta sritis gali tapti atskiru geopolitiniu regionu su plačia autonomija, tačiau, „turėdami autonomiją, Dniepro dešinėsios pakrantės regionai turėtų sudaryti absoliutų ir stiprų aljansą su Maskva“.¹⁴⁸ Taigi radikalusis neoeurazizmas išskiria Rytinę Ukrainą kaip stiprų Rusijos placdarmą, susijusį su ja istoriškai, kultūriškai ir etniškai. Būtent Rytų Ukraina lengvai galėtų integruotis į Eurazijos sistemą dėl ten gyvenančių etninių rusų populiacijos bei kultūrinio panašumo su Rusija.

Kitas Ukrainos regionas – Krymas, Dugino požiūriu, yra ypatingas geopolitinis darinys, charakterizuojamas kaip etninė mozaika, susidedanti iš ukrainiečių stačiatikių, musulmonų totorių bei etninių rusų, reprezentuojančių tris gana priešiškus viena kitoms etninėms grupėms

¹⁴⁵ Ibid, p.379.

¹⁴⁶ Ibid, p.378

¹⁴⁷ Šis Ukrainos regionas yra į rytus nuo Dniepro upės ir tęsiasi nuo Černigovo iki Azovo jūros. (Ibid, p.378)

¹⁴⁸ Ibid, p.378.

geopolitinius impulsus.¹⁴⁹ Dugino nuomone, „Krymo integravimas į Rusijos teritoriją bei Eurazijos sistemą gali sukelti neigiamą etninių ukrainiečių reakciją“, tačiau pusiasalio palikimas „suvereniai“ Ukrainai, pasak neoeurazininko, taip pat „būtų klaida, nes jis nuolat keltų tiesioginę grėsmę Rusijos saugumui ir geopolitiškai generuotų etninę įtampą Kryme“.¹⁵⁰ Atsižvelgdamas į šias aplinkybes, neoeurazininkas siūlo suteikti Krymui specialų statusą ir užtikrinti pusiasalio kiek įmanoma didesnę autonomiją, kuri kaip ir Dniepro dešinėsios pakrantės teritoriją atžvilgiu būtų įmanoma tik Krymą strategiškai kontroliuojant Maskvai.¹⁵¹ Taigi Krymas į Eurazijos sistemą galėtų būti integruotas per strateginę Rusijos kontrolę, kuriai turėtų pritarti pusiasalyje daugumą sudarantys etniniai rusai, tačiau ši integracija vyktų sudėtingiau negu Rytų Ukrainos regionuose dėl priešiškumą Rusijai jaučiančių Krymo totorių ir nacionalistiškai nusiteikusių ukrainiečių stačiatikių.

Centrinė Ukraina,¹⁵² Dugino nuomone, galėtų tapti Eurazijos sistemos dalimi dėl religinio veiksnio, kadangi šioje Ukrainos dalyje gyventojų daugumą sudaro ukrainiečių etnosas, išpažįstantis ortodoksų religiją. Ši stačiatikių dominuojama „Mažosios Rusijos“¹⁵³ teritorija, pasak Dugino, yra atskiras geopolitinis vienetas, kultūriškai panašus į Rytų Ukrainą.¹⁵⁴ Būtent kultūriniai, religiniai ir istoriniai faktoriai daugiausiai lemtų Centrinės Ukrainos tinkamumą Eurazijos sistemai.

Vakarų Ukraina¹⁵⁵, pasak Dugino, – heterogeniška ir susidedanti iš skirtingų regionų, kurie yra gana atskiros sritys. Dekonstruodamas Vakarų Ukrainą ir remdamasis etniniu¹⁵⁶, istoriniu¹⁵⁷ bei religiniu¹⁵⁸ faktoriais, Aleksandras Duginas atskiria Rytinę Besarabiją nuo kitų trijų – Voluinės, Galicijos ir Užkarpatės regionų. Geopolitiko nuomone, visa teritorija nuo visa teritorija nuo

¹⁴⁹ Etniniai rusai Kryme orientuoti promaskvietiškai (labiau nei likusioje Ukrainoje bei Rytinėje jos dalyje), ukrainiečiai nusiteikę nacionalistiškai, tuo tarpu Krymo totoriai labiausiai orientuojasi į Turkiją ir yra priešiški Rusijai. (Ibid, p.379)

¹⁵⁰ Ibid, p.379.

¹⁵¹ Dugino požiūriu, kontroliuodama Krymą, Rusija turėtų atsižvelgti į Ukrainos socialinius ir ekonominius interesus bei Krymo totorių etnokultūrinius poreikius (Ibid, p.379)

¹⁵² Ši dalis tęsiasi nuo Černigovo iki Odesos. Jai priklauso ir sostinė Kijevas. (Ibid, p.379.)

¹⁵³ Mažoji Rusija – Rusijos imperijos regionas iki XX amžiaus pradžios, apėmęs didelį dalį dabartinės Ukrainos teritorijos. Carinėje Rusijoje oficialiuose dokumentuose taip buvo vadinama Ukraina. (Akademik, „Malorossija“, <<http://dic.academic.ru/dic.nsf/vasmer/35574/%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F>> žiūrėta [2012-03-12].)

¹⁵⁴ Dugin, A., p.379.

¹⁵⁵ Vakarų Ukrainą sudaro Voluinė šiaurėje, piečiau esanti Lvovo sritis (Galicija), dar piečiau esanti Užkarpatė ir rytinė Besarabijos dalis. (Ibid, p.380)

¹⁵⁶ Rytų Besarabija skiriasi nuo likusių Vakarų Ukrainos regionų, kadangi joje gyvena mišri populiacija – rusai, ukrainiečiai, rumunai ir moldavai. Voluinėje, Galicijoje ir Užkarpatėje didžioji gyventojų dalis etniniai ukrainiečiai. (Ibid, p.380)

¹⁵⁷ Voluinė istoriškai buvo susieta su Lenkija, Galicija ir Užkarpatė – su Austrijos-Vengrijos imperija. (Ibid, p.380)

¹⁵⁸ Voluinėje, Galicijoje ir Užkarpatėje dominuoja katalikai ir unitai, tuo tarpu Rytinėje Besarabijoje didžioji dalis populiacijos – stačiatikiai, kurie nuo Didžiosios Rusijos iki Balkanų ir Serbijos sudaro stačiatikių juostą (Ibid, p.380)

Besarabijos iki Odesos turėtų būti priskirta Centrinės Ukrainos geopolitinei erdvei,¹⁵⁹ todėl Vakarų Ukrainai, siaurąja prasme, priklausytų tik trys regionai – Volynė, Galicija ir Užkarpatė – besiskiriantys savo reljefu, etnine sudėtimi ir politinėmis tradicijomis. Dugino nuomone, šie „antirusiški“ regionai turėtų siekti plačios autonomijos,¹⁶⁰ tam, kad aiškiai susidarytų prorusiškos-ukrainietiškos erdvės, kurios skirtingai galėtų integruotis į Eurazijos sistemą. Dugino nuomone, svarbiausia Rusijos užduotis šiuose Vakariniuose katalikiškuose Ukrainos regionuose yra panaikinti atlantistinių jėgų kontrolę bei įtvirtinti kultūrinę-religinę sieną tarp Centrinės Ukrainos su Kijevo žemėmis ir Vakarų Ukrainos, siekiant išvengti disharmoniškas Vidurio Europos katalikų arba unitų įtakos stačiatikių teritorijoje.¹⁶¹

Taigi apibendrinus Ukrainos teritorinę dekonstrukciją Aleksandro Dugino neoeurazizmo teorijoje, galima įžvelgti aiškia religinę, kultūrinę, istorinę bei geopolitinę takoskyrą tarp Vakarų Ukrainos Volynės, Galicijos bei Užkarpatės regionų bei likusios Ukrainos. Istorines ir kultūrines sąsajas su Rusija turintys Ukrainos regionai, Dugino požiūriu, galėtų nesunkiai integruotis į Eurazinę sistemą ir tapti Rusijos įtakos placdarmu, tuo tarpu skirtingą istorinę patirtį turintys Vakarų Ukrainos regionai sunkiai įsiliėtų į Eurazijos sistemą dėl geopolitinės gravitacijos į Vidurio Europą bei geopolitinės orientacijos į Vakarų politines struktūras, taip tapdami pažeidžiamiausia Eurazijos *heartlando* vieta Vakarų zonoje. Apibendrinęs Ukrainos teritorinę dekonstrukciją, kitoje baigiamojo magistro darbo dalyje apžvelgsiu Rusijos imperijos bei Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpiu vykdytos rusifikacijos politikos reikšmę Ukrainos teritorinei dekonstrukcijai bei takoskyros tarp skirtingų Ukrainos regionų susidarymui.

1.7. Rusifikacijos įtaka Ukrainos teritorinei dekonstrukcijai

Apžvelgus geopolitiniu pagrindu pateiktą Ukrainos teritorinę dekonstrukciją Aleksandro Dugino radikaliojoje neoeurazizmo teorijoje, kurioje yra išskirti istoriniai, kultūriniai, religiniai ir etniniai veiksniai,¹⁶² lėmę Vakarų Ukrainos ir likusių Ukrainos regionų takoskyros susidarymą,

¹⁵⁹ Į šią geopolitinę erdvę turėtų įeiti ir Dniepro kairiojoje pakrantėje esančios teritorijos ir vakarinės Ukrainos pasienio teritorijos, kurios driekiasi nuo Rovno ir Ivano Frankovsko link Odesos pietuose (Ibid, p.380)

¹⁶⁰ Volynė, Galicija ir Užkarpatė, pasak Dugino, galėtų sudaryti bendrą „Vakarų Ukrainos Federaciją“, kurios integracijos laipsnis į Eurazijos sistemą būtų nustatomas priklausomai nuo aplinkybių. (Ibid, p.380-381)

¹⁶¹ Ibid, p.380-381.

¹⁶² Nors Aleksandro Dugino teorijoje buvo trumpai paminėta Ukrainos regionų istorija, šioje išnašoje ją norėčiau pateikti detaliau. Ukrainos regionų istorinę patirtį lėmė šių regionų priklausymas skirtingoms imperijoms bei religiniu pagrindu susiformavusioms skirtingoms civilizacijoms. Vakarų Ukrainos regionai nuo XVIII amžiaus Abiejų Tautų Respublikos padalijimų priklausė Austrijos imperijai, o tarpukariu Galicija atsidūrė Lenkijos, Bukovina – Rumunijos, o Užkarpatė – Čekoslovakijos sudėtyje. Tuo tarpu Centrinės ir Rytų Ukrainos regionai nuo 1654 metų Perejeslavlio taikos

verta paminėti ir kitą svarbų veiksnį – Rusijos imperijos bei Sovietų Sąjungos vykdytą rusifikacijos politiką, kuri, be abejonės, pagilino dabartinėje Ukrainoje itin aktualią regionų takoskyrą. Šios takoskyros pagrindu dabartinėje Ukrainoje išreiškiamos skirtingos politinės preferencijos ir skirtingai suvokiamas tautinis tapatumas.¹⁶³ Taigi tolimesniuose baigiamojo magistro darbo antros dalies skyriuose apžvelgsiu *rusifikacijos*¹⁶⁴ politiką, jos pagrindinius bruožus Rusijos imperijos bei Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpiu bei pasekmes dabartinei Ukrainos valstybei.

2.7.1. Rusifikacijos politika Rytų Ukrainos teritorijose Rusijos imperijos laikotarpiu

Prielaidas rusifikacijos politikai vykdyti Rytų Ukrainoje istorikai sieja su prieštaringai vertinama 1654 metais pasirašyta Perejaslavlio taikos sutartimi tarp Ukrainos kazokų ir Rusijos caro¹⁶⁵, o jos ištakas su XVIII amžiaus pabaigoje įvykusi trečiuoju Abiejų Tautų Respublikos padalijimu.¹⁶⁶ Po šio padalijimo Jekaterinos II valdymo laikotarpiu švietimo idėjos bei stačiatikių bažnyčia tapo ukrainiečių žemių asimiliacijos įrankiu. Mokyklose buvo mokoma tik rusų kalba, o anksčiau įvykęs stačiatikių bažnyčios pajungimas Rusijos stačiatikių bažnyčiai leido skleisti rusų kultūrai ir kalbai.¹⁶⁷

Didžiausio masto rusifikacija Rusijos imperijoje buvo pasiekta 1863 metais, kai Rusijos vidaus reikalų ministras Piotras Valujevas išleido slaptą dekretą, kuriuo uždraudė religinius ir

sutarties atsidūrė Rusijos įtakos sferoje bei XVIII amžiaus pabaigoje tapo Rusijos imperijos, XX amžiaus trečiojo dešimtmečio pradžioje ir Sovietų Sąjungos dalimi. Vakarų Ukrainos regionai Sovietų Sąjungai atiteko tik po Antrojo Pasaulinio karo. Ilgą laiką Rusijos imperijos bei Sovietų Rusijos dalimi buvo Krymo pusiasalio teritorijos, kurios Ukrainai atiteko tik 1954 metais 300 Perejaslavlio sutarties metinių proga, kai Sovietų Sąjungos vadovas Nikita Chruščiovas padovanojo šį pusiasalį Ukrainos SSR. Taigi skirtinga istorinė patirtis bei priklausymas Vakarų ir Rytų civilizaciniais subjektams tapo vienu iš svarbiausių dabartinės Ukrainos susiskaldymo regioniniu pagrindu veiksnų. (Jekelčyk, S., *Ukraina: modernios nacijos gimimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, p.16-17)

¹⁶³ Vakarų Ukrainoje vyrauja etnis ukrainiečių, tuo tarpu didžioji gyventojų dalis Rytų ir Pietų Ukrainoje tapatinasi pagal Rytų Slavų tapatumą. (Shulman, S., „The Countours of Civic and Ethnic National Identification“, p.53-55).

¹⁶⁴ Terminas „rusifikacija“ šiame baigiamajame magistro darbe apibrėžiamas kaip *veiksmai, vykdyti Rusijos imperijos, o vėliau ir Sovietų Sąjungos, kurie buvo nukreipti prieš ukrainiečių kalbą bei kultūrą, siekiant įtvirtinti rusų kalbos bei kultūros pirmenybę Ukrainoje.*

¹⁶⁵ Perejaslavlio sutartis yra skirtingai vertinama Ukrainos, Sovietų Sąjungos ir Rusijos istoriografijose. Sovietų Sąjungos ir Rusijos istorikai Perejaslavlio sutartį traktuoja kaip pirmąjį žingsnį, suvienijusį rusų ir ukrainiečių tautas, tuo tarpu ukrainiečių istorikų tarpe šios sutarties reikšmė yra sumenkinama, kadangi šios sutarties pagalba, jų nuomone, buvo sudaryta tik karinė ir dinastinė sąjunga ar Maskvos protektoratas. (Jekelčyk, S., p.53-54)

¹⁶⁶ Rusifikacijos ištakos Ukrainoje prasidėjo XVIII amžiaus pabaigoje, kai po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Rusijos imperijai atiteko Kijevo, Podolės ir Voluinės vaivadijos – į vakarus nuo Dniepro upės esančios žemės, istoriškai vadinamos „Dešiniuju krantu“. (Ibid, p. 60-61)

¹⁶⁷ Ibid, p.66.

šviečiamojo pobūdžio tekstus, parašytus ukrainiečių kalba. Šis draudimas buvo išplėstas caro Aleksandro II Emso dekretu 1876 metais, kuriuo buvo uždraustos visos ukrainiečių kalba parašytos knygos ir dainos, taip pat ukrainietišų knygų importas.¹⁶⁸

Šią Rusijos imperijos vykdytą rusifikacijos politiką galima sieti su carinės valdžios požiūriu į ukrainiečius, kadangi ukrainiečiai Rusijos imperijose laikotarpiu nebuvo traktuojami kaip atskira etninė grupė, bet didžiosios Rusijos regioninė atšaka.¹⁶⁹ Toks požiūris atsiskleidžia ir analizuojant ukrainiečių rusifikacijos Rusijos imperijos sudėtyje priežastis, kurios, Saunderso nuomone, yra šios¹⁷⁰:

1. Užkirsti kelią ukrainiečiams laisvai puoselėti jų etninio tapatumo jausmą;
2. Užkirsti kelią Ukrainos intelektualams perduoti nacionalinę idėją (visaapimančią Ukrainos tapatumo pripažinimą) masėms;
3. Susirūpinimas dėl ilgalaikės ukrainiečių kultūrinės orientacijos, kadangi per masinę ukrainiečių švietimo sistemą galėtų susiformuoti skirtingas nuo rusų tapatumas;
4. Carinės valdžios vidaus reikalų ministro Piotro Valujevo susirūpinimas dėl galimo ukrainiečių tautos atsiradimo.
5. Pasirinkimo problema, kadangi ukrainiečiai galėjo turėti tikrai du pasirinkimus – tapti rusais arba lenkais. Carinė valdžia norėjo užkirsti kelią trečiajam pasirinkimui – tapti ukrainiečiais.

Kaip matome iš pateiktų rusifikacijos priežasčių, pagrindinis carinės valdžios motyvas buvo neleisti ukrainiečiams išvystyti atskiro nuo rusų tautinio tapatumo, kuris „tautų pavasario“ amžiuje galėtų virsti separatizmu ir peraugti į nepriklausomos nuo Rusijos nacijos idėją. Rusifikacijos politika buvo siekiama, kad Rytų Ukrainos gyventojai tapatintųsi su Rusijos imperija ir „didžiaisiais rusais“ vienijančių veiksnių – kalbos, religijos ir kultūros pagalba. Rusifikacijos politika, pasak Kuzio, „tapo didele kliūtimi moderniam ukrainiečių nacionalizmui, kadangi carinės Rusijos egzistavimo laikotarpiu „mažieji rusai“ iš etninės grupės nepasiekė modernios nacijos statuso“.¹⁷¹

¹⁶⁸ Levytsky, M., „Russification of Ukraine renewed“, *Kyivpost.com*, 2010 m. rugpjūčio 25 d.,

<http://www.kyivpost.com/news/opinion/op_ed/detail/79740/> žiūrėta [2011-06-04].

¹⁶⁹ Ukrainiečiai Rusijos imperijoje buvo vadinami „mažaisiais rusais“. (Kuzio, T., „Ukraine: Coming to Terms with Soviet Legacy“, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 14: 4, 1998 m., p.2,

<http://www.taraskuzio.net/Comparative%20Politics_files/sovietlegacy.pdf> žiūrėta [2011-06-04])

¹⁷⁰ Saunders, D., „Russia's Demographic Policy (1847-1905): A Demographic Approach“, *European History Quarterly*, Vol.25, No.2, 1995 m. balandis, p.188; Saunders, D., „Russia and Ukraine under Alexander II: The Valuev Edict of 1863“, *International History Review*, Vol.17, No.1, 1995 m. vasaris, p.28, cituota iš Ibid, p.3-4.

¹⁷¹ Ibid, p.2.

2.7.2. Rusifikacijos politika ir jos pasekmės Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpiu

Apžvelgęs rusifikacijos procesą Rusijos imperijai priklausiusiose Ukrainos teritorijoje, šiame skyriuje nagrinėsiu rusifikacijos procesą Sovietų Sąjungoje. Priešingai negu Rusijos imperijos laikotarpiu, kai ukrainiečiai nebuvo traktuojami kaip atskira etninė grupė, bet „didžiųjų“ rusų regioninė atšaka, Sovietų Sąjungoje buvo pripažįstamas ukrainiečių kaip atskiros etninės grupės egzistavimas Ukrainos SSR ribose.¹⁷² Tai sąlygojo ir kitokio pobūdžio ideologizuotą rusifikacijos politiką, kurios pagrindinis tikslas buvo bendro sovietinio tapatumo kūrimas, kurio vienu iš svarbiausių atributų tapo rusų kalba.¹⁷³

Rusifikacijos procesų pradžia sovietų Ukrainoje prasidėjo 1929-1930 metais, kai didelė grupė Ukrainos inteligentijos buvo suimta ir nužudyta, apkaltinant ją „Ukrainos buržuaziniu nacionalizmu“. Tai galima traktuoti kaip Sovietų Sąjungos komunistų partijos lyderio Josifo Stalino atsaką prieš tai vykusiam ukrainizacijos procesui XX amžiaus trečiajame dešimtmetyje.¹⁷⁴ Rusifikacijos tikslas buvo padėti įsitvirtinti stalinistinei politinei sistemai bei transformuoti Ukrainos visuomenę, paverčiant ukrainiečius „modernesniais“ žmonėmis, tačiau tik sovietiniu požiūriu.¹⁷⁵ Stalinistinis teroras tęsėsi visą 4-ąjį dešimtmetį, kai buvo nužudyta dauguma Ukrainos mokslininkų, kultūrinių, partijos veikėjų. Stalinui vykdant industrializacijos procesą Rytų Ukrainoje, vyko etninių rusų gyventojų migracija į industrinius Ukrainos regionus, kuriuose rusų kalba tapo pagrindine kalba.¹⁷⁶

Rusifikacijos politika buvo vykdoma ir po Antrojo Pasaulinio karo prie Ukrainos SSR prijungtuose Vakarų Ukrainos regionuose, kuriuose vyko sovietizacijos procesai, buvo įgyvendinama kolonizacijos politika. Tačiau dėl vietinių gyventojų priešinosi asimiliacijai bei

¹⁷² Ibid, p.2.

¹⁷³ Tyndall, C., L., „Brotherly Friendship? Russian – Ukrainian Nationalist Discourse in the Soviet Union“, *United States Naval Academy*, Annapolis, Maryland, 2011 m. sausio 23 d., p.22-24, <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:ZB1of-M7dbIJ:www.usna.edu/History/2011%2520Honors%2520theses/Tyndall.docx+BROTHERLY+FRIENDSHIP?+RUSSIAN+%E2%80%93+UKRAINIAN+NATIONALIST+DISCOURSE+IN+THE+SOVIET+UNION&hl=lt&gl=lt&pid=b&srcid=ADGEEShAbtyaUmnj08YT9yq_x610-jNkpjRHlASJ2jjJlpJRpoiYI0iRwaWf0gedv8e-9y9rsAOoHn8WprvPcTs6Qd4MvCZmDEmOWdGiweBTgNt8vtzpkPwbk1OdQdjC2AwZFLaqYSW&sig=AHIEtbS9y1sFANHCFocghpHe7czhoct1Tw> žiūrėta [2012-04-28].

¹⁷⁴ Khlynina T., P., Vasilev I., Yu, „Ukrainization: between Big Time Politics and Current Objectives of Soviet Construction“, *European Research*, No.6 (9), 2011 m., p.966-1967, <http://erjournal.ru/journals_n/1309519112.pdf> žiūrėta [2012-04-27].

¹⁷⁵ Jekelčyk, S., 160.

¹⁷⁶ *Ukrainian 101*, <<http://www.101languages.net/ukrainian/history.html>> žiūrėta [2012-04-26].

partizanų kovotojų veiksmų, šie Ukrainos regionai tapo vienais iš mažiausiai surusintų visoje Sovietų Sąjungoje.¹⁷⁷

Rusifikacijos mastai Sovietų Sąjungoje stipriai sumažėjo Sovietų Sąjungos vadovu tapus Nikitai Chruščiovui bei Ukrainos komunistų partijos (UKP) pirmojo sekretoriaus vietą užėmus Petrui Šelestui, tačiau jį pakeitusio Vladimiro Ščerbickio valdymo laikotarpiu ukrainiečių kalbos įtaka spaudoje ir švietimo sistemoje gerokai sumenko.¹⁷⁸

Taigi Sovietų Sąjungos laikotarpiu rusifikacijos politikos kursas priklausė nuo valdančiojo elito požiūrio, tačiau pats procesas nebuvo traktuojamas kaip ukrainiečių rusinimas, kadangi su komunistinės ideologijos pagalba vyko internacionalizacijos procesas, kurio metu buvo konstruojamas bendras sovietinis tapatumas ir komunistinė visuomenė.¹⁷⁹ Šiame procese rusų kalba atliko pagrindinės bendravimo kalbos tarp sovietinių tautų vaidmenį, o rusakalbių kolonizacija laisvai vyko visos Sovietų Sąjungos ribose.

Apžvelgiant rusifikacijos pasekmes, galima teigti, kad jų aktualumas ypač svarbus dabartinėje Ukrainoje, kurioje, remiantis 2001 metų surašymo duomenimis, etninių rusų populiacija sudaro 17,3%, o rusų kalbą kaip pagrindinę naudoja 24% visos Ukrainos gyventojų.¹⁸⁰ Didžiausia etninių rusų populiacija yra Rytiniuose Luhansko ir Donecko regionuose bei Krymo pusiasalyje, kuriuose etninių rusų skaičius viršija 50%, tuo tarpu mažiausiai rusifikacijos paliestuose Vakarų Ukrainos regionuose šis skaičius tesiekia kelis procentus.¹⁸¹ Tai lemia Vakarų ir Rytų Ukrainos regionų takoskyrą lingvistiniu ir etniniu pagrindu. Ši takoskyra atlieka svarbų vaidmenį, konstruojant Ukrainos tautinį tapatumą.

1.8. Apibendrinimas

Apžvelgus liberaliąją „Rusijos pasaulio“ ir radikaliąją neoeurazizmo doktrinas bei rusifikacijos procesą Rusijos imperijoje ir Sovietų Sąjungoje, galima konstatuoti, kad tiek minkštosios galios „Rusijos pasaulio“ doktrinoje, tiek kietosios galios neoeurazizmo teorijoje Rusijai svarbiausi yra tie Ukrainos regionai bei jų gyventojai, kuriuos labiausiai paveikė rusifikacijos procesas, kadangi, remiantis šiomis doktrinomis, jie suvokiami kaip Rusijos pasaulio ar Eurazijos imperijos dalis. Pagal „Rusijos pasaulio“ doktriną Rusija stengiasi išlaikyti rusiškumo

¹⁷⁷ Jekelčyk, S., p.242-243.

¹⁷⁸ Ibid, p. 261-262.

¹⁷⁹ Tyndall, C., L., p.21-24.

¹⁸⁰ Central Intelligence Agency, „The World Factbook,

<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>> žiūrėta [2012-04-29].

¹⁸¹ *Ukrainica*, <<http://ukrainica.info/ukraine/ethnic.htm>> žiūrėta [2012-04-22].

elementus – kalbą, kultūrą, religiją ir bendrą istorinę praeitį – Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose, kuriuose egzistuoja didžiausia rusakalbių gyventojų populiacija. Šių elementų pagalba yra formuojamas priešingas etniniams ukrainiečiams rytų slavų tapatumas, siekiant akcentuoti skirtumus tarp etninių ukrainiečių bei rusų bei didinti takoskyras tarp Vakarinių ir likusių Ukrainos regionų. Šių skirtumų pagalba Rusija stengiasi įgyvendinti geopolitinius, politinius ir kultūrinius interesus, tikėdamasi išlaikyti Ukrainą savo įtakos sferoje bei visomis išgalėmis priešindamasi ukrainiečių nacionalistų bandymams kaip įmanoma labiau atsiriboti nuo Rusijos.

Vienas iš kovos tarp Ukrainos ir Rusijos objektų – XX amžiaus istorinė atmintis, kuri Viktoro Juščenkos valdymo laikotarpiu atliko ukrainiečių tautos vienijimo funkciją. Taigi kitose baigiamojo magistro darbo dalyse analizuosiu bei lyginsiu Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus istorinės atminties politikos, susijusios su Holodomoru ir Antrojo pasaulinio karo ukrainiečių nacionalistinėmis organizacijomis, įgyvendinimą, akcentuodamas jų reikšmę Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.

3. Holodomoro istorinės atminties politikos vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui

Apžvelgęs tautinio tapatumo teoriją, Rusijos požiūrį į Ukrainos tautinį tapatumą bei rusifikacijos įtaką Ukrainos regionų takoskyrai, šioje baigiamojo magistro darbo empirinėje dalyje nagrinėsiu vienos iš svarbiausių XX amžiaus Ukrainos ir visos Sovietų Sąjungos tragedijos – 1932-1933 metų bado (*Holodomoro*¹⁸²) – istorinės atminties politikos vaidmenį Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui. Kadangi dėl Holodomoro priežasčių diskusijos netyla iki šiol, todėl šioje baigiamojo magistro darbo dalyje pateiksiu skirtingą Holodomoro vertinimą sovietinėje, Vakarų bei Rusijos istoriografijose, akcentuodamas Holodomoro genocido klausimą, kuris tapo svarbiausiuoju veiksniu, įgyvendinant Holodomoro istorinės atminties politiką Ukrainoje. Be to, šioje baigiamojo magistro darbo dalyje atskleisiu ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje vaidmenį, atgaivinant Holodomoro diskursą bei trumpai apžvelgsiu jo reikšmę nepriklausomoje Ukrainoje iki 2005 metų. Pagrindinis dėmesys šioje baigiamojo magistro darbo dalyje bus skiriamas dviejų Ukrainos prezidentų – Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus – Holodomoro istorinės atminties politikos lyginamajai analizei, kurios pagalba atskleisiu skirtingas abiejų Ukrainos prezidentų tautos kūrimo vizijas bei per skirtingus tautinio tapatumo sandus suvokiamą Ukrainos tautinį tapatumą.

3.1. Holodomoras sovietinėje istoriografijoje

Prieš pradėdamas analizuoti ir lyginti dviejų Ukrainos prezidentų – Viktoro Juščenkos bei Viktoro Janukovyčiaus – Holodomoro istorinės atminties politiką, šiame baigiamojo magistro darbo skyriuje pateiksiu sovietmečiu atliktų tyrimų apie „Didįjį 1932-1933 metų badą“ analizę. Kadangi sovietinėje istoriografijoje Holodomoro tyrimų skaičius ir objektyvumo laipsnis skyrėsi tam tikrais laikotarpiais, todėl bado pateikimą Sovietų Sąjungos istoriografijoje suskirsčiau į keturis periodus – Stalino, Nikitos Chruščiovo, Leonido Brežnevo bei Michailo Gorbačiovo valdymo laikotarpius. Šiais laikotarpiais Holodomoro istoriniai tyrimai buvo atliekami, remiantis tam tikrais ideologizuotos Sovietinės istoriografijos kanonais, kurių griežtumas daugiausiai priklausė nuo Sovietų Sąjungos bendro politinio klimato bei Sovietų Sąjungos vadovų asmenybės bruožų.

¹⁸² 1932-1933 metų badoi apibūdinti vartojamas „Holodomoro“ terminas. Žodis „holodomoras“ sudarytas iš dviejų ukrainietišκών žodžių „holod“ (badas) ir „moryty“ (nužudyti), tad jo reikšmė apibūdinama kaip „mirtis bado“. (Benjoe K., „Survivor Describes Famine Horror“, *Regina-Leader Post*, <<http://www.holodomorsurvivors.ca/Inetrnational%20Remembrance/Survivor%20describes%20famine%20horrors.htm>> žiūrėta [2012-04-30].)

Stalino valdymo laikotarpiu badas tapo tabu tema sovietinėje istoriografijoje.¹⁸³ Vienintelį kartą Stalinas apie badą paminėjo 1932 m. birželio mėnesį, kai atsižvelgdamas į 1931 m. derliaus rezultatus, jis pareiškė, kad „tam tikruose derlinguose regionuose yra griunama valstybė ir badaujama“.¹⁸⁴ Po šio Stalino pareiškimo žodis „badas“ buvo uždraustu ne tik sovietinėje istoriografijoje bei oficialiuose Komunistų partijos pranešimuose, bet ir visoje Sovietų Sąjungoje.¹⁸⁵ Stengdamasis nusišviesti ir sušvelninti tikrąją padėti bado apimtuose regionuose, 1933 metų vasarį Stalinas visos Sovietų Sąjungos kolūkiečių suvažiavime pareiškė, kad „šiai ar taip, palyginus su sunkumais, kuriuos darbininkai patyrė prieš 10-15 metų, jūsų dabartiniai sunkumai, draugai kolūkiečiai, atrodo tik kaip vaikų žaidimai“.¹⁸⁶

Vienu iš svarbiausių Stalino laikotarpio šaltinių, pateikiančių XX amžiaus trečiojo dešimtmečio įvykius Sovietų Sąjungoje, tapo Stalino liūdnei pagarsėjęs straipsnis „Apsvaigę nuo sėkmės“, kuriame Stalinas pats sukūrė įtikinamą paradigmą, apkaltindamas vietinius kadrus per dideliu entuziazmu („apsvaigimu“) ir žiaurių metodų naudojimu, priverčiant valstiečius eiti į kolektyvinius ūkius.¹⁸⁷ Kitu svarbiu šaltiniu tapo 1938 metų oficiali sovietinė istoriografija „Sovietų Sąjungos Komunistų Partijos istorija. Trumpas kursas“, kurioje buvo pakartota Stalino interpretacija ir nustatyta dogma, kad Komunistų partijos kolektyvizacijos politika buvo teisinga po 1930 m. kovo mėnesio, ir, pagal oficialiąją nuomonę, Partija jau išsprendė šias didžiules problemas 1930 metais.¹⁸⁸ Nepaisant to, kad badas tapo tabu tema Stalino valdymo laikotarpiu, jo apraiškas

¹⁸³ Wemheuer, F., „Regime Changes of Memory. Creating the Official History of the Ukrainian and Chinese Famines under State Socialism and after the Cold War“, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 10 (1), 2009 m. žiema, p.36, <<http://muse.jhu.edu/journals/kritika/v010/10.1.wemheuer.pdf>> žiūrėta [2012-03-28].

¹⁸⁴ Davies, R., W., Wheatcroft, S., G., *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931–1933*, London: Macmillan, 2004, p.xv.

¹⁸⁵ Stalino valdymo laikotarpiu net daktarai bijojo diagnozuoti nepakankamą mitybą mirties priežastimi. (Wemheuer, F., p.36)

¹⁸⁶ Stalin, J. W., „Speech Delivered at the First All-Union Congress of the Collective-Farm Shock Brigades“, kn. Stalin, J. W., *Problems of Leninism*, Beijing: Foreign Language Press, 1976, p.657, <<http://www.marx2mao.com/Stalin/CFSB33.html>> žiūrėta [2012-03-30].

¹⁸⁷ Stalinas straipsnyje išreiškė poziciją, kad „žmonės neretai tampa apsvaigę nuo tokių laimėjimų, jie tampa apsvaigę nuo sėkmės, praranda proporcingumo jausmą ir gebėjimą suvokti realybę; jie linkę pervertinti savo jėgas ir neįvertinti priešų stiprumo; avantiūristai bando išspręsti socializmo statybos klausimus akimirksniu“. Stalinas taip pat pareiškė, „kad kolūkiams vis dar reikalingi privatūs sklypai, ir kad yra per anksti visiškai suvisuomeninimui, ypač galvijų“ Stalin, J.W., „Dizzy with Success“, kn. J. V. Stalin, *Works*, Vol. 12, Foreign Languages Publishing House: Moscow, 1955, p.197-205, <<http://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1930/03/02.htm>>, žiūrėta [2012-03-30].

¹⁸⁸ Wemheuer, F., p.37.

galima aptikti ideologizuotame klasių kovos kontekste. Badas ir teroras, kuris išplito visos valstiečių kolektyvizacijos metu, buvo pateisinamas kaip klasinės kovos prieš „buožes“ įrankis.¹⁸⁹

Stalino mirtis 1953 metais bei XX Komunistų partijos suvažiavimas 1956 metais suteikė progą iš naujo įvertinti Stalino laikų Sovietų Sąjungos istoriją bei pradėjo naują jos rašymo erą. Tačiau tai nebuvo didelis postūmis bado tyrimams, kadangi svarbiausiu klausimu tapo politinio ir intelektualinio elito aukų rehabilitavimas¹⁹⁰, o ne milijono valstiečių mirčių klausimas.¹⁹¹ 1959 metais knygos „Sovietų Sąjungos Komunistų Partijos Istorija. Trumpas kursas“ peržiūroje bado pateikimas nesiskyrė nuo Stalino laikų požiūrio,¹⁹² tuo tarpu antrajame naujos „Sovietų Sąjungos Komunistų Partijos istorijos“ 1962 metų leidime pirmą kartą pasirodė nauja XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio įvykių interpretacija, pagal kurią Stalinas buvo kaltinamas sulaužęs kooperatyvų judėjimo lenininį planą.¹⁹³ Ši interpretacija buvo diskurso tarp istorikų, kuriuos Roger Markwick vadina revizionistais, rezultatas.¹⁹⁴

Istorikai revizionistai – Danilovas ir Ivnickis – pradėjo perrašinėti kolektyvizacijos istoriją ir pirmą kartą paminėjo anksčiau tabu buvusį masinio bado klausimą¹⁹⁵ dėl liberalesnio politinio klimato, valdant Chruščiovui. Tačiau viena iš svarbiausių problemų, su kuria jie susidūrė, tirdami badą, buvo partijos lyderių nenoras atverti archyvuose esančių dokumentų¹⁹⁶ bei vis dar išlikusi

¹⁸⁹ Vienu iš svarbiausiųjų literatūros kūrinių, kuriame atsiskleidė bado tematika, buvo 1941 metais paskelbta Šolochovo novelė „Apverstas plėšinys“ (*Virgin soil upturned*). Šioje novelėje, kuri priklausė mokyklinių tekstų kanonui, buvo atvirai kalbama apie kruviną kolektyvizacijos pusę, tačiau pagrindiniu kaltininku joje buvo paskelbtas klasinis priešas – buožės. (Ibid, p. 37)

¹⁹⁰ Nikita Chruščiovas savo „slaptojoje kalboje“ akcentavo XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje įvykusį „Didįjį valymą“, ir vėlesnius Stalino laikotarpio „valymus“, tačiau 1932-1933 metų badas nebuvo paminėtas. Naujasis Sovietų Sąjungos lyderis pateikė tikrai kelias pastabas apie „sunkumus“ žemės ūkyje po Antrojo pasaulinio karo ir kaltino Staliną už jų ignoravimą. (Khrushchev, N., „Secret Speech“, 1956, *The History Guide*, <http://www.historyguide.org/europe/khrush_speech.html>, žiūrėta [2012-03-31].)

¹⁹¹ Wemheuer, F., p.37.

¹⁹² Šioje oficialioje sovietinėje istoriografijoje bado pateikimas nesiskyrė nuo Stalino straipsnyje „Apsvaigę nuo sėkmės“ pateiktos paradigmos ir pakartojo 1938 metais išleisto „Trumpo kurso“ paaiškinimą klasių kova. (*Geschichte der Kommunistischen Partei der Sowjetunion*, Berlin: Dietz, 1960, p. 556–561, cituota iš Wemheuer, F., p.37.)

¹⁹³ Oberländer, E., *Zur Parteigeschichtsschreibung nach Stalins Tod*, Cologne: Berichte d.Bundesinstituts zur Erforschung d. Marxismus-Leninismus, 1963, cituota iš Wemheuer, F., p.37-38.

¹⁹⁴ Wemheuer, F., p.38.

¹⁹⁵ Istorikai apkaltino Staliną realios situacijos šalyje ignoravimu ir apibūdino jo grūdų politiką bado metu kontrrevoliucine. Abu istorikai žinojo apie badą Sovietų Sąjungoje iš savo vaikystės patirties. (Markwick, R. D., *Rewriting History in Soviet Russia: Politics of Revisionist Historiography*, New York: Palgrave, 2001, p.120)

¹⁹⁶ Ibid, p.120, 146.

istorinių tyrimų cenzūra.¹⁹⁷ Pagrindiniais kaltinamaisiais dėl 1932-1933 metų bado istorikų revizionistų tyrimuose XX amžiaus septintajame dešimtmetyje tapo Stalinas, Molotovas ir Kaganovičius. Be to, revizionistinėje Chruščiovo laikų istoriografijoje atsirado dar viena naujovė - klasių kovos paradigmos, apibūdinant badą ir terorą, atsisakymas. Tačiau ji sulaukė cenzūros dėmesio, kadangi istorikai buvo kaltinami „buožių“ gynimu.¹⁹⁸

Brežnevo eros metu revizionistiniams istorikams tapo sudėtinga atlikti kolektyvizacijos ir bado istorijos tyrimus. Net ir mažiau ideologizuotose revizionistinėse istoriografijose apie badą XX amžiaus 7-ojo dešimtmečio viduryje, dauguma istorikų 1932-1933 metų katastrofą aiškino remdamiesi Stalino „Apsvaigę nuo sėkmės“ straipsniu. Tuo tarpu pats Sovietų Sąjungos vadovas Leonidas Brežnevas badą siejo „su klaidomis, atsiradusiomis dėl menkos patirties“ Jis teigė, „kad pati partija parodė šias klaidas ir atvirai pateikė jas žmonėms“.¹⁹⁹ Brežnevas tikėjo, kad nereikia kalbėti apie klaidas, kurias partija jau ištaisė²⁰⁰, todėl Brežnevo laikų istoriografijoje nebuvo stengiamasi naujai nušviesti 1932-1933 metų bado. Apskritai, oficiali sovietų istoriografija Brežnevo eroje pradėjo įvertinti Staliną ir buožių likvidavimą labiau pozityvia linkme.²⁰¹

Gorbačiovo valdymo laikotarpiu pertvarkos ir viešumo politikos dėka pirmą kartą Ukrainos Sovietinės Respublikos viešojoje erdvėje pasirodė Holodomoro kaip Stalino režimo nusikaltimo diskursas. Jį iniciavo ukrainiečių rašytojai ir disidentai.²⁰² Jų diskusijose buvo naudojamas ir „genocido“ terminas, tačiau neskiriant tam ypatingo dėmesio. Holodomoras kaip ir Černobylio branduolinė katastrofa, paskutiniaisia Sovietų Sąjungos gyvavimo metais tapo opozicijos diskurso instrumentu, delegitimuojančiu Sovietų Sąjungos režimą ir komunistų nomenklatūros valdymą. Holodomoras įgijo svarbią vietą „Ukrainos Sąjūdžio“ – „Rucho“ – pirmojo visuomeninio judėjimo už demokratines reformas, įkurto 1989 metais, darbotvarkėje. Nuo XX amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigos Holodomoro naratyvas tapo sąmoningai organizuoto ir įgyvendinamo Maskvos bolševikų režimo, slopinant Ukrainos valstiečių tautinį tapatumą bei jų pasipriešinimo

¹⁹⁷ Tai sąlygojo, kad Nikita Chruščiovas, nors ir jautė užuojautą bado aukoms vėlesniais savo valdymo metais, tačiau istorikų ir įvairių autorių laisvę rašyti apie bado laikotarpį vis dar buvo ribojęs. Šį ribojimą galima pateisinti tuo, kad Sovietų Sąjungos lyderis stengėsi išvengti Komunistų Partijos atsakomybės dėl XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio įvykių, o Stalino politikos klaidas vertino kaip „asmenybės kulto“ rezultatą. (Ibid, p.45)

¹⁹⁸ Wemheuer, F., p.39.

¹⁹⁹ Markwick, R., D., p.53.

²⁰⁰ Wemheuer, F., p.39.

²⁰¹ Conquest, R., *Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, New York: Oxford University Press, 1986, p.345.

²⁰² Jilge, W., „Holodomor und Nation. Der Hunger in ukrainischen Geschichtsbild,“ *Osteuropa* 12, 2004 m., p. 147–63, cituota iš Zhurzhenko, T., „„Capital of Despair“: Holodomor Memory and Political Conflicts in Kharkiv after Orange Revolution“, *East European Politics and Societies*, 25, 2011 m., p. 601, <<http://eep.sagepub.com/content/25/3/597.full.pdf+html>> žiūrėta [2012-03-26].

sovietizacijai, pagrindiniu naujo tautinio istorinio mito simboliu. Prie Holodomoro diskurso Gorbačiovo valdymo metais atgaivinimo, naujų tyrimų bei genocido problemos iškėlimo labiausiai prisidėjo Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Kanadoje gyvenusi ukrainiečių diaspora, kurios pagalba Holodomoro klausimas tapo viena iš Šaltojo karo tarp Jungtinių Amerikos Valstijų bei Sovietų Sąjungos dalių²⁰³.

Taigi apibendrinus Holodomoro pateikimą sovietinėje istoriografijoje, akivaizdu, kad Stalino valdymo laikotarpiu bado tapo tabu tema, o stipriai ideologizuotoje stalinistinėje istoriografijoje jo „kaltininkais“ tapo vietiniai funkcionieriai bei „buožės“. Chruščiovo valdymo metais, esant liberalesniam politiniam klimatui, revizionistinėje istoriografijoje pirmą kartą buvo paminėta bado problema bei bandyta atsisakyti jo priežasčių aiškinimo klasių kova. Bado sukėlėjais istorikai revizionistai įvardino Staliną, Molotovą ir Kaganovičių, tačiau detalesni tyrimai buvo neįmanomi dėl Komunistų partijos siekio išvengti atsakomybės už XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio tragediją. Brežnevo eroje bado klausimas beveik nebuvo nagrinėjamas, o jo priežastis taip kaip ir Stalino laikais mėginta aiškinti klasių kova. Holodomoro diskurso atgimimas Sovietų Ukrainoje siejamas su Gorbačiovo valdymo laikotarpiu ir jo vykdyta pertvarkos ir viešumo politika. Tačiau svarbiausią impulsą Holodomoro atgaivinimui suteikė Ukrainiečių diaspora Šiaurės Amerikoje, kurios pastangų dėka prasidėjo vienos iš didžiausių Sovietų Sąjungos tragedijų tyrimų banga bei mokslinio diskurso atgimimas. Būtent kitame skyriuje analizuosiu Ukrainos diasporos vaidmenį, atgaivinant Holodomorą, bei apžvelgsiu XX amžiaus devintojo dešimtmečio Vakarų mokslininkų tyrimų reikšmę dabartiniam Holodomoro diskursui ir istorinės atminties politikai Ukrainoje.

3.2. Ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje ir Vakarų istoriografijos vaidmuo Holodomoro diskurso XX amžiaus devintajame dešimtmetyje atgaivinimui

Vieną iš svarbiausių vaidmenų, atgaivinant Holodomoro naratyvą atliko ukrainiečių diaspora Šiaurės Amerikoje XX amžiaus devintajame dešimtmetyje. Priešinga Sovietų Sąjungos ideologinei Holodomoro atminčiai, Ukrainos diasporos „kontra-atmintis“ buvo plėtojama Vakarų valstybėse.²⁰⁴ Šios „kontra-atminties“ pagalba buvo paspartinta išorinė (Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės institucijų, bei Vakarų mokslininkų palaikoma) ir vidinė (pačių ukrainiečių intelektualų, istorikų bei nacionalistų Sovietų Sąjungos viduje) kova prieš Sovietų Sąjungos komunizmą, atskleidžiant tikrąsias Ukrainos tragedijos 1932-1933 metais priežastis.

Pirmuoju žingsniu Holodomoro atgaivinimui tapo šios tragedijos penkiasdešimtmetis 1983 metais. Šia sukaktimi Ukrainos diaspora pasinaudojo, tikėdamasi atkreipti tarptautinės

²⁰³ Ibid, p. 600-601.

²⁰⁴ Ibid, p. 600.

bendruomenės ir akademinų institucijų dėmesį į ukrainiečių tragediją²⁰⁵, kadangi daugelį metų net Vakarų mokslininkų tarpe 1932-1933 metų badas buvo traktuojamas kaip nereikšmingas įvykis²⁰⁶ Sovietų Sąjungos istorijoje. Prie šio žingsnio svariai prisidėjo ir 1972 metais įkurto Harvardo Ukrainos studijų instituto bei 1976 metais įsteigto Albertos universiteto Kanadoje Ukrainos instituto mokslininkai, taip pat ukrainiečių lobistai bei finansiniai mecenatai.²⁰⁷

Antrąjį žingsnį žengė Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Ronaldas Reaganas, kurio nurodymu Jungtinių Amerikos Valstijų Kongresas paskyrė Komisiją, vadovaujamą Jameso Mace'o, ištirti Holodomoro įvykį. Ronaldas Reaganas, kaip ir Ukrainos diaspora Šiaurės Amerikoje, tikėjo, kad atgaivinus Holodomoro istorinę atmintį, pavyks pažadinti Ukrainos nacionalistus kovai su Sovietų Sąjunga,²⁰⁸ kuri tarp Jungtinių Amerikos Valstijų ir Sovietų Sąjungos vyko visu Šaltojo karo laikotarpiu.

Trečiasis žingsnis – pirmosios knygos, skirtos Holodomorui pasirodymas. Tarptautinio dėmesio sulaukusią knygą „Liūdesio derlius“ 1987 metais parašė istorikas Robertas Conquestas. Pavartodamas „alkio holokausto“ bei „teroro bado“ terminus Conquestas įrodinėjo, kad Sovietų Sąjungos lyderis Josifas Stalinas dirbtinai sukėlė badą, siekdamas palaužti ukrainiečių pasipriešinimą sovietinei priespaudai, kadangi Stalinas buvo įspėtas apie badą, tačiau nepanaudojo grūdų atsargų ir patvirtino aukštas grūdų kvotas.²⁰⁹ Analizuojant pirmąją knygą apie Holodomorą, galima iškelti dvi problemas – patikimumo ir naujumo. Patikimumo problema kyla dėl to, kad autorius savo detaliame aprašyme apie kasdieninį gyvenimą bado metu naudojo publikacijų šaltinius, kurie priskirtini ukrainiečiams, bendradarbiavusiems su naciais. Be to, argumentas, kad Stalinas dirbtinai sukėlė badą, siekiant nubausti valstiečius, 1933 metais buvo iškeltas Otto Schilerio – žemės ūkio eksperto Vokietijos ambasadoje Maskvoje. Todėl Conquesto pagrindinė idėja nėra nauja. Taigi dėl ideologinės konfrontacijos ir karo tarp nacistinės Vokietijos ir stalinistinės Sovietų Sąjungos Conquesto šaltinių patikimumas kelia rimtų abejonių. Verta paminėti, kad „Liūdesio derlius“ tapo pirmąja knyga, kurioje Conquestas iškėlė klausimą, ar sovietų politika atitiko genocido kriterijus.²¹⁰ Šis genocido klausimas po dvidešimties metų taps svarbiausia nepriklausomos Ukrainos istorinės atminties politikos tema.

²⁰⁵ Ibid, p. 600.

²⁰⁶ Įvykio nereikšmingumą liudija faktas, kad galvijų nuostoliai per žemės ūkio kolektyvizaciją nuo 1929 metų buvo analizuojami išsamiau negu žmonių žūtys. (Wemheuer, F., p.44)

²⁰⁷ Sysyn, F., “The Ukrainian Famine of 1932–33: The Role of the Ukrainian Diaspora in Research and Public Discussion“, kn. Chorbaijan, L., Shirinian, G., (sud.) *Studies in Comparative Genocide*, London: MacMillan, 1999, p.184, 201.

²⁰⁸ Wemheuer, F., p.44-45.

²⁰⁹ Conquest, R., p.3, 329.

²¹⁰ Wemheuer, F., p.45.

Ketvirtuoju svarbiu įvykiu, prisidėjusiu prie Holodomoro diskurso atgaivinimo, tapo 1988 metais Komisijos, kuriai vadovavo Jamesas Mace'as, pateikta ataskaita Jungtinių Amerikos Valstijų Kongresui.²¹¹ Politinio pobūdžio išvadose Komisija atskleidė, kad 1932-1933 metų badas Sovietų Sąjungoje buvo dirbtinai sukeltas sovietinės valdžios. Be to, pasak Komisijos, Stalinas pasinaudojo tuometine situacija, kad galėtų sustiprinti savo kontrolę ir suintensyvinti grūdų konfiskavimą toliau, nors jis žinojo, kad Ukrainoje žmonės miršta iš bado 1932 metų pabaigoje. Ataskaitoje taip pat buvo pažymėta, kad badas vyko Volgos baseine ir Šiaurės Kaukaze, tačiau Stalino „pagalbos“ invazinis pobūdis buvo tikrai tuose regionuose, kuriuose gyveno etniniai ukrainiečiai. Taigi Komisija konstatavo, kad Stalinas ir jo aplinka įvykdė genocidą prieš ukrainiečius 1932-1933 metais.²¹²

Roberto Conquesto knyga bei Jameso Mace'o Komisijos politinės išvados ne tik prisidėjo prie Holodomoro diskurso atgaivinimo bei 1932-1933 metų tragedijos traktavimo genocidu, tačiau ir sukėlė aršius debatus Vakarų istorikų tarpe. R.W. Daviesas, Markas Taugeris ir Sheeanas Wheatcroftas kritikavo Conquestą ir Komisijos išvadas ir neigė, kad Stalinas sukėlė badą tikslingai. Autorių nuomone, Holodomoras buvo klaidingos politikos, „revoliucijos iš viršaus“ ir blogų oro sąlygų poveikio rezultatas, kadangi krizė prasidėjo netikėtai ir vyko ne pagal komunistinio režimo pageidavimus.²¹³ Jie argumentavo, kad Sovietų valdžia kontroliavo tikrai 1,5 milijono tonų grūdų atsargų, o ne 4,5 milijono, kaip tvirtino Conquestas.²¹⁴ Be to, Taugeris stengėsi įrodyti, kad 1932 metų derlius buvo daug blogesnis negu pateiktoje sovietinių šaltinių statistikoje.²¹⁵ Su turimais grūdais Sovietų valdžia galėjo išgelbėti tūkstančius žmonių, tačiau neužkirto kelio badui, kadangi šios krizės metu pagalbos tiekimas miestams ir armijai tapo prioritetu, o valstiečiai atliko antraplanį vaidmenį. Skeptikų nuomone, Conquestas savo knygoje tariamai ignoravo Stalino sprendimą

²¹¹ Šioje ataskaitoje buvo remiamasi „nesovietinės mokslinės bendruomenės“ tyrimais, „postalinine sovietine istoriografija“, „sovietine grožine literatūra apie badą“, taip pat bado liudininkų žodiniais parodymais. (United States Commission on the Ukraine Famine, „Investigation of the Ukrainian Famine, 1932-1933: report to Congress“, *United States Government Printing Office*, Washington, 1988, p. VI-VII, <<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951d00831044s;page=root;view=image;size=100;seq=9;num=vii>> žiūrėta [2012-04-02].)

²¹² Ibid, p. VI-VII.

²¹³ Davies, R., W., Wheatcroft, S., G., p. 441.

²¹⁴ Davies, R., W., Tauger, M., B., Wheatcroft, S., G., „Stalin, Grain Stocks, and the Famine of 1932–1933,” *Slavic Review* 54, 3, 1995, p.656,

<<http://www.as.wvu.edu/history/Faculty/Tauger/Davies,%20Tauger,%20and%20Wheatcroft,%20'Stalin,%20Grain%20Stocks...'%20SR%2095.pdf>> žiūrėta [2012-04-02].

²¹⁵ Tauger, M., B., „The 1932 Harvest and the Famine of 1933,” *Slavic Review* 50, 1, 1991, p.89,

<<http://www.as.wvu.edu/history/Faculty/Tauger/Tauger,%20The%201932%20Harvest%20and%20the%20Famine%20of%201933,%20SR%2091.pdf>> žiūrėta [2012-04-02].

sumažinti grūdų kvotas ir eksportuoti į užsienio šalis 1932 metais.²¹⁶ Šis sprendimas įrodo, kad badas nebuvo dirbtinio pobūdžio konstruktas.

Kitas Vakarų istorikų kritikos susilaukęs Holodomoro aspektas – jo etninis pobūdis. Skeptikų teigimu, bado aukomis tapo ne tiktai ukrainiečiai, bet ir kazachai, rusai ir vokiečiai.²¹⁷ Wheatcrofto ir Taugerio nuomone, Holodomoras buvo ne ukrainiečių, bet sovietų badas. Kita vertus, vietiniai ukrainiečiai bado metu atliko grūdų nusavintojų ar kaltininkų vaidmenį.²¹⁸

Taigi, apibendrinus Holodomoro diskursą XX amžiaus devintajame dešimtmetyje, galima teigti, kad ukrainiečių diaspora atliko svarbų vaidmenį atgaivinant Holodomoro istorinę atmintį. Ukrainiečių lobistų, mecenatų bei ukrainologijos instituto mokslininkų Šiaurės Amerikoje pagalba Holodomoro klausimas buvo įtrauktas į svarbiausių Jungtinių Amerikos Valstijų institucijų darbotvarkę, o pats Holodomoras tapo ideologinės konfrontacijos tarp Jungtinių Amerikos Valstijų ir Sovietų Sąjungos dalimi. Conquesto knyga bei Jameso Mace'o komisijos ataskaita prisidėjo prie Holodomoro, kaip Stalino dirbtinai sukulto bado ir genocido diskurso atsiradimo. Nors toks Holodomoro traktavimas sulaukė Vakarų istorikų kritikos, tačiau jis tapo atspirties tašku posovietinei ukrainofiliškai istoriografijai bei XXI amžiaus pirmajame dešimtmetyje vykdytai Viktoro Juščenkos istorinės atminties politikai.

3.3. Holodomoras Rusijos istoriografijoje

Apžvelgęs Holodomorą sovietinėje ir Vakarų istoriografijose, šiame baigiamojo magistro darbo skyriuje pateiksiu, kaip Holodomoras, jo priežastys bei genocidinis pobūdis yra suvokiami Rusijos istoriografijoje, kurioje dominuoja 1932-1933 metų bado kaip „bendros sovietų tautų tragedijos“ tezė.²¹⁹ Šiame skyriuje taip pat atskleisiu, kaip Rusijos mokslininkai vertina Holodomoro „politizavimą“ bei pateiksiu jų kritiką kolegoms iš Ukrainos.

Taigi Holodomoro tyrimai Rusijos istoriografijoje prasidėjo Sovietų Sąjungos perestroikos laikotarpiu. Istorikai, tokie kaip Danilovas, Zeleninas ir Ivnickij, pripažino 1932-1933 metų bado kriminalinį ir dirbtinį pobūdį, o XX amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje, žlugus Sovietų Sąjungai, prasidėjusi „archyvinė revoliucija“ praplėtė mokslinių tyrimų perspektyvas. Prasidėjęs

²¹⁶ Wemheuer, F., p.47.

²¹⁷ Merl, S., „War die Hungersnot von 1932–1933 eine Folge der Zwangskollektivierung der Landwirtschaft oder wurde sie bewusst im Rahmen der Nationalitätenpolitik herbeigeführt?“

kn. Hausmann, G., Kappeler A., (sud.) *Ukraine: Gegenwart und Geschichte eines neuen Staates*, Baden-Baden: Nomos, 1993, p.157, cituota iš Wemheuer, F., p.47.

²¹⁸ Wemheuer, F., p.47.

²¹⁹ Portnov, A., Grinevič, L., „Seksija „Istoričeskaja pamiat i istoričeskaja politika““, *Uroki istorini XX vek*, 2010 m. spalio 4 d., <<http://www.urokiistorii.ru/1189>> žiūrėta [2012-04-03].

bendradarbiavimas su Vakarų specialistais, kurių dauguma skeptiškai žiūrėjo į badą kaip genocidą, užtikrino Rusijos istorikų įsitraukimą į konstruktyvų dialogą dėl bado priežasčių ir aplinkybių nustatymo. Atsižvelgdami į šias priežastis, aplinkybes bei skirtingą bado pobūdį įvairiuose regionuose, Rusijos istorikai pripažino, kad badą lėmė Stalino diktuotas politinis kursas, vienodai paveikęs visus žemės ūkio regionus Sovietų Sąjungoje, kuriuose buvo vykdoma absoliuti kolektyvizacija.²²⁰

Rusijos kaip ir sovietinė istoriografija pasižymi ir tuo, kad nepripažįsta, kad 1932-1933 metų badas buvo nuo jo nukentėjusių Sovietų Sąjungos tautų ar vien tiktai Ukrainos genocidas, kadangi, pasak Rusijos istorikų, „nebuvo rastas nei vienas dokumentas, patvirtinantis „Holodomoro genocido teoriją“, o absoliuti dokumentų visuma liudijo tai, kad 1932-1933 metų badas buvo sukeltas ne etniniu, bet klasiniu pagrindu“.²²¹ Tai iš esmės patvirtina Stalino bei vėlesnėse Sovietinės eros epochose atliktų tyrimų apie badą rezultatus.

Neigdami Holodomoro genocidinį pobūdį, Rusijos istorikai kritikuoja kolegas iš Ukrainos dėl Holodomoro „politizavimo“. Be to, jie įgyvendina Rusijos Vyriausybės remiamas iniciatyvas, kuriomis siekiama paneigti Holodomorą kaip genocidą, abejojant Ukrainos istorikų tyrimų objektyvumu bei nešališkumu.²²² Geriausiai šias nuostatas atspindi 2009 metais išleistas „Bado Sovietų Sąjungoje 1930-1934“ pirmasis tomas, kuriame pateikiamas „sufabrikuotos“ publikacijos pavyzdys bei išreiškiami kaltinimai ukrainiečių istorikams.²²³

Holodomoro „politizavimą“ ir jo ideologinį pobūdį pabrėžė ir radikalių pažiūrų Rusijos istorikas Andrejus Marčukovas. Jo nuomone, „Holodomoras – tai ideologinis ginklas, nukreiptas visų pirma prieš Rusiją, ir antra, prieš tuos Ukrainoje, kurie nelaiko paskutinių 350 metų ir sovietinio periodo „juodąja skykle“ ar „prarastuoju laiku““²²⁴ Marčukovas kritikavo ir Ukrainos

²²⁰ Kondrašinas, V., *Golod 1932-1933 godov : tragedija Rossijskoj derevni*, Moskva: Rosspen, 2008, p.23-35.

²²¹ Kozlov, V., P., „Presdislovie“, kn. *Golod v SSSR 1930-1934 g., Famine in the USSR 1930-1934*, Moskva: Federal Archival Agency of the Russian Federation, 2009, p 7, cituota iš Martin, B., „The Holodomor Issue in Russo-Ukrainian Relations from 1991 to 2010“, Magistro darbas, Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva, 2011, p.57-58, <http://graduateinstitute.academia.edu/BarbaraMartin/Papers/874916/The_Holodomor_Issue_in_Russo-Ukrainian_Relations_from_1991_to_2010> žiūrėta [2012-04-12].

²²² Martin, B., p.57.

²²³ Šią knygą redagavo Rusijos valstybės archyvas, o knygos pagrindą sudaro dokumentai iš Rusijos, Baltarusijos ir Kazachstano. „Bado Sovietų Sąjungoje 1930-1934“ įvade pabrėžiamas Ukrainos istorikų vaidmuo „Didžiojo bado“ tyrimuose bei bandoma diskredituoti jų tyrimo metodų teisingumą, atkreipiant dėmesį į dokumentų autentiškumą. Šioje knygoje taip pat pateikiama vieno 1990-ųjų pradžios Ukrainos mokslininko publikacija, tariamai patvirtinanti Stalino ketinimus deportuoti ukrainiečius 1944 metais. Ši publikacija, pasak rusų istorikų, yra nepatikima, kadangi autorius remiasi nacių suklustotais dokumentais. (Kozlov, V., P., p 6, cituota iš Martin, B., p.57)

²²⁴ Marčukov, A., V., „“Golodomor“ v ideologičeskoj sisteme ukrainstva“, *Vestnik Jugo-zapadnoj Rusi*, Nr.2, 2008, <<http://vestnik.malorus.org/vestnik20082-marcukov.html>>, žiūrėta [2012-02-03].

tautos kūrimo ideologiją, akcentuojant skirtumus, o ne bendrumus tarp ukrainiečių ir rusų.²²⁵ Marčukovo pozicijai pritarė ir vienas žymiausių Rusijos istorikų Viktoras Kondrašinas, kurio teigimu, „1932-1933 metų tragedija Sovietų Sąjungoje“ privalo suvienyti, bet ne atskirti Rusiją ir Ukrainą“, o „bada tyrinėjantys mokslininkai turi dirbti prisidedant prie šio kilnaus tikslo“.²²⁶

Taigi apibendrinus Holodomorą Rusijos istoriografijoje, galima teigti, kad pagrindiniai jos bruožai yra Holodomoro kaip „bendros sovietų tautų tragedijos“ traktavimas bei bado genocido neigimas. Rusijos istorikai taip pat pažymi bado „politinį pobūdį“ Ukrainoje, apeliuodami į Ukrainos istorikų atliekamų tyrimų objektyvumą bei jų naudojamų šaltinių autentiškumą, bei laikosi nuomonės, kad bado klausimas turėtų suartinti, o ne atitolinti šias dvi rytų slavų valstybes. Tai parodo Rusijos priešinimąsi Ukrainos istorinės politikos savarankiškumui bei išreiškia požiūrį, pagal kurį Ukraina suvokiama kaip „Rusijos pasaulio“ dalis.

3.4. Holodomoro istorinės atminties politika nepriklausomoje Ukrainoje iki 2005 metų

Sovietų Sąjungos krizės laikotarpiu ir pirmaisiais Ukrainos nepriklausomybės metais Holodomoras tapo viena iš svarbiausių Ukrainos istorinės atminties politikos temų. „Didžiojo bado“ naratyvas simbolizavo ukrainiečių pasipriešinimą Maskvos bolševikų režimui, slopinusiam Ukrainos valstiečių tautinį tapatumą, bei sovietizacijai. Šis pasipriešinimas tapo pagrindiniu naujo Ukrainos tautinio istorinio mito simboliu, o su Holodomoro istorine atmintimi ir jos įgyvendinimu²²⁷ susijusi politika tapo vienu iš svarbiausių Ukrainos politinės darbotvarkės prioritetų.²²⁸

1990 metų simpoziume politikai, istorikai ir menininkai priėmė rezoliuciją, pagal kurią badas turėtų būti vertinamas kaip genocidas prieš ukrainiečius.²²⁹ 1992 metais buvo įkurta Holodomoro mokslininkų asociacija,²³⁰ o nuo 1998 metų ketvirtasis lapkričio sekmadienis buvo paskelbtas visuotine bado minėjimo diena.²³¹ Visi šie Ukrainoje vykdyti Holodomoro istorinės politikos

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Martin, B., p.59.

²²⁷ Holodomoro istorinės atminties politika buvo įgyvendinama rengiant nekaltų bado aukų minėjimus, kurie buvo suprantami kaip pabudimos iš komunizmo amnezijos, gydant tautines žaizdas ir atkuriant Ukrainos istorijos tęstinumą. Ukrainos rašytojai, intelektualai, mėgėjai istorikai bei pilietinių organizacijų aktyvistai inicijavo Holodomoro aukų masinių kapaviečių atkūrimą, paminklų ir atminimo ženklų statymą, taip pat rengė atminimo ceremonijas. (Zhurzhenko, T., p. 601).

²²⁸ Ibid, p. 601.

²²⁹ Wemheuer, F., p.48.

²³⁰ Zhurzhenko, T., p. 601.

²³¹ Wemheuer, F., p.48.

veiksmi sulaukė ukrainiečių diasporos, visų pirma Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Kanadoje, finansinės paramos bei palaikymo.²³²

Holodomoro naratyvą aktyviai plėtojo ir pirmieji du nepriklausomos Ukrainos prezidentai – Leonidas Kravčukas ir Leonidas Kučma. Leonidas Kravčukas 1992 metais paskelbė, kad ukrainiečiai labiausiai iš visų Sovietų Sąjungos tautų nukentėjo Stalino valdymo laikotarpiu²³³ bei tarptautinėje konferencijoje Kijeve, kuri buvo surengta šešiasdešimtųjų Holodomoro metinių proga, pirmą kartą oficialiai pavartojo terminą „genocidas“ savo kalboje.²³⁴ Tuo tarpu 1994 metais su rusakalbių rytinių ir pietinių Ukrainos regionų gyventojų pagalba Ukrainos Prezidentu išrinktas Leonidas Kučma vystė simbolinę tautinės vienybės politiką, kurioje Holodomoras tapo pagrindiniu Ukrainos istorijos įvykiu, ir tęsė Holodomoro minėjimo kultūros institucionalizaciją.²³⁵

70-osios Holodomoro metinės nepriklausomoje Ukrainoje tapo svarbiu įvykiu, po kurio prasidėjo nauja bado minėjimų banga bei pastangos dėl Holodomoro pripažinimo genocidu tarptautinėje arenoje. Tarptautinio Holodomoro pripažinimo genocidu politika buvo vykdoma per Ukrainos užsienio reikalų ministerijos kampaniją, kuri, nors ir nepasiekė visų savo tikslų, tačiau sulaukė tarptautinio įvertinimo.²³⁶ Jungtinės Amerikos Valstijos ir Kanada net pripažino Holodomorą genocidu.²³⁷

Taigi apibendrinus Ukrainos Holodomoro politiką paskutiniaisiai Sovietų Sąjungos metais bei Kravčuko ir Kučmos prezidentavimo laikotarpiais, galima teigti, kad Holodomoro atmintis tapo svarbiausia Ukrainos istorinės atminties dalimi. Holodomoro istorinės atminties politika palaipsniui buvo institucionalizuota, o Holodomoro kaip genocido traktavimas sulaukė tarptautinio Jungtinių Amerikos Valstijų ir Kanados palaikymo.

²³² Zhurzhenko, T., p. 601.

²³³ Wemheuer, F., p.48.

²³⁴ Kas'ianov, G., „Golodomor i stroitel'stvo natsii,” *Pro et Contra* 2, 2009, p. 24–42, <http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/pec/2009/3-4/ProEtContra_2009_3-4_02.pdf> žiūrėta [2012-04-05].

²³⁵ Jilge, W., „Holodomor und Nation,” p.156–162, cituota iš Zhurzhenko, T., p.602.

²³⁶ Dvidešimt šešios Jungtinėms Tautoms priklausančios valstybės, įskaitant ir Rusiją, priėmė deklaraciją, kurioje 1932–1933 metų badas buvo pripažintas nacionaline tragedija, per kurią žuvo 7–10 milijono Sovietų Sąjungos gyventojų. (Williams, E., N., „30 U.N. member-states sign joint declaration on Great Famine“, *The Ukrainian Weekly*, No.46, Vol.LXXI, 2003 m. lapkričio 16 d., <<http://www.ukrweekly.com/old/archive/2003/460301.shtml>>, žiūrėta [2012-04-12].)

²³⁷ Jungtinių Amerikos Valstijų Kongresas priėmė „Rezoliuciją dėl 1932–1933 dirbtinai sukulto bado Ukrainoje“. Kanados Senatas taip pat pateikė „Rezoliuciją dėl Ukrainos bado/genocido“. Šiose rezoliucijose 1932–1933 metų badas Sovietų Sąjungoje buvo paskelbtas genocidu. (Luciuk, L., (sud.) *Not Worthy: Walter Duranty's Pulitzer Price and the New York Times*, Kingston, Ontario: Kashtan Press, 2004, p. 116–117, 142–145, <http://www.uccla.ca/Not_Worthy.pdf> žiūrėta [2012-04-05].)

3.5. Holodomoro istorinės atminties politika Ukrainoje nuo 2005 metų

Dviejų Ukrainos prezidentų – Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus – XX amžiaus Ukrainos istorinės atminties politiką ir Holodomoro klausimo traktavimą galima laikyti jų užsienio ir vidaus politikos kurso atspindžiu, išreiškiančiu skirtingas šalies geopolitines vizijas bei skirtingai suvokiamus tautos kūrimo projektus. Pagrindiniu nesutarimo objektu tarp dviejų Ukrainos prezidentų tapo Holodomoro genocido traktavimas. Viktoro Juščenkos požiūris į Holodomoro genocidą rėmėsi Ukrainos diasporos Šiaurės Amerikoje, Roberto Conquesto, Jameso Mace'o vadovautos Komisijos bei ukrainofiliškos istoriografijos atstovų suformuluota „Holodomoro kaip ukrainiečių tautos genocido“ teze, tuo tarpu Viktoro Janukovyčius pozicija atitiko genocido skeptikų bei Rusijos istoriografijos nuomonę, pagal kurią „Holodomoras – tai ne tik ukrainiečių, bet ir kitų Sovietų Sąjungos tautų tragedija“.²³⁸ Dviejų Ukrainos prezidentų Holodomoro istorinės atminties politika skyrėsi ir savo intensyvumo mastu, kadangi Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu Holodomoras tapo institucionalizuotu visos Ukrainos tautiniu mitu, kuriuo remdamasis Viktoras Juščenka stengėsi suvienyti dėl Rusijos imperijos bei Sovietų Sąjungos laikotarpiu vykdytos rusifikacijos politikos susiskaldžiusią šalį, didelį dėmesį skirdamas istorinės atminties politikos įgyvendinimui labiausiai rusifikacijos paveiktuose Rytų Ukrainos regionuose, tuo tarpu Viktoro Janukovyčiaus politinėje darbotvarkėje Holodomorui beveik neatsirado vietos, kadangi joje labiausiai dominavo ekonominiai ir užsienio politikos, o ne istorinės atminties politikos klausimai.²³⁹

Taigi šiuose baigiamojo magistro darbo skyriuose analizuosiu ir lyginsiu Viktoro Juščenkos bei Viktoro Janukovyčiaus Holodomoro istorinės atminties politiką, didžiausią dėmesį kreipdamas į Holodomoro genocido klausimą, istorinės atminties politikos įgyvendinimą, akcentuodamas tiesiogines bei netiesiogines sankirtas tarp dviejų prezidentų ir jų rėmėjų, įkūnijančių skirtingas šalies geopolitines bei tautos kūrimo vizijas ir skirtingai suvokiamą Ukrainos tautinį tapatumą.

²³⁸ Portnov, A., Grinevič, L.

²³⁹ Korduban, P., „Yanukovich Explains Policy Priorities During US Visit“, *Eurasia Daily Monitor*, Vol.7, Issue 178, 2010 m. spalio 4 d.,

<http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=36991&cHash=1ecd5c6209> žiūrėta [2012-04-07].

3.5.1. Pirmieji Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus žingsniai, įgyvendinant Holodomoro istorinės atminties politiką

Pirmuosius Viktoro Juščenkos prezidentavimo žingsnius galima sieti su jo sieku „grįžti į Europą“, paliekant Rusijos įtakos sferą. Po Oranžinės revoliucijos naujasis Ukrainos Prezidentas tvirtai buvo pasiryžęs vykdyti provakarietišką politiką visose viešosiose srityse, įskaitant ir kultūros, kurios sudedamoji dalis yra istorinė politika. Tai reiškė ir nepriklausomos nuo Rusijos tautos kūrimo projektą, kurio svarbiausia dalimi tapo XX amžiaus Ukrainos istorinė atmintis ir Holodomoras.²⁴⁰ Tuo tarpu Viktoro Janukovyčiaus pirmieji žingsniai buvo vykdomi, siekiant atkurti gerus santykius su Rusija bei atstatyti Ukrainos „tilto tarp Rusijos ir Vakarų“ funkciją, taip suteikiant Holodomoro istorinės atminties politikai antraeilį vaidmenį.²⁴¹ Tiesa, vienas iš naujojo Ukrainos prezidento tikslų buvo ir „perkurti“ XX amžiaus Ukrainos istorinės atminties politiką Rusijai bei rusakalbiams Rytų ir Pietų Ukrainos gyventojams naudinga linkme.

Skirtingą Ukrainos prezidentų požiūrį į Holodomorą bei Ukrainos istorinės atminties politiką jau buvo galima numatyti iš abiejų prezidentų inauguracinių kalbų. 2005 metų sausio 24 dieną Viktoras Juščenko Nepriklausomybės aikštėje susirinkusiems žmonėms pasiūlė „šių dieną pagerbti herojus, kurie mirė dėl pergalės, nacių ir sovietų koncentracijos stovyklų kankinius, Holodomoro ir Holokausto aukas“, kurios „mato mus ir didžiuojasi mumis“,²⁴² taip parodydamas, kad istorinė atmintis yra vienas iš svarbiausių Ukrainą vienijančių veiksnių. Tuo tarpu 2010 metų vasario 25 dieną paskelbtoje Viktoro Janukovyčiaus inauguracinėje kalboje Holodomoras net nebuvo paminėtas. Joje daugiausiai buvo kalbama apie ekonominius dalykus, vidaus politikos problemas bei Ukrainos „tilto“ funkciją tarp Rytų ir Vakarų.²⁴³

²⁴⁰ Boryk, J., „Memory Politics: The Use of Holodomor as a Political and Nationalistic Tool in Ukraine“, Magistro baigiamasis darbas, Central European University, Budapest, Hungary, 2011, p.47,

<http://www.etd.ceu.hu/2011/boryk_jennifer.pdf> žiūrėta [2012-03-24].

²⁴¹ Wilson, A., „Dealing with Yanukovich's Ukraine“, *European Council of Foreign Relations*, 2010 m. kovas, p.1, <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=yanukovich%20bridge%20function%20ukraine&source=web&cd=3&ved=0CGcQFjAC&url=http%3A%2F%2Fkms1.isn.ethz.ch%2Fserviceengine%2FFiles%2FISN%2F114093%2Fpublicationdocument_singledocument%2F31a42083-ac26-4b39-8bc0-b548ad66302d%2Fen%2F2010-03_Dealing.pdf&ei=8pGnT4SwEISH4gTayfyrCQ&usg=AFQjCNFNfopmJhz0JpXRIzFgLh30BcfOPw> žiūrėta [2012-04-19].

²⁴² Press Service of the President of Ukraine Victor Yushchenko, „Inaugural address of the President of Ukraine Victor Yushchenko to the Ukrainian people on Independence Square“, *Government Portal*, 2005 m. sausio 24 d., <http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=11100895&cat_id=244315174> žiūrėta [2012-02-05].

²⁴³ Press office of President Viktor Yanukovich, „President Viktor Yanukovich's Inauguration address to the Verkhovna Rada of Ukraine“, *Viktor Yanukovich, President of Ukraine Official Website*, 2010 m., vasario 25 d., <<http://www.president.gov.ua/en/news/16600.html>> žiūrėta [2012-02-05].

Pirmosiomis prezidentavimo dienomis išsiskyrė Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus požiūriai ir į informacijos apie Holodomorą pateikimą oficialiojoje Ukrainos prezidento interneto svetainėje. Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu oficialiojo Ukrainos prezidento internetinėje svetainėje buvo publikuojami su Holodomoru susiję oficialūs dokumentai, informacija apie didžiausią Ukrainos XX amžiaus tragediją, taip pat išlikusiųjų Holodomoro aukų liudijimai. Šiuo žingsniu Viktoras Juščenko stengėsi parodyti, kad Holodomoro istorinė atmintis – valstybinės svarbos klausimas, apie kurį turėtų žinoti kiekvienas Ukrainos pilietis.²⁴⁴ Tuo tarpu Viktorui Janukovyčiui tapus Ukrainos prezidentu, jau pirmosiomis dienomis oficialiame Ukrainos prezidento interneto puslapyje buvo ištrinta visa informacija apie Holodomorą, taip pabrėžiant, kad Holodomoro istorinės atminties politikai nėra vietos naujojoje prezidento darbotvarkėje.²⁴⁵ Norėdama paaiškinti, kodėl bet kokios sąsajos su Holodomoru buvo ištrintos kibernetinėje erdvėje, Prezidento administracijos vadovė Anna German pareiškė, kad „Viktoro Janukovičiaus interneto svetainėje yra pateikiama informacija apie tai, kuo užsiima Viktoras Janukovyčius. Mūsų nedomina Holodomoras. Mes manome, kad ši problema buvo pakankamai ištirta buvusio prezidento. Mus domina ateitis“.²⁴⁶ Šie Annos German žodžiai atspindėjo Viktoro Janukovyčiaus darbotvarkės prioritetus, kuriuose Holodomorui tiesiog nebeliko vietos.

Šie dviejų Ukrainos prezidentų pirmieji žingsniai – tai tolimesnės jų Holodomoro istorinės politikos atspindžiai, tačiau jie nebuvo susiję su svarbiausia konfrontacijos tema – Holodomoro genocido klausimu. Būtent su genocido klausimu susijusios Holodomoro istorinės atminties politikos įgyvendinimas bei Holodomoro kaip genocido teisinis reglamentavimas tapo svarbiausiuoju skirtingas geopolitines vizijas įkūnijančių politikų tiesioginio ir netiesioginio susikirtimo objektu Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu. Taigi kituose skyriuose apžvelgsiu Holodomoro įstatymo vaidmenį Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui, kuris atspindės dviejų Ukrainos prezidentų skirtingai suvokiamą šalies tautinį tapatumą.

3.5.2. Holodomoro įstatymo vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui

Pagrindinė konfrontacija dėl Holodomoro istorinės atminties politikos ir jos vertinimo daugiausiai dėmesio susilaukė Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu. Pirmaisiais savo prezidentavimo metais Viktoras Juščenko paskelbė keletą proginių dekretų dėl bado, išreikšdamas

²⁴⁴ Zhurzhenko, T., p.601.

²⁴⁵ Motyl, A., J., „Deleting the Holodomor: Ukraine Unmakes Itself“, *World Affairs*, 2010 m. spalio/lapkritis, <<http://www.worldaffairsjournal.org/article/deleting-holodomor-ukraine-unmakes-itself>> žiūrėta [2012-02-05].

²⁴⁶ RIA Novosti, „Informacija o golodomore ne budet na sajte glavy Ukrainy“, *Izvestija*, 2010 m. kovo 16 d., <<http://www.izvestia.ru/news/news235243>> žiūrėta [2012-02-05].

ankstesnes savo intencijas atlikti „politinių-teisinių bado įvertinimą Ukrainos istorijoje“.²⁴⁷ Šios Juščenkos intencijos išsipildė 2006 metais, kai Ukrainos Aukščiausioje Radoje buvo priimtas įstatymas, teisiškai apibrėžiantis Holodomorą genocidu, o už kurio neigimą grėsė baudžiamosios sankcijos. Debatuose dėl įstatymo formulotės išryškėjo Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus skirtingi požiūriai į tautos kūrimo procesą bei ukrainiečių tautinį tapatumą. Daugiausiai Ukrainos teisininkų ir Viktoro Janukovyčiaus vadovaujamos „Regionų partijos“ kritikos susilaukė pradinis pasiūlyto įstatymo projektas. Šis projektas atspindėjo skirtingas Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus tautinio tapatumo etninio sampratą, kadangi Viktoro Juščenkos požiūris buvo išreikštas per etninį etninių ukrainiečių tautinio tapatumo sandą, tuo tarpu Viktoras Janukovyčius akcentavo etninį rytų slavų tautinio tapatumo dėmenį. Taigi šiame skyriuje apžvelgsiu pirminį Holodomoro įstatymo projektą, jo ginčytinas vietas bei priimtąjį įstatymą, siedamas juos su skirtingais suvokiamomis tautinio tapatumo sampratomis.

Pirminiame Viktoro Juščenkos pasiūlytame ir Ukrainos parlamento atmetame įstatymo projekte buvo konstatuojama, kad Holodomoras – tai „genocido aktas prieš ukrainiečių *tautą*“, kuriame tauta buvo apibrėžiama pagal etninę kategoriją.²⁴⁸ Nesutikdami su Holodomoro apibrėžimu pirminiame įstatymo projekte, Viktoras Janukovyčius ir jo vadovaujama „Regionų partija“ sukūrė alternatyvųjį įstatymo projektą. Šiame alternatyviajame projekte buvo siūloma atsisakyti termino „genocidas“ bei apibrėžti Holodomorą kaip „Stalino režimo nusikaltimą žmonijai“ ir „Ukrainos žmonių tragediją“ argumentuojant, kad „genocido“ apibrėžimas galėtų padalinti Ukrainą ir supriešinti ją su Rusija. Abu įstatymo projektai – Juščenkos pasiūlytas pirminis ir „Regionų partijos“ pateiktas alternatyvus nebuvo priimti. 2006 metų lapkričio mėnesį po ilgų diskusijų Ukrainos parlamentas priėmė kompromisinį sprendimą, pagal kurį Holodomoras apibrėžiamas kaip „genocido prieš Ukrainos *žmones* [ne tautą] aktas“, į kurį įtraukti ir kitų tautybių asmenys gyvenę Ukrainoje. Taip pat buvo nustatytos negriežtos teisinės pasekmės už viešą Holodomoro kaip genocido neigimą.²⁴⁹

Viktoro Juščenkos ir „Regionų partijos“ pasiūlyti Holodomoro apibrėžimai bei Aukščiausioje Radoje priimtame įstatyme „genocido“ terminai buvo suprantami skirtingai per politines ir etnines kategorijas. Pagal Ukrainos „tautos“ apibrėžimą, galima traktuoti, kad Holodomoras buvo nukreiptas vien tik prieš etninius ukrainiečius, paliekant etninius rusus užribyje kaip „kitus“, nors etniniai rusai taip pat tapo Holodomoro bei kitų tuo laikotarpiu vykusių bado Sovietų Sąjungoje

²⁴⁷ Kas'janov, G., *Danse Macabre, Holod 1932-1933 rokiv o polityci, masovij svidimosti ta istoriografini*, Kyiv: Nas Čas, 2010, p.57, cituota iš Martin, B., p.16.

²⁴⁸ Finn, P., „Aftermath of the Soviet Famine“, *Washington Post*, 2008 m. balandžio 27 d., <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/04/26/AR2008042602039.html>> žiūrėta [2012-04-12].

²⁴⁹ Zhurzhenko, T., p. 601.

aukomis. *Tautos* sąvokos vartojimas pirminiame Viktoro Juščenkos įstatymo projekte gali būti įvertintas ir kaip bandymas pašalinti juos iš kolektyvinės istorijos naratyvo.²⁵⁰ Konstruodamas etninius ukrainiečius kaip „postgenocidinę tautą“,²⁵¹ Juščenka akcentavo „ukrainiečių tautos kaip komunizmo režimo kolektyvinės aukos“ apibrėžimą. Holodomoras buvo pristatomas kaip didžiausias nusikaltimas, galintis prilygti tikrai Holokaustui. Šie pokyčiai reprezentavo dominuojančio „atminties režimo“ radikalią transformaciją, pažadintą Oranžinės revoliucijos.²⁵² Todėl Holodomoro istorinė atmintis siejosi ne su visos pilietinės Ukrainos tautos, kurios dalimi yra ir etniniai rusai, bet tik su etninių ukrainiečių tragedija. Šis projektas atspindėjo ir visą Viktoro Juščenkos tautinio tapatumo Ukrainoje politiką, pagal kurią tautinis tapatumas buvo kuriamas etninių ukrainiečių, ne visos pilietinės Ukrainos tautos ar rytų slavų tapatumo pagrindu.

Tuo tarpu „Regionų partijos“ pasiūlytas apibrėžimas atitiko sovietų ir nepriklausomos Rusijos istorikų pateiktas 1932-1933 metų bado versijas, dėl kurių kalčiausias neabejotinai yra Stalinas. Žodžio „genocidas“ išmetimas iš alternatyviojo įstatymo projekto bei priimtajame įstatyme Ukrainos *žmonių* tragedijos apibrėžimas liudija ir Viktoro Janukovyčiaus požiūrį į Rusiją, kuri nėra „kita“, bei aiškiai išreiškiamą rytų slavų etninį tautinio tapatumo dėmenį Ukrainoje.

Skirtingą tautinio tapatumo kategoriją atspindi ir priimtasis įstatymas, kuriame Holodomoras apibrėžiamas kaip „genocido prieš Ukrainos *žmones* aktas“.²⁵³ Tai reiškia, šio įstatymo pagrindu Ukrainos tautinis tapatumas konstruojamas per pilietinį tautinio tapatumo dėmenį, įtraukiant ne tik etninius ukrainiečius ar etninius rusus, bet ir kitas tautas gyvenusias ir nukentėjusias nuo Holodomoro Ukrainos teritorijoje.

Reikšmingu tapo antrasis šio įstatymo straipsnis, numatęs teisinę atsakomybę už Holodomoro neigimą.²⁵⁴ Šio įstatymo „auka“ savo prezidentavimo laikotarpiu tapo ir pats Viktoras Janukovyčius, viešai neigęs Holodomoro genocidinį pobūdį²⁵⁵ ir dėl to atsidūręs teisme²⁵⁶, tačiau dėl dviprasmiškos įstatymo formuluotės,²⁵⁷ vargu, ar dabartinis Ukrainos prezidentas bus nubaustas.

²⁵⁰ Boryk, J., „Memory Politics: The Use of Holodomor as a Political and Nationalistic Tool in Ukraine“, Magistro baigiamasis darbas, Central European University, Budapest, Hungary, 2011, p.51-52, <http://www.etd.ceu.hu/2011/boryk_jennifer.pdf> žiūrėta [2012-03-24].

²⁵¹ Terminas pasiskolintas iš Jameso Mace'o. (Zhurzhenko, T., p.603)

²⁵² Ibid, p.603.

²⁵³ Zakon Ukraïny „Pro Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukraïni“, <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>> žiūrėta [2012-04-02].

²⁵⁴ 2006 metais priimtame Holodomoro įstatymo antrajame straipsnyje buvo paminėta, kad „viešas Holodomoro neigimas“ reiškia „milijonų Holodomoro aukų atminties įžeidimą, Ukrainos žmonių orumo pažeminimą, ir yra draudžiamas pagal įstatymą. (Martin, B., p.17)

²⁵⁵ Viktoras Janukovyčius, 2010 m. balandžio 27 dieną oficialiai nepripažino genocido tezės savo kalboje prieš Europos Sąjungos Ministrų Tarybos parlamentinę asamblėją. Viktoras Janukovyčiaus pareiškė, kad „Laikyti didįjį badą

3.5.3. Institucijų bei monumentų reikšmė Holodomoro istorinės atminties politikos įgyvendinimui

Viktoro Juščenkos Holodomoro istorinės atminties politikos veiksmai neapsiribojo vien įstatymų leidybos sritimi. Savo kadencijos metu jis stengėsi puoselėti visapusiškos tautos kūrimo projektą, kurio vienas iš pagrindinių ramsčių buvo istorinės atminties politikos institucionalizavimas. Šiam tikslui įgyvendinti 2006 metų gegužę buvo įkurtas Nacionalinės atminties institutas,²⁵⁸ kurio pagrindinė funkcija buvo atomizuotų institucijų, mokslininkų ir nevyriausybinių organizacijų vienijimas integruotos sistemos pagrindu.²⁵⁹ Be integracijos funkcijos Nacionalinės atminties institutas vykdė sistemingą Holodomoro kaip genocido institucionalizacijos politiką Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu.²⁶⁰

Viktorui Janukovyčiui tapus Ukrainos prezidentu, nutrūko Holodomoro traktavimo genocidu institucionalizacijos politika institute, kadangi 2010 metų liepos mėnesį jo vadovu naujasis prezidentas paskyrė buvusį Komunistų partijos narį, istoriką iš Donecko Valerijų Soldatenko. Jo požiūris į Holodomorą buvo paremtas rytų slavų tapatumu bei sovietine ir Rusijos istoriografijomis, neigiančiomis Holodomoro genocidinį pobūdį. Tai įrodo ir faktas, kad Soldatenko pasiūlė sąvoką „Holodomoras“ reikėtų pakeisti žodžiu „holod“, reiškiančiu badą.²⁶¹ Istoriko nuomonė dėl Holodomoro priežasčių sutapo su sovietų ir rusų istorikų tyrimais, kuriuose dėl bado kalčiausi buvo Stalinas ir jo parankiniai. Tuo tarpu tuometinį požiūrį į badą Soldatenko vertino, atsižvelgdamas Ukrainos geopolitinę padėtį, pagal kurią, Soldatenko nuomone, Rusija neturėtų būti laikoma bloga

genocidu vienos ar kitos tautos atžvilgiu, mes manome, būtų klaidinga, būtų neteisinga. Tai bendra tragedija tautų, kažkada buvusių Sovietų Sąjungoje". (BNS, „V.Janukovyčius: laikyti holodomorą genocidu būtų klaida“, *Delfi*, 2010 m. balandžio 28 d., <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/vjanukovycius-laikyti-holodomora-genocidu-butu-klaida.d?id=31607153>> žiūrėta [2012-04-13].)

²⁵⁶ Ukrainos liaudies judėjimo dalyvis Vladimiras Volosiukas padavė Viktorą Janukovyčių į teismą dėl Holodomoro genocidinio pobūdžio neigimo. (www.delfi.lt, „Ukrainos prezidentas paduotas į teismą dėl to, kad neigė Holodomorą“, *Delfi*, 2010 m. birželio 14 d., <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/article.php?id=33479475>> žiūrėta [2012-04-13].)

²⁵⁷ Divprasmiška yra įstatymo formuluotė, kadangi neaišku, ar įstatyme pasmerkiama bado kaip reiškinio neigimas ar bado genocidinio pobūdžio neigimas. (Martin, B., p.17)

²⁵⁸ Nacionalinės atminties institutas buvo įkurtas pagal panašios institucijos Lenkijoje pavyzdį. Jo pagrindinės funkcijos buvo patvirtintos 2008 metų vasario mėnesio premjerės Julijos Tymošenko Vyriausybės potvarkiu. (Kas'janov, G., *Danse Macabre*, p.75-76, cituota iš Martin, B., p.17-18.)

²⁵⁹ Kas'janov, G., *Danse Macabre*, p.75-76, cituota iš Martin, B., p.17-18.

²⁶⁰ Zhurzhenko, T., p.599.

²⁶¹ But., A., „Soldatenko: zamenit „golodomor“ na „golod““, *Delfi*, 2010 m. liepos 22 d., <<http://www.delfi.ua/news/daily/society/coldatenko-zamenit-golodomor-na-golod.d?id=1140330>> žiūrėta [2012-02-05]

kaimyne.²⁶² Taigi kadru kaita institute pakeitė Holodomoro istorinės atminties politikos kryptį Rusijai naudinga linkme.

Kitas Viktoro Juščenkos žingsnis, institucionalizuojant Holodomoro genocidinį pobūdį bei suvienijant ukrainiečius nacionalinės tragedijos pagrindu, – Holodomoro memorialinio komplekso²⁶³ pastatymas Kijeve. Šio memorialinio komplekso atidarymo tikslas buvo tiek įamžinti aukų atminimą, sukuriant simbolinę erdvę, kuri suvienytų ukrainiečius, švenčiant nepriklausomybę ir susitaikymą, tiek minėjimų ir naujų ritualų institucionalizavimas, kurie įtvirtintų masių sąmonėje „aiškų supratimą, kad Holodomoras buvo sąmoningai planuojamas ir vykdomas ukrainiečių tautos genocidas“.²⁶⁴

Apžvelgus Viktoro Juščenkos Holodomoro institucionalizacijos politiką, galima teigti, kad ji pasiteisino tik iš dalies. Nors Holodomoro memorialinis kompleksas yra vienas iš labiausiai lankomų Kijevo objektų, tačiau vadovų kaita Nacionalinės atminties institute neužtikrino Holodomoro genocidinio pobūdžio istorinės atminties politikos tęstinumo. Tai lėmė skeptiškai Holodomoro genocidinį pobūdį vertinančio ir Rusijos pozicijai pritariančio dabartinio Ukrainos prezidento Viktoro Janukovyčiaus veiksmai, pakeičiant jam nelojalų asmenį pagrindinėje šalies istorinės atminties politikos institucijoje. Tačiau kova tarp Viktoro Juščenkos bei Viktoro Janukovyčiaus rėmėsi ne tik Holodomoro institucionalizacija. Jai buvo būdingas ir regionis pobūdis, kurį atskleisiu kitame baigiamojo magistro darbo trečiosios dalies skyriuje.

3.5.4. Holodomoro istorinės atminties politikos vaidmuo Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose

Vienas iš buvusio Ukrainos prezidento Viktoro Juščenkos Holodomoro istorinės atminties politikos tikslų buvo Ukrainos tautos konsolidavimas, stiprinant pilietinę taiką ir suvienijant atskirtį tarp Ukrainos regionų. Tačiau jam tautinė konsolidacija buvo ne ideologinio kompromiso klausimas. Viktoras Juščenka siekė aktyviai iš naujo performuoti „tautos atmintį“, naudojant informacinę bei minėjimų kampaniją,²⁶⁵ kuria buvo siekiama suvienyti visų regionų ukrainiečius

²⁶² Riabčun., J., „Interv’ju Valerij Soldatenko“, *Ukrainews*, 2010 m. rugpjūčio 11 d., <<http://ukrainews.com/ru/interview/2010/08/11/185>> žiūrėta [2012-02-05].

²⁶³ Atidarytas 2008 metų lapkričio 22 dieną ir skirtas 75-osioms Holodomoro metinėms, memorialinis kompleksas, iškilo šalia „Didžiojo patriotinio karo“ memorialo ir senovinio Urvų vienuolyno – dviejų pagrindinių simbolinę reikšmę turinčių miesto simbolių. Monumentalaus komplekso architektūra simbolizavo Ukrainos nacionalinę tragediją ir atsigavimą po šios katastrofos. (Martin, B., p.18-19)

²⁶⁴ Ibid, p.18-19.

²⁶⁵ Oficiali Holodomoro minėjimo programa buvo patvirtinta prezidento dekretu ir įgyvendinta visuose Ukrainos regionuose. Įgyvendinant minėjimų programą, nacionalinė televizija transliavo laidas apie Holodomorą, jaunimas mokyklose ir universitetuose rinko liudijimų parodymus, rašė esė, muziejai organizavo temines parodas, archyvų ir

komunistinio teroro kolektyvinių aukų pagrindu. Ši simbolinė politika labiausiai buvo nukreipta į Rytų ir Pietų regionus, kurie buvo laikomi „denacionalizuotais“ ir ignoruojančiais Holodomorą dėl sovietinės ir Rusijos propagandos bei informacijos stokos,²⁶⁶ taip pat dėl rusifikacijos masto Rusijos imperijos bei Sovietų Sąjungos laikotarpiu ir tapatinimosi rytų slavų pagrindu.

Kitas veiksnys, lėmęs Viktoro Juščenkos intensyvią Holodomoro istorinės atminties politikos įgyvendinimą labiausiai rusifikacijos politikos paveiktuose regionuose, buvo menkas jos palaikymas. Paradoksalu, kad Rytų Ukrainoje, kuri labiausiai nukentėjo nuo bado, „genocido“ tezė rėmė tik trečdalis regiono gyventojų.²⁶⁷ Johnas Paulas Himka tai siejo su skirtingu tragedijos suvokimu,²⁶⁸ Stanislavas Kulčytskis aiškino Ukrainos „padalintą atmintį“ sovietinės mokyklos ugdymo ir kartų kaitos pagrindais.²⁶⁹ Himka nurodė „du besivaržančius tarpusavyje skirtingus tapatumus Ukrainoje“, iš kurių išskirtinai vienas dominuoja Vakaruose,²⁷⁰ o kitas – palaikomas daugelyje Rytų ir Pietų regionų – nėra nei antirusiškas, nei įkūnytas tautos viktimizacijoje.²⁷¹ Taigi Viktoro Juščenkos masinė Holodomoro minėjimo kampanija Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose turėjo sustiprinti etninių ukrainiečių tautinį tapatumą ir atgaivinti Stalino teroro kolektyvinę atmintį.²⁷²

statistikos institucijos rinko informaciją apie aukų skaičių. Kiekvienas regionas turėjo prisidėti, atkuriant aukų tapatybes, kurios buvo įtraukiamos į nacionalinę „Atminties knygą“. Kiekvieno regiono administracija turėjo pranešti apie numanomas arba žinomas masines kapavietes, iš vietos bendruomenių buvo tikimasi paruošti memorialinius ženklus Holodomoro aukoms. Minint Holodomorą buvo rengiamos kilnojamosios parodos bei atliekami simboliniai ritualai, tokie kaip „žvakės uždegimas“ ar „33 minutės. (Zhurzhenko, T., p. 603.)

²⁶⁶ Ibid, p.603.

²⁶⁷ Remiantis 2007 metų Kijevo Tarptautinio Sociologijos instituto tyrimo duomenimis, 63% visos Ukrainos gyventojų pritarė Holodomoro kaip genocido pripažinimui. Tačiau paramos laipsnis skyrėsi įvairiuose Ukrainos regionuose: Vakarų Ukrainoje pritarimas pasiekė 79%, Centrinėje Ukrainoje 71%, tuo tarpu Rytinėje Ukrainos dalyje tik 33% mažuma parėmė Holodomorą kaip genocidą. („Dumky naselennia Ukrainy shchodo vyznannia Holodomoru 1932-33 rr. genotsydom,” Kyiv International Institute of Sociology, 2007 m. lapkričio 20 d., <www.kiis.com.ua/txt/doc/20112007/201107.doc> žiūrėta [2012-04-11].)

²⁶⁸ Himka, J., P., review of Dietsch, J., „Making Sense of Suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian Historical Culture,” and Kul’chyts’kyi, S., V., „Holod 1932–1933 rr. v Ukraini iak henotsyd / Golod 1932–1933 gg. v Ukraine kak genotsid.”, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 8:3, 2007 m. vasara, p.689, <<http://muse.jhu.edu/journals/kritika/v008/8.3himka.pdf>> žiūrėta [2012-04-12].

²⁶⁹ Vakaruose vyresnioji karta dar prisimena pokario represijas. (Ibid, p.691)

²⁷⁰ Šis etninių ukrainiečių tautinis tapatumas dominuoja Vakariniuose Ukrainos regionuose ir stiprėja sostinėje Kijeve, ypač jaunimo tarpe. (Ibid, p.691)

²⁷¹ Himka šį tapatumą apibūdina kaip posovietinį. Iš esmės tai yra tas pats Rytų Slavų tapatumas, kurį apibrėžė Stephenas Shulmanas. (Ibid, p.690-691)

²⁷² Zhurzhenko, T., p. 604.

Šis kolektyvinės atminties atgaivinimas vyko neakivaizdžios kovos tarp Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus kontekste. Holodomoro istorinės atminties politikos įgyvendinimui priešinosi ne tik rytų slavų tapatumo pagrindu besiremiantys vietiniai gyventojai, tačiau ir šių labiausiai surusintų Ukrainos regionų valdžios atstovai, kurie palaikė Juščenkos oponentą Viktorą Janukovyčių.²⁷³ Vienas iš šios kovos rezultatų tarp Viktoro Juščenkos ir vietos valdininkų – tai Viktoro Juščenkos pateikti oficialūs papeikimai Donecko, Zaporožės, Chersono ir Odesos regionų gubernatoriams, kurie nesugebėjo įvykdyti numatyto Holodomoro minėjimų plano.²⁷⁴ Be Ukrainos Respublikos Prezidento į kovą dėl Holodomoro istorinės atminties politikos įgyvendinimo Rytų Ukrainoje įsitraukė ir Žmogaus teisių gynėjų grupė, kuri atvirame laiške ragino protestuoti prieš Charkovo miesto valdžios sprendimą atsisakyti memorialo Holodomoro aukoms didžiausiame Rytų Ukrainos mieste. Pasirašiusieji aršiai kritikavo oficialią vietos valdžios poziciją, kuria remiantis, Charkovo miestas nebuvo nukentėjęs nuo bado.²⁷⁵

Šie pavyzdžiai puikiai iliustruoja, kad Holodomoro istorinės atminties politika Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu susidūrė su rimtu vietinės valdžios pasipriešinimu, kadangi labiausiai rusifikacijos paveiktuose Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose Viktorui Janukovyčiui lojalūs valdininkai stengėsi palaikyti rytų slavų tapatumą gyventojų tarpe bei kaip įmanomą labiau priešintis Viktoro Juščenkos etninių ukrainiečių tapatumo pagrindu vykdytos Holodomoro istorinės atminties politikos, kurią jie laikė „svetima“, įgyvendinimui.

3.6. Apibendrinimas

Apžvelgus Holodomoro istorinės atminties politiką Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais, galima teigti, kad Viktoro Juščenkos politikos svarbiausiuoju ramsčiu tapo ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje pagalba atgaivintas Holodomoro diskursas bei Vakarų mokslininkų XX amžiaus devintajame dešimtmetyje iškeltas Holodomoro genocido klausimas, kurį Viktoras Juščenka bandė įstatymiškai apibrėžti etninių ukrainiečių tautinio tapatumo pagrindu. Viktoro Juščenkos politika neapsiribojo vien teisinėmis priemonėmis. Jis bandė konstruoti ukrainiečių kaip postgenocidinės tautos naratyvą, institucionalizuodamas Holodomoro genocidinį pobūdį, įkuriant Nacionalinės atminties institutą, pastatant Holodomoro memorialinį kompleksą Kijeve bei rengiant masinę minėjimų kampaniją,

²⁷³ Ibid, p.612-613.

²⁷⁴ Barbara Martin, p.34, išnaša 117, Kas'janov, G., *Danse macabre*, p. 67, cituota iš Martin, B., p.34

²⁷⁵ Kharkiv „Memorial“, Kharkiv Human Rights Protection Group, “Open letter over the refusal of the Kharkiv city authorities to allow a Memorial to the Victims of Holodomor and Political Repression”, *Human Rights in Ukraine*, 2007 m. kovo 20 d., <<http://www.khpg.org/en/index.php?id=1174417158>>, žiūrėta [2012-03-29].

kurios tikslas buvo suvienyti visus Ukrainos gyventojus didžiausios šalies tragedijos bei etninę ukrainiečių tautinio tapatumo pagrindu. Ši minėjimų kampanija labiausiai buvo nukreipta į Rytų ir Pietų Ukrainos regionus, kurie labiausiai nukentėjo nuo rusifikacijos politikos ir kurių gyventojai bei vietinės valdžios atstovai tapatinosi rytų slavų tapatumo pagrindu.

Viktoro Janukovyčiaus pozicija ir politika Holodomoro istorinės atminties pagrindu radikaliai skyrėsi nuo Viktoro Juščenkos Holodomoro viktimizavimo politikos. Viktoras Janukovyčius, remdamasis sovietinės ir Rusijos istoriografijos požiūriu, bandė įstatymiškai apibrėžti Holodomoro antigenocidinį pobūdį bei propaguoti rytų slavų tapatumu paremtą Holodomoro istorinės atminties politiką. Jis, pasitelkdamas Rytų ir Pietų Ukrainos regionų valdininkus, priešinosi Viktoro Juščenkos tautos vienijimo politikai, o tapęs šalies prezidentu stengėsi nutraukti Holodomoro institucionalizacijos politiką pakeisdamas Nacionalinės atminties instituto direktorių ar apskritai „išmesti“ Holodomorą iš savo darbotvarkės. Be to, viešai neigdamas Holodomoro genocidinį pobūdį, Viktoras Janukovyčius stengėsi palaikyti gerus santykius su Rusija bei formuoti ukrainiečių tapatumą rytų slavų tapatumo pagrindu, kuriuo remiantis Rusija nėra „kita“.

4. Ukrainos nacionalistų organizacijos bei Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos reikšmė Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui

Apžvelgęs Holodomoro istorinės atminties politikos reikšmę Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus valdymo laikotarpiais, šioje baigiamojo magistro darbo empirinėje dalyje atskleisiu Ukrainos nacionalistų organizacijos (toliau OUN) ir ypač jos radikaliosios atšakos (toliau OUN-B)²⁷⁶ bei Ukrainos sukilėlių armijos (toliau UPA) vaidmenį Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui Antrojo Pasaulinio karo istorinės atminties pagrindu. Pateikęs trumpą apžvalgą apie šias organizacijas, tolimesniuose šios baigiamojo magistro darbo dalies skyriuose analizuosiu sovietinės ir Rusijos istoriografijų bei ukrainifiliškosios istoriografijos pagrindu paremtos OUN ir UPA veiklą tyrusios Komisijos pozicijas dėl daugiausiai ginčų keliančių klausimų – OUN organizacijos ideologijos, jos kolaboravimo su naciais ir įsitraukimo į Holokaustą, taip pat lenkų ir ukrainiečių žudynių Antrojo Pasaulinio karo metu. Šios baigiamojo magistro darbo dalies pagrindas – lyginamoji Viktoro Juščenkos bei Viktoro Janukovyčiaus Antrojo Pasaulinio karo istorinės atminties analizė, kurios pagalba įvertinsiu abiejų Ukrainos prezidentų vaidmenį, herojizuojant ir pasmerkiant praeities didvyrius bei priešus, ir konstruojant bei plėtojant etninių ukrainiečių ir rytų slavų tapatumą.

4.1. OUN ir UPA organizacijų susikūrimas ir veikla XX amžiaus viduryje

Ukrainos nacionalistų organizacija buvo įkurta 1929 m. Vienos konferencijoje, kai Ukrainos karinė organizacija susivienijo su kitomis studentų ir emigrantų nacionalistų grupuotėmis. Jos veikla labiausiai buvo pastebima tuo metu Lenkijai priklausiusiame Galicijos regione.²⁷⁷ Vienas iš svarbiausių nesutarimo objektų tarp Ukrainos, Rusijos bei Vakarų mokslininkų – šios organizacijos ideologija, kuri atsiskleidžia ateities Ukrainos vizijoje.

OUN ideologiją mokslininkai traktuoja kaip radikaliai nacionalistinę, netgi fašistinę, kurios pagrindai buvo suformuoti Dmytro Doncovo. OUN organizacijos idėjinis lyderis skelbė, „kad ateities Ukraina – tai etniškai vienalytė, vienos nacionalistinės organizacijos valdoma valstybė, kuriai turėtų vadovauti šios organizacijos lyderis“.²⁷⁸ Šias idėjas OUN traktavo kaip raginimą siekti visiškos Ukrainos nepriklausomybės ir revoliucinio teroro. Ideologiniu pagrindu atsiradę prieštaravimai tarp palyginti nuosaikios OUN vadovybės užsienyje ir Lenkijos pogrindyje veikusių

²⁷⁶ Radikalijai Ukrainos nacionalistų organizacijos atšakai buvo suteiktas „B“ prierašas, kadangi jai vadovavo Stepanas Bandera.

²⁷⁷ Jekelčyk, S., p.211.

²⁷⁸ Ibid, p.211.

radikalų, pasižymėjusių smurtu ir dideliu pasitikėjimu savimi, bei pagrindinio OUN organizacijos lyderio Konovalenco nužudymas Roterdame lėmė, kad 1938 metais OUN suskilo į nuosaikesnį OUN-M sparną, kuriam vadovavo Konovalenco leitenantas Andrejus Melnikas, ir kur kas radikalesnį OUN-B sparną, vadovaujamą Galicijos padalinio lyderio Stepano Banderos.²⁷⁹

Svarbiausia ir labiausiai kontraversiška OUN, ypač jo radikaliojo sparno veikla, kelianti daug diskusijų dabartinėje Ukrainoje bei skirtingai traktuojama Rusijos, Vakarų bei Ukrainos istorikų, prasidėjo, nacistinei Vokietijai okupavus Sovietų Sąjungos teritoriją Antrojo pasaulinio karo metais. Tikėdamiesi sukurti Ukrainos valstybę etninėse ukrainiečių žemėse bei įsitvirtinti Rytų Ukrainoje, OUN-B, vadovaujama Stepano Banderos, kolaboravo su naciais. Siekdami šių tikslų, ukrainiečių nacionalistai siekė suformuoti ukrainiečių karines struktūras, kurios kautųsi Vokietijos pusėje, tačiau išlaikytų savo nacionalinį charakterį bei ryšius su nacionalistų vadovybe. 1941 m. balandžio mėnesį Vokietijos karinėse pajėgose buvo sukurti du tokie daliniai, oficialiai pavadinti *Nachtigal* ir *Roland* batalionais, o neoficialiai – ukrainiečių nacionalistų legionais. Sudaryti daugiausiai iš OUN-B aktyvistų, abu šie legionai dalyvavo naciams puolant SSRS.²⁸⁰

1941 m. vokiečiams užėmus Lvovo miestą, OUN-B aktyvistai paskelbė Nepriklausomos Ukrainos valstybės atkūrimo deklaraciją bei sušaukė Nacionalinę Asamblėją, tačiau nepriklausomos Ukrainos valstybės atkūrimas tapo tik trumpalaikiu faktu, o OUN-B lyderiai didžiąją karo dalį praleido kalėjime. OUN-M lyderius ir kovotojus, veikusius Kijeve ir Rytų Ukrainoje, ištiko toks pat likimas, kai jie buvo suimti ir sušaudyti įvairiuose miestuose.²⁸¹ Nors OUN organizacija bei jos lyderiai sulaukė vokiečių nemalonės, tačiau nacių okupacinio režimo metais, manoma, OUN-B organizacija galėjo įsitraukti į Holokaustą Vakarų Ukrainos teritorijose, kurio metu buvo nužudyta dešimtys tūkstančių žydų.²⁸² Šis OUN-B organizacijos dalyvavimas masinėse žydų žudynėse tapo Vakarų, Rusijos bei Ukrainos mokslininkų diskusijų objektu.

Daug prieštaravimų Rusijos, Ukrainos ir Vakarų mokslininkų tarpe kelia ir OUN kovotojų dalyvavimas SS divizijoje *Halychyna* nuo 1943 metų, kuri kovojo su „baisiausiu Ukrainos priešu –

²⁷⁹ Ibid, p.211-212.

²⁸⁰ Ibid, p.231-232.

²⁸¹ Ibid, p.233-234.

²⁸² Rudling, P., A., „The OUN, the UPA and the Holocaust: A Study in the Manufacturing of Hystorical Myths“, *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, Nr.2107, 2011 m. lapkritis, p.9, <<http://defendinghistory.com/wp-content/uploads/2011/11/Per-Rudling-on-OUN-OPA-and-the-Holocaust-in-Carl-Beck-Papers-2011.pdf>>, žiūrėta [2012-04-16]

bolševizmu“.²⁸³ Daugelis ukrainiečių įsijungė į šią vokiečių suformuotą diviziją, tikėdamiesi, kad sovietų pralaimėjimas galėtų lemti nepriklausomos Ukrainos susikūrimą. Jie taip pat tikėjosi, kad divizija galėtų susivienyti su UPA, išvežant užsienio pajėgas iš Ukrainos teritorijos.²⁸⁴

Svarbiu OUN-B organizacijos aspektu Antrajame pasauliniame kare tapo šios radikalios nacionalistinės organizacijos ideologijos kaita. 1942 m. pabaigoje – 1943 m. pradžioje OUN-B organizacijai įtakos turėjo Rytų Ukrainos žemių atstovai, ir atsakydama į Rytų Ukrainos liaudies masių reakciją, Ukrainiečių nacionalistų organizacija pakeitė savo ideologiją. OUN-B ėmė smarkiai kritikuoti nacių ir bolševikų imperializmą. Ji atmetė politinį vienpartinės diktatūros modelį ir propagavo ukrainietiškojo nacionalizmo koncepciją, pagrįstą tuo, kad ukrainietiškas nacionalizmas yra revoliucinė demokratinė jėga, kurios tikslas – negailestingai kovoti su abiem totalitarinėmis valstybėmis.²⁸⁵

Antrojo pasaulinio karo metu kovoje prieš vokiečių, sovietų bei lenkų pajėgas dalyvavo ir kita Ukrainos pasipriešinimo organizacija – OUN-B grupės pagrindu susikūrusi Ukrainos sukilėlių armija. (ukr. *Ukrainska povstanska armija* – UPA) Ši sukilėlių armija išaugo iš negausių, 1941 m. Voluinės ir Polesės miškuose pradėjusių veikti antisovietinių partizaninių pajėgų, kurioms vadovavo nepriklausomas veikėjas Tarasas Bulba-Borovetsas. Savo pavadinimą į Ukrainos sukilėlių armiją (UPA) grupė pakeitė 1942 m. pavasarį, kai pradėjo kovą su nacių okupantais. Apytiksliais vertinimais, apie 40 000 UPA kovotojų, vadovaujami Romano Šuchevyčiaus, kariavo su vokiečiais, sovietų bei lenkų partizanais, net reguliariaja Sovietų kariuomene. UPA kovos su lenkais, pasak Iliushyno, pasižymėjo abipusiu etniniu valymu, kurio metu buvo nužudyta 35 000 lenkų ir nenustatytas skaičius ukrainiečių civilių.²⁸⁶

Viena iš svarbiausių UPA funkcijų Antrojo pasaulinio karo metais buvo ginkluotas organizacijos pasipriešinimas Vakarų Ukrainos regionuose sovietų kontrolės įvedimui ir sovietizacijos procesams vykdyti. Sukilėliai ne tik lėtino Raudonosios Armijos puolimą, tačiau ir puldinėjo sovietų biurokratus ir saugumo karininkus Vakarų Ukrainos miesteliuose ir kaimuose, žudė vietinius aktyvistus, kolaboravusius su stalinistine valdžia. Tik įvedus gausias sovietų karines

²⁸³ Yurkevich, M., „Galician Ukrainians in German Military Formations and in the German Administration“, kn. Boshyk Y. (sud.), *Ukraine during World War II: History and Its Aftermath*, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1986, p.76

²⁸⁴ Lehr, J., ir Aponiuk, N., „Memory, Myths and Monuments: The Commemoration of a Contested Past in Western Ukraine“, *Memory Connection, Volume 1 Number 1*, 2011, p.215, <<http://www.memoryconnection.org/wp-content/uploads/2011/12/DrJohnCLEhr2.pdf>> žiūrėta [2012-02-12].

²⁸⁵ Vovk, O., „Paskutinis karinis ir politinis sąjūdis dėl Ukrainos nepriklausomybės“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*, 2004 m. sausio 30 d., <<http://www.genocid.lt/Leidyba/2/Vovk.htm>>, žiūrėta [2011-06-03].

²⁸⁶ I.Iliushyn, *Volynska trahediia 1943-1944 rr.*, Kyiv: Instytut istorini Ukrainy NANU and Kyivsky slavistychnyi universytet, 2003, p. 167, 191-194, 221-222, cituota iš Jekelčyk, S., p.235-236.

ir saugumo pajėgas bei įvykdžius žiaurias represijas, buvo numalšintas nacionalistų pasipriešinimas. Likę smulkūs nacionalistų daliniai toliau tęsė partizaninį karą dar keletą metų, jau pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, tačiau nepajėgė sustabdyti sovietizacijos procesų Vakarų Ukrainos regionuose.²⁸⁷

Taigi apibendrinus OUN ir UPA veiklą XX amžiaus viduryje, galima teigti, kad daugiausia diskusijų kelia OUN ir ypač OUN-B atšakos ideologijos ir jos kaitos problema, taip pat šios organizacijos kolaboravimas su naciais bei įsitraukimas į Holokaustą ir vokiečių karines struktūras. Tuo tarpu OUN-B grupės pagrindu susikūrusios Ukrainos sukilėlių armijos (UPA) veikla didžiausio neigiamo vertinimo sulaukia dėl lenkų ir ukrainiečių civilių žudymo bei kovos su sovietinėmis pajėgomis. Kituose skyriuose apžvelgsiu šių organizacijų vertinimą Sovietų Sąjungoje ir Rusijoje bei ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje tarpe, paminėdamas ir svarbiausių aspektų kritiką.

4.2. OUN ir UPA organizacijų vertinimas Sovietų Sąjungoje ir Rusijoje

Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpiu Antrojo pasaulinio karo, kuriam sovietmečiu buvo suteiktas Didžiojo Tėvynės karo pavadinimas, atmintis tapo vienu iš kertinių veiksnių, padėjusių konstruoti bendrą sovietinį tapatumą. Šiame kontekste bet koks Ukrainos nacionalistų pasipriešinimas buvo traktuojamas kaip prieš Sovietų Sąjungą nukreipta destruktvyi veikla. Ukrainos nacionalistų veiksmai Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais prisidėjo prie herojų – Raudonosios armijos karių bei raudonųjų sovietų partizanų – bei sovietinių priešų – OUN ir UPA organizacijų, – įgavusių „fašistų“ epiteta, kūrimo, kuris buvo ypač svarbus konstruojant bendrą sovietinį tapatumą ir legitimuojant komunistinį režimą Sovietų Ukrainoje.²⁸⁸

Sovietinėje istoriografijoje, kaip ir Holodomoro atveju, moksliniai tyrimai apie OUN ir UPA organizacijas buvo apriboti, cenzūruojami ir atliekami pagal komunistinės ideologijos šablonus, kuriuose šios nacionalistinės ukrainiečių organizacijos buvo traktuojamos kaip vienas vienetasis.²⁸⁹ Ideologizuotuose tyrimuose apie OUN ir UPA organizacijas vyravo „buržuazinių nacionalistų“ ir artimų nacių sąjungininkų motyvas, tačiau dėl cenzūros ir ideologijos poveikio sovietinėje istoriografijoje buvo siekiama išvengti tyrimų apie OUN-UPA organizacijų įsitraukimą į Holokaustą bei etninį lenkų valymą Antrojo pasaulinio karo metu.²⁹⁰

²⁸⁷ Ibid, p.239-240.

²⁸⁸ Hrynevich, V., „War after War: Battle for WWII Memory in Ukraine“, *Russkij Vopros*, 2010 m. sausis, <<http://www.russkiiivopros.com/index.php?pag=one&id=322&kat=5&cs1=46>> žiūrėta [2012-02-15].

²⁸⁹ Marples, D., „Anti-Soviet Partisans and Ukrainian Memory“, *East European Politics and Societies*, 2010, p.26, <<http://www.scribd.com/doc/71035942/Anti-Soviet-Partisans-and-Ukrainian-Memory-26-43>> žiūrėta [2012-04-10].

²⁹⁰ Katchanovski, I., „Terrorists or National Heroes? Politics of the OUN and the UPA in Ukraine“,

Nikitos Chruščiovo, Leonido Brežnevo bei Michailo Gorbačiovo valdymo laikotarpio pradžioje OUN-UPA organizacijų pasipriešinimas 1942-1953 metų laikotarpiu išliko daugiau ar mažiau tabu tema. Vienoje iš pagrindinių sovietinės istoriografijos knygų XX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje - istoriko V.Cherdnychenko knygoje *Natsionalizm proty natsii*²⁹¹ – vyravo visam sovietiniam laikotarpiui būdingas OUN-UPA traktavimas. Sukilėliai buvo vaizduojami kaip „buržuaziniai nacionalistai“ ir apibūdinami kaip „baisiausi ukrainiečių tautos priešai“ bei išdavikai, kurie kovojo prieš „savus“ ir kolaboravo su vokiečių užpuolikais.²⁹²

Viešumo laikotarpiu buvo atlikti tik nežymūs pokyčiai sovietų istoriografijoje, kuriuos lėmė pasikeitęs politinis klimatas Sovietų Sąjungoje bei Ukrainos diasporos ir Vakarų mokslininkų tyrimai apie OUN ir UPA organizacijas. P. Maksymiukas ir G. Slyvka, cituodami 1988 metais išleistą Klymo Dmytruco knygą, – išreiškė nuomonę, kad ukrainiečių nacionalizmas buvo „Ukrainos žmonių priešas ir vokiečių fašistų tarnas“.²⁹³ Istorikai iškėlė ir tuo metu emigracijoje gyvenusių Ukrainos nacionalistinių organizacijų „sukilėlių“ ekstradicijos klausimą, kurie, pasak sovietinių istorikų, yra kalti dėl karo metu įvykdytų nusikaltimų.²⁹⁴ Šiuos nusikaltimus akcentavo ir sovietinė spauda, kurioje buvo skelbiama, kad OUN organizacijos nacionalistai po nacistinės Vokietijos invazijos į Sovietų Sąjungą 1941 metais dalyvavo pogromuose Lvovo mieste.²⁹⁵ Sovietų autoriai selektyviai rėmėsi tais dokumentais, kurie vaizdavo OUN ir UPA organizacijų žiaurumus Vakarų Ukrainoje, ypač smurtą prieš moteris ir vaikus, kuris buvo vykdomas, prižiūrint vokiečių okupacinėms pajėgoms.²⁹⁶

Rusijoje istoriografijoje ir radikaliojoje publicistikoje, kuri perėmė pagrindines sovietinės istoriografijos bei kritiškai nusiteikusių Vakarų mokslininkų teiginius apie OUN ir UPA organizacijų negatyvią veiklą, šios ukrainiečių organizacijos vis dar traktuojamos „Didžiojo Tėvynės karo“ kontekste. Kadangi „Didžiojo Tėvynės karo“ naratyvas kaip ir sovietiniais laikais,

Paper prepared for presentation at the Annual Conference of the Canadian Political Science Association, Montreal, June 1-3, 2010, *Davis Center for Russian and Eurasian Studies, Harvard University*, 2010, p.5, <<http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2010/Katchanovski.pdf>> žiūrėta [2012-04-10].

²⁹¹ Lietuviškai knyga vadinasi „Nacionalizmas prieš nacijas“.

²⁹² Cherdnychenko, V., *Natsionalizm proty natsii*, Kiev, Ukraine: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy, 1970, cituota iš Marples, D., p.27-28.

²⁹³ Maksymyuk, P., Slivka, G., „Ispytannym oruzhiyem pravdy“, *Lvovskaya Pravda*, 1988 m. vasario 20 d., p.3, cituota iš Ibid, p.28.

²⁹⁴ Sluka, M., „Palacha k otvetu“, *Lvovskaya Pravda*, 1988 m. kovo 12 d., p.3, cituota iš Ibid, p.28.

²⁹⁵ Golczewski, F., „Shades of Gray: Reflections on Jewish-Ukrainian and German-Ukrainian Relations in Galicia“ kn. Brandon, R., Lower, W., (sud.) *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*, Bloomington: University of Indiana Press, 2008, p.131.

²⁹⁶ Zarechnyi, V., Lastovets, O., „Banderovshchina“, *Pravda Ukrainy*, 1989 m. rugpjūčio 9 d., p. 3-4, 1989 m. rugpjūčio 10 d., p.4, 1989 m. rugpjūčio 17d., p. 3-4, 1989 m. rugpjūčio 19 d, p.3, cituota iš Marples, D., p.28.

taip ir dabartinėje Rusijoje atlieka rusų tautos konsolidavimo funkciją bei formuoja Rusijos tautinį tapatumą, todėl OUN ir UPA veikla traktuojama taip pat, suteikiant šioms organizacijoms nuo sovietinių laikų nepakitusius epitetus. OUN-B organizacija apibūdinama „banderovcais“, „fašistais“, „rasistais“, „antisemitais“, „rusofobais“²⁹⁷, tuo tarp UPA kovotojams suteikiamos „banditų“, „genocido vykdytojų“, „tautos keršytojų“ etiketės.²⁹⁸

Kitas Rusijos istoriografijai bei radikaliajai publicistikai būdingas bruožas, kuris atsiskleidė ir Holodomoro vertinime, - ukrainiečių istorikams keliama kaltinimai su OUN ir UPA organizacijomis susijusios istorijos falsifikavimu. Dažniausiai su rusiško nacionalizmo elementais išreikšti kaltinimai falsifikacija, remiasi tuo, kad „nacionalizmo paveikti“ istorikai perrašinėja „teisingą“ sovietinę istoriją, „klastodami“ faktus ir dokumentus arba selektyviai atsirinkdami tuos pirminius šaltinius, kurie yra „sufabrikuoti“ nacių arba tų pačių ukrainiečių nacionalistų. Aleksejus Martynovas pažymi, kad „klastodami Didžiojo Tėvynės karo istoriją ukrainiečių istorikai įžeidžia milijonų jų tautiečių, kurie kovėsi ir žuvo Didžiajame Tėvynės kare, atminimą“.²⁹⁹

Taigi sovietų istoriografijoje OUN-UPA organizacijos buvo traktuojamos kaip ideologiniai Sovietų Sąjungos priešai, kolaboravę su naciais Antrojo Pasaulinio karo laikotarpiu. Šiais ukrainiečių nacionalistų įvaizdžiais buvo kuriamas bendras sovietinis tapatumas bei formuojamas „Didžiojo Tėvynės karo“ mitas, tapęs ideologinės propagandos ašimi visos Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpiu. Rusijos požiūris į OUN ir UPA organizacijas nesiskyrė nuo ideologizuoto sovietinio požiūrio, tačiau dabartinėje Rusijoje komunizmo ideologiją pakeitė nacionalizmas, per kurio prizmę „Didžiojo Tėvynės karo“ kontekste OUN ir UPA organizacijoms suteikiami nuo sovietų laikų išlikę neigiami epitetai. Priešingą sovietinei istoriografijai ir Rusijos požiūriui Antrojo pasaulinio karo istorinę atmintį išsaugojo ukrainiečių diaspora Šiaurės Amerikoje, kurios vaidmenį bei Vakarų mokslininkų ginčą dėl OUN ir UPA organizacijų ideologijos bei veiklos Antrojo pasaulinio karo metu ir po jo apžvelgsiu kitame baigiamojo magistro darbo skyriuje.

²⁹⁷ Tkačenko, G., S., „Fašizm i rusofobija – osnova ideologii ukrainskogo nacionalizma“, *I.ua*, 2011 m. sausio 1 d., <<http://blog.i.ua/user/2229977/609408/>> žiūrėta [2012-04-20].

²⁹⁸ „Regional“: Bojcy OUN-UPA - bandity, a ne partizany“, *Rosbalt Ukraina*, 2008 m. rugsėjo 22 d., <<http://www.rosbalt.ru/ukraine/2008/09/22/525971.html>> žiūrėta [2012-04-20].

²⁹⁹ Martynov, A., „Falsifikacija istorii: sindrom ukrainskoj gumanitarnoj nauki“, *KM.RU Nauka*, 2009 m. balandžio 15 d., <http://www.km.ru/news/falsifikacziya_istorii_sindrom_u> žiūrėta [2012-04-20].

4.3. Ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje požūris į OUN ir UPA organizacijas ir jo kritika

Svarbų vaidmenį, reabilituojant OUN ir UPA organizacijas, atliko ukrainiečių diaspora Šiaurės Amerikoje. Šis vaidmuo, kaip ir Holodomoro naratyvo atgaivinimo atveju, atspindėjo priešingą sovietinei istoriografijai poziciją, kadangi ukrainiečių išeiviai Šiaurės Amerikoje bandė herojizuoti OUN ir UPA organizacijas, neigdami jų bendradarbiavimą su naciais, tylėdami apie Banderos pasekėjų įvykdytus nusikaltimus bei vaizduodami juos kaip karo kovų dėl nepriklausomos Ukrainos valstybės aukas. Emigrantų atmintyje OUN – UPA kovotojai buvo vaizduojami kaip Ukrainos herojai, kurie kovojo prieš dvigubą priešą – Hitlerio Trečiojo Reicho pajėgas, Sovietų Sąjungos Raudonąją armiją bei sovietų policijos ir saugumo pajėgas.³⁰⁰

Tokį ukrainiečių diasporos požūrį į OUN ir UPA organizacijas nulėmė keli veiksniai. Pirma, OUN ir UPA organizacijų, kaip ir ankstesnėje baigiamojo magistro darbo dalyje pateikto Holodomoro atveju, kova dėl istorinės atminties vyko Šaltojo karo tarp Jungtinių Amerikos Valstijų bei Sovietų Sąjungos kontekste. Traktuodami OUN ir UPA organizacijas ir jų kovotojus ukrainiečių tautos nacionaliniais herojais, ukrainiečių išeiviai siekė suformuoti priešingą sovietinei istorinę atmintį³⁰¹ bei tikėjosi pažadinti nacionalistinius jausmus, siekiant svarbiausiojo tikslo – nepriklausomos Ukrainos valstybės. Antra, daug išeivių patys dalyvavo pasipriešinimo sovietizacijai kovose bei išsaugojo šią atmintį už Atlanto, perduodami ją palikuoniams ir visai ukrainiečių išeivijai, taip tikėdamiesi išsaugoti ukrainietišką tautinį tapatumą Šiaurės Amerikoje.³⁰² Tačiau, pasak Rossolinski-Liebe, vienas iš pagrindinių veiksnių, lėmusių ukrainiečių emigraciją į Šiaurės Ameriką buvo ne tiek patriotizmas ar nenorėjimas pripažinti sovietų valdžios, bet baimė būti persekiojamiems ir įkalintiems sovietinėje Ukrainoje dėl bendradarbiavimo su naciais.³⁰³

³⁰⁰ Marples, D., p.29.

³⁰¹ Hrynevych, V., „A Model of Historical Memory of World War II for Ukraine“, Presentation of lecture in Canadian Institute of Ukrainian Studies in University of Alberta, Edmonton, Canada, November 5, 2009, *University of Alberta Press Release*, 2009 m. lapkričio 12 d., p.3, <[http://www.ualberta.ca/CIUS/announce/media/Media%202009/2009-11-12_Model%20of%20Historical%20Memory%20\(eng\).pdf](http://www.ualberta.ca/CIUS/announce/media/Media%202009/2009-11-12_Model%20of%20Historical%20Memory%20(eng).pdf)> žiūrėta [2012-04-20].

³⁰² Himka, J., P., „A Central European Diaspora under the Shadow of World War II: The Galician Ukrainians in North America“, *Austrian History Yearbook* 37, 2006, p.17-31, <http://www.timeandspace.lviv.ua/files/session/Himka_Central_European_Diaspora_65.pdf> žiūrėta [2012-04-20].

³⁰³ Rossolinski-Liebe, G., „Celebrating Fascism and War Criminality in Edmonton: The Political Myth and Cult of Stepan Bandera in Multicultural Canada“ *Kakanien Revisited*, 2010 m. gruodžio 29 d., p.4, <http://uni-hamburg.academia.edu/GrzegorzRossolinskiLiebe/Papers/377100/Celebrating_Fascism_and_War_Criminality_in_Edmonton.The_Political_Myth_and_Cult_of_Stepan_Bandera_in_Multicultural_Canada> žiūrėta [2012-04-16].

Ukrainofiliškas OUN ir UPA organizacijų bei jų vadų vertinimas sulaukė nemažai Vakarų istorikų bei pačių diasporos atstovų kritikos. Ši kritika dažniausiai būdavo susijusi su organizacijų ideologija bei „kruvina“ veikla Antrojo pasaulinio karo metu. Grzegorz Rossolinski-Liebe nuomone, aktyvus ukrainiečių diasporos įsitraukimas į propagandinius Šaltojo karo veiksmus, lėmė, kad ukrainiečių diaspora nesugebėjo kritiškai vertinti ukrainiečių nacionalistų bendradarbiavimo su naciais bei jų įsitraukimo į holokaustą, etninio lenkų valymo Voluinėje ir Rytų Galicijoje 1943 - 1944 metais bei civilių ukrainiečių, rėmusių sovietinę valdžią, žudynių tarp 1944 ir 1951 metų problemos. Be to, pasak Rossolinski-Liebe, ukrainiečių diaspora stengėsi nutylėti OUN-B organizacijos, kuriai vadovavo Stepanas Bandera, nacionalistinį, fašistinį bei antisemitinį pobūdį.³⁰⁴

Tymothy Snyderis labiausiai kritikavo OUN-B ideologiją, jos lyderį Stepaną Bandera bei požiūrį į nepriklausomos Ukrainos valstybės sukūrimą. Snyderio nuomone, OUN-B ir Bandera „bandė paversti Ukrainos valstybę vienpartine fašistine diktatūra be nacionalinių mažumų“.³⁰⁵ Svarstydamas Stepano Banderos politines pažiūras, istorikas pabrėžė, kad Stepanas Bandera išliko fašizmo šalininkas iki pat savo mirties 1959 metais.³⁰⁶ John Paul-Himka labiausiai ukrainiečių diasporą kritikavo dėl OUN ir UPA organizacijų karo nusikaltimų neigimo bei antisemitinio ir antidemokratinio šių organizacijų pobūdžio. Himkos nuomone, ukrainiečių diaspora konstravo ukrainiečių „kankinių tautos“ naratyvą, atmesdami ukrainiečių „nusikaltėlių tautos“ požiūrį. Ši nusikaltėlišką požiūrį, anot Himkos, liudijo karo laikotarpio ukrainiečių nacionalistinių organizacijų spauda, kurioje buvo išreikštas stiprus priešiškus žydams, moralinių ir politinių vertybių stoka bei nesugebėjimas suvokti Holokausto masto ir pobūdžio.³⁰⁷ Dar radikalesnę kritiką dėl OUN-B organizacijos pobūdžio pateikė Peras A. Rudlingas, kurio nuomone, šiai organizacijai buvo būdingas ne tik antisemitizmas bei fašizmas, bet ir rasizmas.³⁰⁸

Taigi apibendrinus Ukrainos diasporos vaidmenį, konstruojant nacionalistinį OUN ir UPA organizacijų naratyvą, akivaizdu, kad dėl Šaltojo karo specifikos bei asmeninių Antrojo karo prisiminimų ukrainiečių diaspora negalėjo objektyviai pateikti OUN ir UPA organizacijos vertinimo. Tačiau ukrainiečių diasporos suformuotas ukrainiečių „kankinių tautos“ bei OUN ir UPA

³⁰⁴ Ibid, p.4.

³⁰⁵ Snyder, T., „A Fascist Hero in a Democratic Kiev“, no. 3-4, p. 8, cituota iš Rossolinski-Liebe, G., Rudling, P., A., „Europäische Geschichte“, *Krytyka*, 2010, <<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2011-2-212>> žiūrėta [2012-04-15]

³⁰⁶ Snyder, T., p.9, cituota iš Ibid.

³⁰⁷ Himka, J., P., „Krakivs'ki Visti and the Jews,” *Journal of Ukrainian Studies*, Vol. 21, No.1–2, 1996 m. vasara – žiema, p. 89–92, cituota iš Marples, D., R., *Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine*, Budapest: Central European University Press, 2007, p.27.

³⁰⁸ Rudling, P., A., „The OUN, the UPA and the Holocaust: A Study in the Manufacturing of Hystorical Myths“, p.4-5.

organizacijų ir jų vadų herojų naratyvas tapo provakarietiško Ukrainos prezidento Viktoro Juščenkos Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politikos pagrindu.

4.4. OUN ir UPA istorinės atminties politika Ukrainoje iki 2005 metų

Pirmieji nepriklausomos Ukrainos Prezidentai – Leonidas Karvčukas bei Leonidas Kučma – rėmėsi ukrainofiliškos historiografijos, kuri buvo konceptualizuota Hruševskio, uždrausta sovietmečiu, bet vėl atgaivinta ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje, požiūriu.³⁰⁹ Kadangi beveik visose sferose 1991 – 2005 metų Ukrainos politika pasižymėjo nesuderinamumu ir multivektoriniu pobūdžiu, todėl išimtimi netapo ir su nacionalistinėmis OUN ir UPA organizacijomis susijusi istorinės atminties politika. Nors mokykliniuose istorijos vadovėliuose OUN ir UPA kovotojai buvo apibūdinami herojiškais kariais, kovojusiais už Ukrainos nepriklausomybę, kita vertus, OUN ir UPA organizacijos ir jų veikla nebuvo plačiai nagrinėjama ir netapo pagrindiniu istorinės atminties politikos veiksmu, konstruojančiu Ukrainos tautinį tapatumą.³¹⁰

Leonido Kučmos iniciatyva 1997 metais buvo įsteigta Komisija, kurioje istorikai turėjo nagrinėti OUN ir UPA organizacijų veiklą bei jų vaidmenį Ukrainos istorijoje. Komisija tyrimo rezultatus pristatė 2005 metais,³¹¹ ir jos pateiktos išvados tapo vienu iš pagrindinių šaltinių, kuriais remdamasis Viktoras Juščenko vykdė su OUN ir UPA organizacijomis susijusią istorinės atminties politiką. Šias Komisijos išvadas pristatysiu kitame skyriuje, akcentuodamas svarbiausius ir daugiausia ginčų keliančius klausimus, kurie buvo susiję su šių ukrainiečių nacionalistinių pasipriešinimo organizacijų veikla prieš Antrąjį pasaulinį karą, jo metu bei pokario metais.

³⁰⁹ Jų istorinės atminties politika buvo įgyvendinama per mokyklinių programų pakeičius, pervadinant iš sovietmečio išlikusius vietovių, gatvių, institucijų ir kitus pavadinimus, taip pat pakeičiant Sovietinės eros monumentus (daugiausia Lenino) Ukrainos nacionalinių didvyrių paminklais. (Yurchuk, Y., „Memory of the Past and Memory for the Future: History on the Crossroads of Nation-Building“, Paper from the Conference “Current Issues in European Cultural Studies”, organised by the Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (ACSIS) in Norrköping 15-17 June 2011, Sodertorn University College / Stockholm University, p.138, <<http://www.ep.liu.se/ecp/062/015/ecp11062015.pdf>>, žiūrėta [2012-04-13].)

³¹⁰ Ibid, p.139.

³¹¹ Conclusions of the commission “Organizacija Ukrajinskyh Nacionalistiv I Ukrajinska Povstanska Armija: Fakhovyj vysnovok robochoji grupy istorykiiv pry uriadovij komisii z vyvchennia dijalnosti OUN I UPA” <<http://www.memory.gov.ua/ua/454.htm>> žiūrėta [2012-04-15].

4.4.1. Komisijos vaidmuo, reabilituojant OUN ir UPA organizacijas

Svarbų vaidmenį, tiriant OUN ir UPA organizacijų veiklą Antrojo Pasaulinio karo metu, atliko Stanislavo Kulčytskio vadovauta Komisija. Šios Komisijos pateiktoje atsakaityje buvo paneigtas sovietinis, Rusijos bei Vakarų kritikų požiūris apie OUN ir UPA organizacijų negatyvią veiklą bei sukurtas pagrindas OUN ir UPA kovotojų reabilitavimo bei šių organizacijų lyderių heroizavimo istorinės atminties politikai. Komisijos pateiktoje ataskaitoje didžiausias dėmesys buvo skiriamas OUN veiklos analizei Antrojo pasaulinio karo metu bei kolaboravimo su nacistine Vokietija klausimui. Joje taip pat buvo nagrinėjami UPA kovotojų veiksmai prieš sovietines pajėgas bei analizuojamas OUN ir UPA organizacijų statusas.³¹²

Stanislavo Kulčytskio vadovauta Komisija, ataskaitoje pažymėjo, kad OUN ir UPA buvo atskiri subjektai, kurie kovėsi dėl Ukrainos nepriklausomybės.³¹³ Kova dėl nepriklausomos Ukrainos³¹⁴, nesugebėjimas pasipriešinti sovietams bei tuometinė situacija Antrojo Pasaulinio karo pradžioje,³¹⁵ Komisijos nuomone, buvo pagrindiniai motyvai, skatinę OUN-B organizaciją bendradarbiauti su naciais. Šis bendradarbiavimas vyko vokiečiams puolant Sovietų Sąjungą, tačiau jis apėmė tik taktinį lygmenį. Strateginiu lygmeniu tarp ukrainiečių nacionalistų ir nacių bendradarbiavimas nevyko, kadangi abi OUN atšakos neturėjo galimybės susisiekti su Hitleriu bei

³¹² Vyriausybės Komisijos Darbo grupės dėl OUN-UPA veiklos raportas, kuris rėmėsi archyvine medžiaga bei kai kurių jos narių istoriografinėmis publikacijomis buvo suskirstytas į keturiolika skyrių. Kiekviename skyriuje buvo pateikiami atsakymai į svarbiausius su OUN ir UPA veikla Antrojo Pasaulinio karo metu susijusius klausimus. (Marples, D., R., *Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine*, p.288.)

³¹³ Pirmajame skyriuje „Tyrimo subjektas“ Komisija atkreipė dėmesį, kad OUN ir UPA organizacijos buvo atskiri subjektai, atlikę skirtingas funkcijas, todėl jų pavadinimai negali būti sujungti brūkšneliu ir kiekviena organizacija turėtų būti tirama individualiai. Komisija taip pat pažymėjo, kad OUN bei abi jos atšakos ir UPA buvo pagrindžio ir sukilėlių struktūros, įkurtos tam, kad kovotų dėl Ukrainos nepriklausomybės. Komisijos nuomone, dėl Ukrainos nepriklausomybės kovojo ir Ukrainos nacionalistų brolijos – *Nachtigal* ir *Roland* batalionai. (Ibid, p.288.)

³¹⁴ Penktajame skyriuje, kuriame buvo analizuojami Hitlerio planai dėl Ukrainos, Komisija pažymėjo, kad OUN-B organizacija traktavo nacinę Vokietiją vienu iš savo sąjungininkų ir su vokiečių pagalba tikėjosi sukurti nepriklausomą Ukrainos valstybę etninėse ukrainiečių gyvenamosiose žemėse. Komisija išreiškė, kad Stepanas Bandera tikėjosi, kad dėl savo dydžio ir gyventojų skaičius, nepriklausoma Ukrainos valstybė netaps Vokietijos marionete, kurios funkciją Antrojo pasaulinio karo metais atliko Kroatija bei Slovakija. (Ibid, p.290-291.)

³¹⁵ Antrajame skyriuje „Konfrontacija tarp Ukrainos nacionalistų bei sovietų valdžios 1939-1941 metų laikotarpiu“ svarbiausias aspektas, pasak Komisijos, buvo sovietų valdžios vykdytos Vakarų Ukrainos gyventojų deportacijos 1940 - 1941 metais, kurių mastą Ukrainos istoriografija turėtų iš naujo įvertinti. Komisija taip pat pažymėjo, kad Ukrainos nacionalistai šiuo laikotarpiu negalėjo pasipriešinti sovietams ir tai lėmė, kad Vokietijos puolimo metu OUN rėmė Vermachto pusę bei įsitraukė į destruktines bei žvalgybos operacijas Raudonosios Armijos užnugaryje. (Ibid, p.288-289.)

nežinojo jo tolimesnių planų dėl Ukrainos.³¹⁶ Tai lėmė, kad vokiečiams užėmus Ukrainą bei areštavus OUN-B lyderius, nacionalistai atsisakė toliau bendradarbiauti su vokiečiais.³¹⁷ Komisija taip pat nerado įrodymų dėl ukrainiečių nacionalistų įsitraukimo į Holokaustą bei lenkų „etninio valymo“ Lvove.³¹⁸

Komisija ataskaitoje pateikė ir kitas priežastis, lėmusias nutrūkusį bendradarbiavimą su vokiečiais bei sąlygojusias UPA organizacijos susikūrimą.³¹⁹ Akcentuodama Ukrainos nacionalistų kovą prieš vokiečius, sovietų partizanus ir ginkluotas lenkų struktūras,³²⁰ Komisija paneigė ir tiesiogines OUN ir UPA sąsajas su SS divizija *Halychyna*, pabrėždama pavienių kovotojų įsitraukimą į šią SS struktūrą.³²¹ Ji taip pat atskleidė ir UPA organizacijos statusą Antrojo Pasaulinio karo metu³²² bei pabrėžė UPA organizacijos reikšmę, pasipriešinant sovietizacijos procesams.³²³

Taigi Komisijos atliktame tyrime OUN ir UPA kovotojai buvo pristatomi ukrainiečių tautos didvyriais, kovojusiais dėl Ukrainos nepriklausomybės bei besipriešinusiais okupantams. Jie sunkiomis Antrojo Pasaulinio karo sąlygomis veikė pagal tuometinę situaciją ir kovojo trigubą kovą

³¹⁶ Trečiajame skyriuje „Situacinis aljansas tarp Ukrainos nacionalistų ir Hitlerio Vokietijos“ Komisija pažymėjo, kad nuo 1939 iki 1941 metų Vokietijos puolimo santykiai tarp dviejų OUN atšakų ir Vokietijos iš esmės nebuvo problemiški. Neturėdami galimybės susisiekti su Hitleriu, Ukrainos nacionalistai nežinojo jo planų dėl Ukrainos. Komisijos nuomone, Hitlerio puolimo metu Ukrainos nacionalistai užėmė Vakarų ir Rytų Ukrainos teritorijas bei įkūrė regionines administracijas nekoordinuodami savo veiksmų su aukštesnio rango vokiečių pareigūnais, o ginkluote apsirūpindavo nuginkluodami Raudonosios Armijos vienetus. OUN ir vokiečių lauko vadų veiksmų sinchronizacija vyko tikrai taktiniame lygmenyje (Ibid, p.288.)

³¹⁷ Komisija apsvarstė iš Ukrainiečių nacionalistų pajėgų sudarytų vokiečių *Nachtigal* ir *Roland* batalionų veiklą, Vokietijai puolant Sovietų Sąjungą. Komisijos nuomone šie batalionai atliko Vermachto apsaugos ir logistikos funkcijas bei prisidėjo prie Lvovo miesto užėmimo. Komisija pažymėjo, kad vokiečiams perimus visišką Ukrainos kontrolę bei areštavus OUN-B lyderius Banderą ir Stetsko, Šuchevyčius atsisakė toliau bendradarbiauti su vokiečiais. Laikui bėgant batalionai buvo išformuoti, o juose kovoję ukrainiečių nacionalistai – areštuoti. (Ibid, p.289-290.)

³¹⁸ Komisija pažymėjo, kad ukrainiečiai neįsitraukė į vokiečių kriminalinius veiksmus, kadangi to neįrodė Niurnbergo teismas. (Ibid, p.289-291.)

³¹⁹ Šeštajame skyriuje Komisija pažymėjo, kad bendradarbiavimas tarp OUN-B ir nacių nutrūko dėl OUN-B keliamos grėsmės vokiečių interesams. Nepavykęs bandymas sukurti nepriklausomos Ukrainos valstybės bei vokiečių pralaimėtas mūšis prie Stalingrado sąlygojo Ukrainos sukilėlių armijos (UPA) susikūrimą. (Ibid, p.292.)

³²⁰ Ibid, p.292-293.

³²¹ Ibid, p.294.

³²² Komisija , kad UPA nekovojo Antrojo pasaulinio karo sąjungininkų pusėje, kadangi ukrainiečių nacionalistinių organizacijų priešiškas požiūris į Sovietų Sąjungą užkirtė aktyviai įsitraukti į sąjungininkų kovą prieš vokiečių okupantus. (Ibid, p.295.)

³²³ Komisija pažymėjo, kad sovietinė propaganda traktavo UPA kovotojus nacių agentais ir išdavikais. Sovietinė valdžia rėmė raudonuosius partizanus ir pradėjo masinius trėmimus, kurių pagalba turėjo būti nuslopintas ukrainiečių nacionalistų pasipriešinimo judėjimas (Ibid, p.295.)

prieš vokiečių, sovietų bei lenkų ginkluotas struktūras. Šis Komisijos suformuotas OUN ir UPA kovotojų įvaizdis tapo Viktoro Juščenkos istorinės atminties politikos pagrindu. Tačiau OUN ir UPA organizacijų sąsajos su kriminaline veikla Antrojo Pasaulinio karo metu bei skirtingai Viktoro Janukovyčiaus bei Rytų ir Pietų Ukrainos gyventojų suvokiama Antrojo Pasaulinio karo atmintis tapo rimta kliūtimi Viktorui Juščenkai ukrainofiliška istoriografija paremtos OUN ir UPA organizacijų istorinės atminties politikos įgyvendinimui.

4.5. OUN ir UPA istorinės atminties politika Ukrainoje nuo 2005 metų

OUN ir UPA istorinės atminties politika atliko svarbų vaidmenį tautos kūrimo ir vienijimo procese Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu. Remdamasis ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje požiūriu bei Stanislavo Kulčytskio vadovautos Komisijos ataskaita, Viktoras Juščenka savo prezidentavimo laikotarpiu vykdė OUN ir UPA nacionalistinių rezistencinių organizacijų reabilitavimo bei jų vadų heroizavimo politiką. Padėtis pasikeitė Ukrainos prezidentu tapus Viktorui Janukovyčiui, kuris stengėsi puoselėti „Didžiojo Tėvynės karo“ naratyvą, kuriame ukrainiečių nacionalistai sulaukė pasmerkimo. Skirtingai abiejų Ukrainos prezidentų suvokiama Antrojo Pasaulinio karo istorinė atmintis lėmė ir skirtingą tarpusavyje besivaržančių Ukrainos etninio tapatumo sandų konstravimą. Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu puoselėtą etninių ukrainiečių tautinį tapatumą Viktoras Janukovyčius Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politika stengėsi pakeisti rytų slavų tapatumu, vyraujančiu labiausiai surusintuose Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose.

Taigi tolimesniuose baigiamojo magistro darbo ketvirtosios dalies skyriuose nagrinėsiu bei lyginsiu Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus su OUN ir UPA nacionalistinėmis organizacijomis susijusią istorinės atminties politiką, atkreipdamas dėmesį į praktinę ir simbolinę jos reikšmes. Simbolinę istorinės atminties politikos pusę atskleisiu, palygindamas OUN ir UPA organizacijų ir jų vadų reabilitavimą, taip pat per institucijų, minėjimų bei parodų organizavimą bei „monumentų kovą“ Vakarinuose ir Rytiniuose Ukrainos regionuose.

4.5.1. Antrojo Pasaulinio karo veteranų sutaikymo ir socialinių garantijų problema

Po Oranžinės revoliucijos Viktorui Juščenkai tapus Ukrainos prezidentu, vienu iš jo istorinės atminties politikos tikslų buvo ne tik OUN ir UPA kovotojų simbolinis reabilitavimas, tačiau ir Antrojo Pasaulinio karo veteranų, kovojusių skirtingose barikadų pusėse sutaikymas bei socialinių

garantijų suteikimas gyviems ir Ukrainos teritorijoje gyvenantiems UPA pasipriešinimo organizacijos kovotojams.³²⁴

Vienas iš praktinės OUN ir UPA istorinės atminties politikos įgyvendinimo aspektų, kurį siekė išspręsti Viktoras Juščenka – socialinių išmokų problema. Įsisenėjusią socialinių išmokų problemą Viktoras Juščenka bandė išspręsti, todėl, kad veteranų pensijas gaudavo tik tie karo veteranai, kurie kovojo prieš nacistinę Vokietiją, tuo tarpu buvusiems UPA kovotojams, po Antrojo Pasaulinio karo besipriešinusiems sovietizacijai ir kovojusiems prieš NKVD dalinius, socialinės išmokos nebuvo skiriamos. Finansinės paramos UPA veteranams problema iš dalies buvo sprendžiama vietos lygmeniu, kadangi didesnių Vakarų Ukrainos miestų tarybos mokėjo mėnesines išmokas UPA veteranams. Per savo prezidentavimo kadenciją Viktoras Juščenka taip ir nesugebėjo išspręsti išmokų UPA veteranams problemos visos šalies mastu, kadangi tam priešinosi Raudonosios Armijos veteranai bei Viktoras Janukovyčius ir „Regionų partija“.³²⁵ Vakarų Ukrainos miestuose šis klausimas nekėlė didelių rūpesčių, kadangi vietos valdžios mokamos pensijos UPA veteranams didėjo.³²⁶

Tapęs Ukrainos prezidentu, Viktoras Juščenka taip pat siekė sutaisyti skirtingoje pusėje Antrajame Pasauliniame kare kovojusius karo veteranus. Norėdamas įgyvendinti šį tikslą, Viktoras Juščenka pasiūlė leisti jiems kartu žygiuoti 2005 metų gegužės 9 dienos parade, skirtame šešiasdešimtosioms Pergalės dienos metinėms, švenčiant Antrojo Pasaulinio karo pabaigą. Šią naujojo Ukrainos prezidento intenciją labai nepalankiai vertino Raudonosios Armijos veteranai, rusakalbiai Rytų Ukrainos gyventojai, Viktoras Janukovyčius ir „Regionų partija“ bei Rusijos valdžios pareigūnai. Tokį vertinimą lėmė nuo Sovietų Sąjungos laikų išlikęs požiūris į OUN ir UPA organizacijas kaip nacių bendrininkus ir sovietų priešus. Nepalankūs skirtingose pusėse kovojusių karo veteranų sutaikymo idėjos vertinimai lėmė, kad Viktoras Juščenka buvo priverstas atšaukti savo kontraversišką planą ir nusprendė išlikti draugiškas Rusijai, prisijungdamas prie Rusijos prezidento Vladimiro Putino, švenčiant pergalės dieną Rusijoje.³²⁷ Vertindamas situaciją provakarietiškas Ukrainos prezidentas, kuris buvo Raudonosios Armijos kareivio sūnus, teigė, kad

³²⁴ Yurchuk, Y., p.139.

³²⁵ Ibid, p.139-140.

³²⁶ 2011 metais UPA veterano pensija siekė 500 Ukrainos hrivnų (62 JAV dolerius) („Lviv lawmakers rule to pay higher monthly UAH500 (\$62) bonuses to UPA veterans”, *ZIK*, 2011 m. gruodžio 16 d., <http://zik.ua/en/news/2011/12/16/324692> žiūrėta [2012-04-21].

³²⁷ Varfolomeyev, O., „Ukrainian Victory Day sees no Reconciliation with Insurgent Army Veterans“, *Eurasia Daily Monitor* 2, 2005 m. gegužės 10 d., http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=30375 žiūrėta [2012-04-21].

„mes radome bendrą supratimą su Lenkija, net su Japonija. Mums nepavyko rasti bendro supratimo tik tarp mūsų“.³²⁸

Šie Viktoro Juščenkos žodžiai simbolizavo vykusią ir tebevykstančią Ukrainoje kovą dėl istorinės atminties bei skirtingai Vakarų ir Rytų Ukrainos regionuose suvokiamą Ukrainos tautinį tapatumą, prie kurio konstravimo nemažai prisidėjo ir abiejų Ukrainos prezidentų vykdyti su OUN ir UPA organizacijomis susiję simbolinės istorinės atminties politikos veiksmai.

4.5.2. OUN ir UPA organizacijų vadų reabilitavimo ir pasmerkimo politika

Viktoro Juščenkos su OUN ir UPA nacionalistinėmis organizacijomis susijusią Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politiką galima traktuoti kaip bandymą ukrainizuoti valstybę Vakarų Ukrainos regionų gyventojų istorinės atminties pagrindu. Vadovaudamasis ukrainiečių diasporos istoriografija bei Komisijos atlikta OUN ir UPA veiklos analize, Viktoras Juščenka stengėsi reabilituoti sovietinėje, kritinėje Vakarų istorikų ir Rusijos istoriografijoje neigiamą atspalvį turinčias organizacijas bei jų vadus.

Svarbiausiu šios reabilitacijos elementu tapo „Ukrainos didvyrių“ vardų suteikimas nacionalistinių ukrainiečių organizacijų lyderiams – kontraversiškai vertinamam OUN-B radikaliosios atšakos vadui Stepanui Banderai³²⁹ bei UPA vedliui Romanui Šuchevyčiui.³³⁰ Be to, suteikęs „Ukrainos didvyrio“ titulą Stepanui Banderai, Viktoras Juščenka ragino savivaldybes, kad jos pavadintų mokyklas, gatves ir aikštes OUN ir UPA herojų vardais,³³¹ siekdamas, kad teigiama nacionalistinių Ukrainos organizacijų vadų atmintis įsitvirtintų ukrainiečių masių sąmonėje.

Dekretas, suteikiantis „Ukrainos Herojaus“ titulą Stepanui Banderai ne tik sukėlė neigiamą dabartinio šalies prezidento Viktoro Janukovyčiaus reakciją, bet ir neigiamai buvo įvertintas

³²⁸ wan Witzenburg, R., „Ukrayinska Povstanska Armiya (The Ukrainian Insurgent Army): Old struggles in a new nation“, Magistro baigiamasis darbas, International Relations in Historical Perspective, 2006, p.82, <<http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2006-1109-200530/Masterthesis%20UPA.pdf>> žiūrėta [2012-04-22].

³²⁹ Stepanas Bandera „Ukrainos Herojaus“ vardas buvo suteiktas pačioje Viktoro Juščenkos prezidentavimo kadencijos pabaigoje 2010 metais. („Decree of the President of Ukraine № 46/2010 On Granting the Order of Hero of Ukraine to S. Bandera“, <<http://www.president.gov.ua/documents/10353.html>> žiūrėta [2010-01-29].)

³³⁰ Romanas Šuchevyčius buvo reabilituotas 2007 metais. („Decree of the President of Ukraine № 965/2007 On Granting the Order of Hero of Ukraine to R. Shukhevych“, <<http://www.president.gov.ua/documents/6808.html>> žiūrėta [2010-01-29].)

³³¹ Himka, J., P., „Interventions: Challenging the Myths of Twentieth-Century Ukrainian History“, Text based on an address delivered at the 2nd annual Celebration of Research and Creative Work Faculty of Arts, 28 March 2011, *Department of History and Classics, University of Alberta*, p. 6, <http://www.foa.ualberta.ca/en/Research/~media/arts/Research/celebration_jph_march28.pdf> žiūrėta [2012-04-21].

tarptautiniu mastu. Europos Parlamentas 2010 m. vasario 25 dienos rezoliucijoje „Dėl situacijos Ukrainoje“, paskelbė, kad „labai apgailestauja dėl kadenciją baigiančio Ukrainos Prezidento Viktoro Juščenkos sprendimo po mirties apdovanoti Ukrainos nacionalistų organizacijos lyderį Stepaną Bandera, kuris bendradarbiavo su naciais, suteikiant jam „Ukrainos nacionalinio didvyrio“ vardą“. Rezoliucijoje taip pat buvo išreikštas tikėjimas, kad naujasis Ukrainos prezidentas Viktoras Janukovyčius „persvarstys tokius sprendimus bei išlaikys savo įsipareigojimą, laikytis europietiškų vertybių“.³³²

Susirūpinimą pareiškė ir Simono Wiesentahlio centras, išreikšdamas „didelį pasibaisėjimą dėl neseniai apdovanoto Stepano Banderos, kuris Antrojo pasaulinio karo pradžioje bendradarbiavo su naciais ir kurio pasekėjai buvo susiję su tūkstančių žydų ir kitų tautybių žmonių nužudymu“.³³³ Dekretui prieštaravo ir kaimyninių Rusijos ir Lenkijos valstybių vadovai bei institucijos. Rusijos prezidentas Dmitrijus Medvedevas savo atvirame laiške Ukrainos prezidentui Viktorui Juščenkai pareiškė savo nepritarimą Ukrainos prezidento vykdytai istorinės atminties politikai ir teigė, kad „OUN-UPA klausimas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, kurie blogina Rusijos ir Ukrainos santykius“. Tuo tarpu Lenkijos Senatas paskelbė, kad UPA ir OUN veiksmai Antrojo pasaulinio karo metu buvo etninis valymas „su genocido elementais“, bei viešai pasmerkė Juščenkos veiksmus dėl Stepanui Banderai suteikto „Ukrainos didvyrio“ titulo.³³⁴

Viktorui Janukovyčiui tapus Ukrainos prezidentu 2010 metais, prasidėjo Juščenkos dekreto, suteikiančio „Ukrainos didvyrio“ vardą Stepanui Banderai „persvarstymas“, kuris vyko politiniu ir teisiniu lygmenimis. Politinėje erdvėje Viktoras Janukovyčius pareiškė, kad jis anuliuos Viktoro Juščenkos dekretus, pagal kuriuos Stepanui Banderai ir Romanui Šuচেvyčiui buvo suteikti „Ukrainos didvyrio“ titulai.³³⁵ Panaikinti „neteisėtus“ Viktoro Juščenkos dekretus reikalavo ir Pietų bei Rytų Ukrainos regionų vietinės valdžios organai, kuriems Viktoras Janukovyčius ir valdančioji koalicija pažadėjo suteikti autonomiją, sprendžiant su OUN ir UPA organizacijomis susijusius istorinės atminties politikos klausimus.³³⁶ Ginčą dėl Juščenkos dekretų teisėtumo Viktoro Janukovyčiaus valdymo laikotarpiu pradėjo nagrinėti Donecko apygardos administracinis teismas, kuris 2010 metų balandžio mėnesį atšaukė prezidento Juščenkos dekretus dėl „Didvyrio vardo“

³³² Katchanovski, I., p.4.

³³³ Ibid, p.4.

³³⁴ Ibid, p.4.

³³⁵ Reuters, „Yanukovich to repeal Bandera hero decree“, *Kyiv Post*, 2010 m. kovo 20 d., <<http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/62152/>> žiūrėta [2012-04-21].

³³⁶ „Yanukovich sees „cultural autonomy“ for Ukraine's regions – official“, *Ria Novosti*, 2010 m. balandžio 3 d., <<http://en.rian.ru/world/20100403/158423749.html>> žiūrėta [2012-04-21].

suteikimo Stepanui Banderai ir Romanui Šuchevyčiui, motyvuodamas³³⁷, kad jie nebuvo Ukrainos piliečiai.³³⁸

Taigi, suteikęs „Ukrainos didvyrio“ titulus nacionalistinių XX amžiaus vidurio Ukrainos organizacijų vadams, Viktoras Juščenka susilaukė pasmerkimo ne tik iš savo pagrindinio oponento Viktoro Janukovyčiaus, kuris, tapęs Ukrainos prezidentu, ėmėsi veiksmų dėl „neteisetų“ dekretų panaikinimo, bet ir tarptautiniu mastu iš Europos, žydų ir kaimyninių valstybių institucijų. Tačiau dekretai nebuvo vieninteliai Viktoro Juščenkos OUN ir UPA istorinės atminties politikos veiksmai. Jie buvo įgyvendinami organizuojant renginius, kuriais buvo siekiama įtvirtinti Ukrainos nacionalistų reikšmę kovoje dėl Ukrainos nepriklausomybės.

4.5.3. Institucijų, parodų ir minėjimų reikšmė OUN ir UPA istorinės atminties politikos įgyvendinimui

Vienas iš Viktoro Juščenkos vykdytos OUN ir UPA nacionalistinių organizacijų reabilitavimo kampanijos veiksmų buvo siekis, kad ukrainiečiai plačiau susipažintų šių organizacijų veikla bei jų reikšme nepriklausomos nuo Rusijos Ukrainos gyventojams, taip formuojant Vakarų Ukrainos regionų istorine atmintimi paremtą etninių ukrainiečių tautinį tapatumą. Įgyvendinant šį siekį Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu buvo rengiamos parodos, minėjimai bei kiti renginiai, kuriais buvo siekiama institucionalizuoti OUN ir UPA kovotojus kaip didvyrius, kurie kovėsi su naciais, sovietais ir lenkais dėl švento nacionalistams tikslo – Ukrainos nepriklausomybės.³³⁹

Kaip ir Holodomoro istorinės atminties politikos įgyvendinimo atveju, Ukrainos nacionalinės atminties institutas Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu atliko svarbų vaidmenį OUN ir UPA organizacijų reabilitavimo bei šių organizacijų vadų heroizavimo politikai. Tuometinis instituto direktorius Iharis Juchnovskis teigė, kad „geros reputacijos sugrąžinimas Stepanui Banderai visoje Ukrainos teritorijoje“ buvo pagrindinis šios vyriausybės remiamos institucijos uždavinys“. ³⁴⁰ Šį požiūrį rėmė ir Ukrainos saugumo tarnyba, kurioje vadovaujančias pareigas užėmė Viktoro Juščenkos idėjoms pritariantys pareigūnai.³⁴¹ Vykdydamas Ukrainos nacionalistų

³³⁷ Teismas argumentavo, kad iki 1991 metų nebuvo Ukrainos valstybės ir nei vienas žmogus iki 1991 metų negalėjo būti Ukrainos pilietis. Prieštaraudamas teismo nutarčiai, Viktoras Juščenka kreipėsi į apeliacinį teismą, tačiau bylą pralaimėjo (Yurchuk, Y., p.140.)

³³⁸ Ibid, p.140.

³³⁹ Ibid, p.139.

³⁴⁰ Katchanovski, I., p.5.

³⁴¹ Vienas iš lojalių Juščenkai pareigūnų – Volodymyras Viatrovyčius – išlaisvinimo judėjimo studijų centro Lvice Vakarų Ukrainoje vadovas – tapo Ukrainos saugumo tarnybos valstybės archyvo direktoriumi. (Ibid, p.5)

reabilitavimo kampaniją, Ukrainos nacionalinės atminties institutas, bendradarbiaudamas su Ukrainos saugumo tarybos bei Išlaisvinimo judėjimo tyrimų centro mokslininkais, rengė parodas,³⁴² kurių tikslas buvo atkreipti visuomenės dėmesį į UPA svarų vaidmenį kovoje dėl Ukrainos nepriklausomybės bei padidinti šalies gyventojų patriotiškumą.

Kitas Viktoro Juščenkos tikslas, organizuojant UPA organizacijai skirtas parodas, buvo visų Ukrainos regionų gyventojų vienijimas OUN ir UPA organizacijų istorinės atminties pagrindu. Kaip ir Holodomoro atveju, provakarietiškas Ukrainos prezidentas didelį dėmesį skyrė labiausiai rusifikacijos paveiktiems Rytų ir Pietų Ukrainos miestams, tačiau sulaukė jų gyventojų pasipriešinimo. Po Stepano Banderos paskelbimo Ukrainos didvyriu, Luhansko regione prasidėjo protestai, kuriuose buvo deginami „herojaus“ atvaizdai bei istorijos vadovėliai. Tais pačiais 2010 metais Simferopolio miesto Krymo pusiasalyje gyventojai boikotavo prezidento žmonos Katerinos Juščenkos labdaros fondo surengtą parodą „NKVD represijos prieš nacionalinio išlaisvinimo judėjimo Vakarų Ukrainoje rėmėjus“.³⁴³ Šie rytų slavų tautinio tapatumo pagrindu besitapatinančių Ukrainos gyventojų veiksmai parodė, kad labiausiai surusintuose regionuose Viktoro Juščenkos OUN ir UPA istorinės atminties politikos įgyvendinimas patyrė nesėkmę.

Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiu prasidėjo kadrų kaita Ukrainos Nacionalinės atminties institute, kitose valdžios įstaigose ir ministerijose. Vadovaujančias pareigas užėmė Viktorui Janukovyčiui lojalūs asmenys, kurių požiūris dėl Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties buvo visiškai priešingas Viktoro Juščenkos propaguotam nacionalistiniam istorijos vertinimui. Vienas iš tokių žmonių buvo švietimo ministras Dmytro Tabačnykas, kuris ignoravo nacionalistines Antrojo Pasaulinio karo istorinės atminties interpretacijas bei rėmėsi sovietų, Vakarų kritikų ir Rusijos istoriografija paremtu požiūriu, vykdant istorinės atminties politiką. Tabačnykas nurodė, kad mokykliniuose vadovėliuose „Antrojo pasaulinio karo“ sąvoka būtų pakeista Rusijoje vartojama „Didžiojo Tėvynės karo“ pavadinimu. Be to, jis skirtingai negu Juščenka vertino Ukrainos „herojus“ ir „priešus“. Tabačnyko požiūriu, sovietų kariai buvo Didžiojo Tėvynės karo herojai, tuo tarp OUN ir UPA kovotojai buvo „priešai“ t.y. „kolaborantai“. Tokiu būdu Tabačnykas sugrąžino sovietmečio ideologinį požiūrį, traktuojantį Ukrainos nacionalistus nacių pavidavėliais,³⁴⁴ taip simbolizuodamas istorinės atminties politikos kaitą Viktorui Janukovyčiui tapus Ukrainos prezidentu.

³⁴² Parodos buvo rengiamos 2008 -2009 metais. Jos vadinosi „UPA judėjimas: nepavergimo istorija“. Šios parodos buvo organizuojamos Ukrainos ir užsienio miestuose. (Yurchuk, p.140)

³⁴³ Ibid, p.141.

³⁴⁴ Kuzio, T., „Shift to Soviet-Russian National Identity in Ukraine“, *Eurasia Daily Monitor*, Volume 7, Issue 90, 2010 m. gegužės 10 d.,

Kita OUN ir UPA istorinės atminties politikos įgyvendimo priemone Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu tapo minėjimų, skirtų Ukrainos didvyriams pagerbti, rengimas. 2007 metų birželį Viktoras Juščenka oficialiai paminėjo UPA vado Romano Šuchevyčiaus gimimo šimtmetį.³⁴⁵ Kito minėjimo, skirto UPA organizacijos šimtmečiui atminti ir vykusio Vakarų Ukrainoje,³⁴⁶ proga Viktoras Juščenka pagerbė UPA narius ir pavadino juos herojais, kadangi, pasak jo, nacionalistų organizacijos kovotojai išlaisvino didelę dalį Voluinės regiono iš nacių okupacinio režimo 1943 metų pavasarį.³⁴⁷

Viktorui Janukovyčiui tapus Ukrainos prezidentu, pasikeitė minėjimų pobūdis. OUN ir UPA karių pagerbimas ir minėjimai prarado valstybinės svarbos reikšmę ir galėjo vykti nebent vietinės Vakarų Ukrainos regionų valdžios iniciatyva. Pagrindinis dėmesys Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiu buvo sutelktas į Raudonosios Armijos karių pagerbimą ir Pergalės dienos šventę. Tai atspindėjo reklaminiai skydai ir plakatai, kvietę į 2010 metų gegužės 9 dienos renginius.³⁴⁸ Šią dieną Viktoras Janukovyčius traktavo kaip bendrą Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos šventę, kuri parodo rytų slavų tautų vienybę ir simbolizuoja svarbiausią istorijoje pergalę prieš nacistinę Vokietiją „Didžiajame Tėvynės kare“.³⁴⁹

Taigi parodomis, minėjimais bei kadrų kaita valstybinėse institucijose Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiu buvo propaguojami „savi“ Antrojo pasaulinio karo herojai, kurių pagalba buvo konstruojamas Ukrainos tautinis tapatumas. Šie skirtingi didvyriai ir priešai atspindėjo Ukrainos prezidentų poziciją „rusiškumo“ ir „ukrainietiškumo“ atžvilgiu bei skirtinguose Ukrainos regionuose suvokiamą gyventojų etninį tapatumą. Šių skirtingų tapatumų – etninių ukrainiečių ir rytų slavų – pagrindu vyko kova dėl Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties Vakarų ir Rytų Ukrainoje, kuri įgavo „monumentų kovos“ pavidalą. Taigi kitame baigiamojo magistro darbo skyriuje apžvelgsiu „monumentų kovą“ Vakarų ir Rytų Ukrainoje.

<http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=36861&tx_ttnews%5BbackPid%5D=484&no_cache=1> žiūrėta [2012-04-21].

³⁴⁵ Himka, J., P., „Interventions: Challenging the Myths of Twentieth-Century Ukrainian History“, p.6.

³⁴⁶ UPA organizacija susikūrė 1942 metų spalio mėnesį. Šio susikūrimo proga Viktoras Juščenka 2009 metų spalio mėnesį aplankė Kolky miestą Voluinės regione. (Katchanovski, I., p.9-10.)

³⁴⁷ Katchanovski, I., p.9-10.

³⁴⁸ Kuzio, T., „Shift to Soviet-Russian National Identity in Ukraine“.

³⁴⁹ Yurchuk, p.143.

4.5.5. Monumentų reikšmė Antrojo Pasaulinio karo istorinės atminties politikos įgyvendinimui

Igyvendinant Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politiką Ukrainoje, svarbų vaidmenį atliko ir monumentai, kurie išreiškė Vakarų ir Rytų Ukrainos regionų gyventojų ir vietos valdžios pareigūnų požiūrius į skirtingai interpretuojamus XX amžiaus vidurio Ukrainos istorijos įvykius bei atspindėjo Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus pagrindines istorinės atminties politikos nuostatas. Tiek Vakarų Ukrainoje, kur dominuoja etninių ukrainiečių tautinis tapatumas, tiek Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose, kurios gyventojai identifikuojasi rytų slavų tapatumo pagrindu, vyko „monumentų kova“ dėl „teisingos“ istorijos įamžinimo.

Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties monumentalizavimas didžiausią mastą įgijo Viktoro Juščenkos valdymo laikotarpiu Vakarų Ukrainos regionuose, ypač Galicijos provincijoje, nuo 2005 metų. Dauguma monumentų atspindėjo vyraujančią tuo metu požiūrį, kuriuo buvo šlovinami OUN ir UPA kovotojai ir rengiamos jų atminimo ceremonijos, tačiau buvo galima buvo ir aptikti ir sovietinių monumentų. Johno Lehro ir Natalijos Oponiuk duomenimis, Vakarų Ukrainai buvo būdingi keturi monumentų tipai: sovietiniai karo memorialai, paminklai skirti OUN ir UPA organizacijoms, protesto monumentai bei paminklai skirti ikisovietinio laikotarpio menininkams bei nacionaliniams veikėjams. Daugiausiai memorialų buvo pastatyta OUN ir UPA kovotojams bei šioms organizacijoms atminti.³⁵⁰ Tai įrodo, kad Viktoro Juščenkos Antrojo pasaulinio karo monumentalizavimo politika Vakarų Ukrainos regionuose buvo įgyvendinama sėkmingai.

Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu bei vėlesniais Viktoro Janukovyčiaus valdymo metais monumentai atliko priešingą funkciją – jais buvo išreiškiamas nepasitenkinimas³⁵¹ Viktoro Juščenkos Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politikos „nacionalizavimu“ bei monumentų pagalba konstruojami rytų slavų ir netgi neosovietiniai tapatumai.

Neosovietinis tapatumas Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiu buvo konstruojamas daugiausiai Komunistų partijos iniciatyva. 2010 metų gegužės 10 dieną iškilęs monumentas – Sovietų Sąjungos diktatoriaus Josifo Stalino biustas Zaporožėje bei atminimo lentų, šlovinančių Staliną iškilimas Luhanske ir Donecke simbolizavo radikalų istorinės atminties

³⁵⁰ Lehr, J., Oponiuk, N., p.218.

³⁵¹ Vienas iš tokių protesto monumentų pavyzdžių – 2010 metais pastatytas monumentas „nuo OUN ir UPA organizacijų nacionalistų rankos nužudytiems Luhansko gyventojams“. Šis monumentas, kurio atidarymo ceremonijoje dalyvavo Luhansko vietinės valdžios atstovai, „Regionų partijos“ lyderis Konstantinas Zatulinas, Rusijos dūmos deputatai bei Maskvos ortodoksų bažnyčios dvasininkai, buvo pastatytas kaip atsakas į Juščenkos dekretą, suteikiantį „Ukrainos Herojaus“ titulą „nacionalistui“ Stepanui Banderai. (Yurchuk, Y., p.141.)

politikos pokytį Rusijai naudinga linkme. Prie šio radikalaus istorinės atminties politikos pokyčio nemažai prisidėjo ir dabartinis Ukrainos prezidentas Viktoras Janukovyčius, kuris, paklaustas Liuksemburgo atstovo Europos Sąjungos Tarybos parlamentinėje asamblėjoje, nepasmerkė Sovietų Sąjungos diktatoriaus monumentų ir atminimo lentų statybų. Šias statybas gynė ir Regionų partijos atstovai, tvirtindami, kad Vakarų Ukrainoje stovi „nacio“ Stepano Banderos statulos. Nors šis palyginimas išreiškė skirtingai politikų suvokiamą Antrojo Pasaulinio karo istorinę atmintį, tačiau jis neatspindėjo Ukrainos gyventojų nuomonės. 2010 metų balandžio mėnesio gyventojų apklausa parodė, kad 57% ukrainiečių prieštaravo Stalino statulų pastatymui ir tik 10% rėmė šį žingsnį. Nepritarimą išreiškė 76% Vakarų Ukrainos ir 57% Rytų Ukrainos gyventojų.³⁵²

Taigi „monumentų kova“ įrodė, kad pasibaigus Viktoro Juščenkos prezidentavimo kadencijai, Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politika radikaliai pasikeitė. Nuo Stepano Banderos ir OUN ir UPA kovotojų monumentalizavimo buvo pereita prie Sovietų Sąjungos diktatoriui skirtų paminklų ir atminimo lentų statybų, kurios vyko labiausiai rusifikacijos paveiktuose Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose. „Monumentų kova“ atspindėjo ir radikalų pokytį, konstruojant tautinį tapatumą Ukrainoje.

4.6. Apibendrinimas

Taigi apibendrinus Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais vykdytą su OUN ir UPA nacionalistinėmis organizacijomis susijusią Antrojo Pasaulinio karo istorinės atminties politiką, akivaizdu, kad Viktoro Juščenkos OUN ir UPA organizacijų reabilitavimas ir jų vadų heroizavimas tapo tik trumpalaikiu reiškiniu, sulaukusi tarptautinės bendruomenės pasmerkimo. Nors Viktoro Juščenkos Ukrainos diasporos istoriografija bei Komisijos ataskaita paremta OUN ir UPA istorinės atminties politika buvo siekiama sutaikyti skirtingose pusėse Antrajame Pasauliniame kare kovojusius veteranus bei minėjimais, parodomis ir monumentais suvienyti Ukrainą nacionalistinių organizacijų, kovojusių dėl nepriklausomos Ukrainos valstybės pagrindu, tačiau Viktoro Juščenkos politika sėkmingai buvo įgyvendinta tik Vakarų Ukrainos regionuose, kurių gyventojų dauguma ir anksčiau palankiai vertino šias organizacijas.

Viktoro Juščenkos bandymas primesti „svetimus“ herojus labiausiai rusifikacijos paveiktuose Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose baigėsi visiška nesėkme. Tam daugiausiai įtakos turėjo prorusiško Viktoro Janukovyčiaus išrinkimas prezidentu bei jo ir jam pavaldžių asmenų skirtingai suvokiama Antrojo pasaulinio karo atmintis, kurios pagrindu svarbiausiais Ukrainos herojais tapo Raudonosios Armijos kariai, o svarbiausia švente – Pergalės diena. Viktoro Janukovyčiaus

³⁵² Kuzio, T., „Shift to Soviet-Russian National Identity in Ukraine“.

prezidentavimo laikotarpiu Antrojo Pasaulinio karo atmintis įgavo neosovietizmo bruožų, kadangi Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose iškilo Sovietų Sąjungos diktatorių Josifą Staliną šlovinantys monumentai ir atminimo lentos. Taigi prezidentų kaita lėmė, kad nuo Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu propagauto etninių ukrainiečių tapatumo buvo pereita prie rytų slavų tapatumo ir netgi neosovietinio tapatumo konstravimo.

Išvados

1. Šis tyrimas paneigė instrumentalistų bei antlaikiškąsias teorijas, kuriose teigiama, kad tautinis tapatumas yra duotybė, bei įrodė, kad modernistinė ir transformacinė tautinio tapatumo teorijos yra teisingos, kadangi istorija yra nuolat atrandama, konstruojama ir perinterpretuojama, o tautinis tapatumas nėra pastovus, jis nuolat kinta, yra formuojamas ir performuojamas. Ukrainos atveju, svarbiausią vaidmenį, istorinės atminties politikos pagalba konstruojant tautinį tapatumą, atliko Ukrainos prezidentai – Viktoras Juščenka ir Viktoras Janukovyčius. Prie konstravimo taip prisidėjo Vakarų ir Rytų Ukrainos regionų vietinės valdžios atstovai bei partijos.
2. Tyrimas atskleidė, kad, Rusijos tapatumą formuojančiose liberaliojoje „Rusijos pasaulio“ bei radikalojo neoeurazizmo teorijose svarbiausią vietą užima tie Ukrainos regionai, kuriuose Rusijos imperijos ir Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpiu buvo aktyviausiai vykdyta rusifikacijos politika. Remdama Rusijos diasporą Rytų ir Pietų Ukrainos regionuose ir siekdama išlaikyti įtaką Rusijos pasaulyje, Rusija stengiasi išsaugoti šių regionų gyventojų tapatumą etninio rytų slavų tapatumo pagrindu, akcentuojant svarbiausius rusiškumo elementus – kalbą, religiją ir bendrą istorinę praeitį – bei priešintis ukrainizacijos bei ukrainiečių tautos kūrimo projektams etninio ukrainiečių tapatumo pagrindu.
3. Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais buvo vykdoma skirtinga Holodomoro ir Ukrainiečių nacionalistų organizacijos / Ukrainiečių sukilėlių armijos istorinės atminties politika, atspindėjusį skirtingą dviejų Ukrainos prezidentų požiūrį į Rusiją. Viktoro Juščenkos istorinės atminties politikos pagrindu tapo Holodomoro genocido klausimas bei OUN ir UPA organizacijų reabilitavimas ir jų vadų heroizavimas. Tokią Viktoro Juščenkos istorinės atminties politiką nulėmė siekis suvienyti regioniniu pagrindu susiskaldžiusios valstybės gyventojus, siekiant išsivaduoti iš Rusijos kultūrinės ir geopolitinės įtakos sferos bei apibrėžiant Rusiją kaip svarbiausią kaltininkę dėl Holodomoro genocido įvykdymo bei ukrainiečių nacionalizmo slopinimo. Tokiu būdu Viktoras Juščenka stengėsi sukurti ukrainietiškumo bei europietiško pamatus, kurie yra svarbūs Ukrainai tampant Europos, o ne Eurazijos dalimi. Tuo tarpu Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiu Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikai neatsirado vietos Viktoro Janukovyčiaus darbotvarkėje, kadangi jo prezidentavimo laikotarpiu svarbiausia istorinės atminties politikos dalimi tapo „Didysis Tėvynės karas“, o šalies didvyriais tapo Raudonosios armijos kariai. Tokiu būdu Viktoras

Janukovyčius siekė ne atskirti Ukrainą nuo Rusijos, bet, priešingai, akcentuoti rusų ir ukrainiečių tautas vienijančius bendros istorinės praeities veiksnius, pagal kuriuos Rusija nėra „kita“.

4. Nors Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais buvo vykdoma skirtinga istorinės atminties politika, tačiau ji buvo įgyvendinama tomis pačiomis priemonėmis. Tiek Juščenkos, tiek Janukovyčiaus valdymo laikotarpiu svarbų vaidmenį atliko Nacionalinės atminties institutas, kuriam vadovavo prezidentams lojalūs asmenys. Minėjimo kampanijos buvo rengiamos Ukrainos nacionalistinėje ir Rusijos istoriografijose skirtingai interpretuojamiems įvykiams atminti. Vakarų Ukrainoje buvo statomi paminklai OUN ir UPA organizacijų vadams, Rytų ir Pietų Ukrainoje – „Didžiojo Tėvynės karo“ didvyriams.
5. Tyrimas parodė, kad istorinės atminties politikos pagalba Viktoras Juščenka konstravo etninių ukrainiečių tautinį tapatumą, tuo tarpu Viktorui Janukovyčiui tapus Ukrainos prezidentu, buvo formuojamas rytų slavų tapatumas su neosovietinio tapatumo bruožais. Etninių ukrainiečių tautinis tapatumas buvo konstruojamas ukrainiečių diasporos Šiaurės Amerikoje ir Vakarų Ukrainos regionų gyventojų istorinės atminties pagrindu, tuo tarpu rytų slavų tapatumas rėmėsi bendra Rusijos ir Pietų bei Rytų Ukrainos regionų gyventojų istorine atmintimi. Neosovietinio tapatumo elementai buvo konstruojami, vykdant monumentų ir atminimo lentų statybas Sovietų Sąjungos diktatoriui Josifui Stalinui pagerbti Rytų ir Pietų Ukrainos didmiesčiuose.

Rekomendacijos

1. Nors šiame baigiamajame magistro darbe buvo nagrinėjama XX amžiaus istorinės atminties politikos vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui, tačiau tautinis tapatumas gali būti konstruojamas ne vien istorinės atminties politikos pagrindu. Todėl rekomenduočiau atlikti išsamesnę analizę, įtraukiant religinius ir lingvistinius veiksnius, kurie irgi yra svarbūs, konstruojant tautinį tapatumą Ukrainoje.
2. Kadangi Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu buvo konstruojamas etninių ukrainiečių tautinis tapatumas, o Viktorui Janukovyčiui tapus Ukrainos prezidentu – etninis rytų slavų tapatumas su neosovietinio tapatumo bruožais, todėl rekomenduočiau konstruoti ne etniniu, bet pilietiniu tautinio tapatumo sandu paremtą Ukrainos tautinį tapatumą. Norint formuoti pilietinį tautinį tapatumą, reikia atrasti Vakarų ir Rytų Ukrainos regionus vienijančius veiksnius. Vienu iš tokių veiksnių galėtų tapti integracijos į Europos Sąjungą procesas.
3. Formuojant pilietinį Ukrainos tautinį tapatumą, vertėtų vykdyti simbolinę Holodomoro ir OUN / UPA istorinės atminties politiką, kuri vyravo Leonido Kučmos prezidentavimo laikotarpiu (1994 – 2005 m.). Ši simbolinė istorinės atminties politika neturėtų tapti viena iš svarbiausių vidaus politikos sričių. Ji apsiribotų tik aukų pagerbimu per proginius renginius.
4. Kita alternatyva – formuoti mišrų Ukrainos gyventojų tapatumą subregioniniu pagrindu, išvengiant ukrainiečių identifikavimosi su Rusija arba prieš Rusiją. Šis mišrus Ukrainos tautinis tapatumas remtųsi subregioniniu pagrindu paremtų tapatumų koegzistencija (Pvz. Galicijos regiono ukrainiečių tapatumas egzistuočių subregioniniu lygmeniu, o mišrus ukrainiečių – visos valstybės mastu.) Toks tapatumas būtų panašus į škotų tapatumą Didžiojoje Britanijoje ar kantonų gyventojų tapatumą Šveicarijoje, kur vokiškai kalbančio kantono gyventojai nesitapatina su Vokietija, o prancūziškai – su Prancūzija.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Knygos

1. Armstrong, J., A., *Nations before Nationalism*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982.
2. Brubaker, R., *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
3. Brubaker, R., *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*, Vilnius: Pradai, 1998.
4. Campbell, D., *Writing Security*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991.
5. Conquest, R., *Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-famine*, New York: Oxford University Press, 1986.
6. Davies, R., W., Wheatcroft, S., G., *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931–1933*, London: Macmillan, 2004.
7. Deng, F., M., *War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan*, Washington, DC: Brookings, 1995.
8. Dugin, A., *Osnovy geopolitiki*, Moskva: Aktogej, 1997, p.347-348, 376-382, <<http://grachev62.narod.ru/dugin/chapt05.htm>> žiūrėta [2010-11-16].
9. Eriksen, T., H., *Ethnicity and Nationalism: Antropological Perspectives*, London: Pluto Press, 2002.
10. Geertz, C., *The Interpretation of Cultures: Selected Essays, 2nd edition*, London: Fontana, 1993.
11. Gelner, E., *Tautos ir nacionalizmas*, Vilnius: Pradai, 1996.
12. Golczewski, F., „Shades of Gray: Reflections on Jewish-Ukrainian and German-Ukrainian Relations in Galicia“ kn. Brandon, R., Lower, W., (sud.) *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*, Bloomington: University of Indiana Press, 2008.
13. Hall, S., „Introduction“, kn. Hall, S., du Gay, P., (sud.) *Who Needs Identity? Questions of Cultural Identity*, London: Sage, 1996, p.4-5.
14. Hogg M., Abrams, D., *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. London: Routledge. 1988.
15. Horowitz, D., *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley: University of California Press, 1985.
16. Yurkevich, M., „Galician Ukrainians in German Military Formations and in the German Administration“, kn. Boshyk Y. (sud.), *Ukraine during World War II: History and Its Aftermath*, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1986.
17. Jekelčyk, S., *Ukraina: modernios nacijos gimimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2009.

18. Jenkins, R., *Social Identity*, London: Routledge, 1996.
19. Kohn, H., "Western and Eastern Nationalism", kn. Hutchinson J, Smith, A.D., (sud.), *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press, 1994.
20. Kondrašín, V., *Golod 1932-1933 godov : tragedija rossijskoj derevni*, Moskva: Rosspen, 2008.
21. Kuzio, T, *Ukraine State and National Building*, London and New York: Routledge, 2002.
22. Laruelle, M., *Ideologija russskogo evrazijstva, ili mysli o veličii imperii*, Moskva: Natalis, 2004.
23. Le Goff, J, *History and Memory*, New York: Columbia University Press, 1992.
24. Lindholm, H. "Introduction: A Conceptual Discussion", kn. Lindholm, H., (sud.) *Ethnicity and Nationalism. Formation of Identity and Dynamics of Conflict in the 1990s*,. Göteborg: Nordne, 1993.
25. Luciuk, L., (sud.) *Not Worthy: Walter Duranty's Pulitzer Prize and the New York Times*, Kingston, Ontario: Kashtan Press, 2004, <http://www.uccla.ca/Not_Worthy.pdf> žiūrėta [2012-04-05].
26. Markwick, R. D., *Rewriting History in Soviet Russia: Politics of Revisionist Historiography*, New York: Palgrave, 2001.
27. Marples, D., R., *Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine*, Budapest: Central European University Press, 2007.
28. *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster, Inc., 1998.
29. Pesič, V., „The Cruel Face of Nationalism“, kn. Diamond, L., Plattner, M., F., (sud.), *Nationalism, Ethnic Conflict and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
30. Sysysn, F., „The Ukrainian Famine of 1932-33: The Role of the Ukrainian Diaspora in Research and Public Discussion“, kn. Chorbajian, L., Shirinian, G., (sud.) *Studies in Comparative Genocide*, London: MacMillian, 1999.
31. Smith, A., D., *Nacionalizmas XX amžiuje*, Vilnius, 1994.
32. Smith, A., D., *National Identity*, London: Penguin Books, 1991.
33. Smith, A., D., *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell, 1986.
34. Smith, A., D., *The Nation in History*, Cambridge: Polity Press, 2000.
35. Stalin, J.W., "Dizzy with Success", kn. J. V. Stalin, *Works*, Vol. 12, Foreign Languages Publishing House: Moscow, 1955, <<http://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1930/03/02.htm>>, žiūrėta [2012-03-30].

36. Stalin, J. W., "Speech Delivered at the First All-Union Congress of the Collective-Farm Shock Brigades," kn. Stalin, J. W., *Problems of Leninism*, Beijing: Foreign Language Press, 1976, <<http://www.marx2mao.com/Stalin/CFSB33.html>> žiūrėta [2012-03-30].
37. Statkus, N., *Etniškumas ir nacionalizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
38. Statkus, N., Motieka, E., Laurinavičius, Č., *Geopolitiniai kodai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
39. Stets, J. E., Burke, P. J., „A Sociological Approach to Self and Identity“, kn. Leary, M., Tangney, J., (sud.), *Handbook of Self and Identity*, New York: Guilford Press, 2003.
40. Šešelgytė, M., *Europos Sąjungos bendro gynybos identiteto problema*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
41. Taljūnaitė, M., Labanauskas, L., *Lietuviai svetur: tautinio tapatumo išsaugojimas*, Vilnius, 2009.
42. Vignoles, V., L., Schwartz, S., J., Luyckx, K., „Introduction: Towarda and Integrative View of Identity“, kn. Schwartz, S., J.; Luyckx, K.; Vignoles, V., L. (sud.), *Handbook of Identity Theory and Research*, New York: Springer, 2001.
43. Wendt, A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Moksliniai straipsniai

44. Alonso, A., M., „The Politics of Space, Time and Substance: State Formation, Nationalism and Ethnicity“, *Annual Review of Anthropology* 23, 1994, <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2156019.pdf?acceptTC=true>> žiūrėta [2012-03-19].
45. Davies, R., W., Tauger, M., B., Wheatcroft, S., G., „Stalin, Grain Stocks, and the Famine of 1932–1933“, *Slavic Review* 54, 3, 1995, <<http://www.as.wvu.edu/history/Faculty/Tauger/Davies,%20Tauger,%20and%20Wheatcroft,%20Stalin,%20Grain%20Stocks...'%20SR%2095.pdf>> žiūrėta [2012-04-02].
46. Ersen, E., „Neo-eurasianism and Putin's „Multipolarism“ in Russian Foreign Policy“, *Turkish Review of Eurasian Studies*, Annual 2004-4, <http://marmara.academia.edu/EmreErsen/Papers/1097075/Neo-Eurasianism_and_Putins_Multipolarism_in_Russian_Foreign_Policy> žiūrėta [2012-03-15].
47. Himka, J., P., „A Central European Diaspora under the Shadow of World War II: The Galician Ukrainians in North America“, *Austrian History Yearbook* 37, 2006, <http://www.timeandspace.lviv.ua/files/session/Himka_Central_European_Diaspora_65.pdf> žiūrėta [2012-04-20].

48. Himka, J., P., review of Dietsch, J., "Making Sense of Suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian Historical Culture," and Kul'chyts'kyi, S., V., „Holod 1932–1933 rr. v Ukraini iak henotsyd / Golod 1932–1933 gg. v Ukraine kak genotsid.”, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 8:3, 2007 m. vasara,
<<http://muse.jhu.edu/journals/kritika/v008/8.3himka.pdf>> žiūrėta [2012-04-12].
49. Janmat, J., G., „History and National Identity Construction: The Great Famine in Irish and Ukrainian History Textbooks“, *History of Education, Vol. 35, No. 3*, 2006 m. gegužė,
<<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=2f788ff2-924f-4fec-9452-6e89827d14a3%40sessionmgr115&vid=1&hid=123>> žiūrėta [2012-03-12].
50. Kas'ianov, G., "Golodomor i stroitel'stvo natsii," *Pro et Contra* 2, 2009,
<http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/pec/2009/3-4/ProEtContra_2009_3-4_02.pdf>, žiūrėta [2012-04-05].
51. Khlynina T., P., Vasilev I., Yu., „Ukrainization: between Big Time Politics and Current Objectives of Soviet Construction“, *European Research*, No.6 (9), 2011 m., p.966-1967,
<http://erjournal.ru/journals_n/1309519112.pdf> žiūrėta [2012-04-27].
52. Kudors A., "Russian World"—Russia's Soft Power Approach to Compatriots Policy“. *Russian analytical digest*, Nr 81, 2010 m. birželio 16 d.,
<http://www.rebaltica.lv/media/Krievu%20NVO/russian_analytical_digest_81.pdf> žiūrėta [2012-03-24].
53. Kuzio, T., „Identity and nation-building in Ukraine: Defining the „Other““, *SAGE Publications, Vol 1(3)*, 2001 m.,
<http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/national-nations.pdf>
žiūrėta [2012-03-19]
54. Kuzio, T., „National Identity and History Writing in Ukraine“, *Nationalities Papers, Vol 34 No 4*, 2006 m. rugsėjis,
<http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/NationalIdentityHistory.pdf>
> žiūrėta [2012-03-05];
55. Kuzio, T., „National Building, History Writing and Competition over the Legacy of Kyiv Rus in Ukraine“, *Nationalities Papers*, Vol.33, No.1, 2005 m. kovas,
<http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/national-kyiv_rus_legacy.pdf> žiūrėta [2012-03-02].
56. Kuzio, T., „Ukraine: Coming to Terms with Soviet Legacy“, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 14: 4, 1998 m.,
<http://www.taraskuzio.net/Comparative%20Politics_files/sovietlegacy.pdf> žiūrėta [2011-06-04].

57. Lehr, J., ir Aponiuk, N., „Memory, Myths and Monuments: The Commemoration of a Contested Past in Western Ukraine“, *Memory Connection, Volume 1 Number 1*, 2011, <<http://www.memoryconnection.org/wp-content/uploads/2011/12/DrJohnCLehr2.pdf>> žiūrėta [2012-02-12].
58. Liubinienė, V., „National Identity in Lithuania: Processes During the Period of Changes“, *Open Society Institute*, Budapest, 1999, p.41., <<http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001032/01/33.pdf>> žiūrėta [2012-03-02].
59. Madra, A., Z., „History, Collective Memory & National Identity: The Case of Turkey“, *New School for Social Research*, 2008, p.2, <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=15&hid=119&sid=f7392619-1bdc-4c9d-8422-932020d4968a%40sessionmgr4>> žiūrėta [2012-03-09].
60. Makinen, S., „On the Geopolitical Discourses of the Russian Yabloko Association, 1993-2001“, *Geopolitics* 8:1, 2003, <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/714001008>> žiūrėta [2012-03-27].
61. Marčukov, A., V., „“Golodomor“ v ideologiĳeskoj sisteme ukrainstva“, *Vestnik Jugozapadnoj Rusi*, Nr.2, 2008, <<http://vestnik.malorus.org/vestnik20082-marcukov.html>>, žiūrėta [2012-02-03].
62. Marples, D., „Anti-Soviet Partisans and Ukrainian Memory“, *East European Politics and Societies*, 2010, p.26, <<http://www.scribd.com/doc/71035942/Anti-Soviet-Partisans-and-Ukrainian-Memory-26-43>> žiūrėta [2012-04-10].
63. Martinkus, A., „Rusijos-Eurazijos vakarinės politinės ribos problema eurazininkų filosofijoje“, *Žmogus ir žodis*, 2009, T.11, Nr.4, p.48, <<http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/filosofija/2009/2009.pdf>> žiūrėta [2012-01-08].
64. Nieguth, T., „Beyond Dichotomy: Concept of the Nation and the Distribution of Membership“, *Nations and Nationalism* 5(2), 1999, <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1354-5078.1999.00155.x/pdf>> žiūrėta [2012-03-21].
65. Polegkyi, O., „Changes in Russian Foreign Policy Discourse and the Concept of „Russian World““, *Pecob's Paper Series*, Nr.16, 2011 m. spalio, <<http://www.pecob.eu/flex/cm/pages/ServeAttachment.php/L/EN/D/c%252F9%252F6%252FD.df354feac5d7dcb3b35a/P/BLOB%3AID%3D3277>> žiūrėta [2012-03-18].
66. Ram, U., „Postnationalist Pasts: The Case of Israel“, *Social Science History*, Vol. 20, No. 4, 1998, <<http://www.jstor.org/stable/1171574>> žiūrėta [2012-03-09].
67. Ranonytė, A., „Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška“, *FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA* 2004 m. Nr.4, <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil001_009.pdf> žiūrėta [2012-03-09].

68. Reklaitė, J., „Tautinio tapatumo problema šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje“, *Mokslas – Lietuvos ateitis*, 2010, 2 tomas, Nr.3, <<http://www.mla.vgtu.lt/index.php/mla/article/download/mla.2010.053/75>> žiūrėta [2012-02-27].
69. Rossolinski-Liebe, G., „Celebrating Fascism and War Criminality in Edmonton: The Political Myth and Cult of Stepan Bandera in Multicultural Canada“ *Kakanien Revisited*, 2010 m. gruodžio 29 d., <[http://uni-hamburg.academia.edu/GrzegorzRossolinskiLiebe/Papers/377100/Celebrating Fascism and War Criminality in Edmonton. The Political Myth and Cult of Stepan Bandera in Multicultural Canada](http://uni-hamburg.academia.edu/GrzegorzRossolinskiLiebe/Papers/377100/Celebrating_Fascism_and_War_Criminality_in_Edmonton.The_Political_Myth_and_Cult_of_Stepan_Bandera_in_Multicultural_Canada)> žiūrėta [2012-04-16].
70. Rossolinski-Liebe, G., Rudling, P., A., „Europäische Geschichte“, *Krytyka*, 2010, <<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2011-2-212>> žiūrėta [2012-04-15].
71. Rudling, P., A., „The OUN, the UPA and the Holocaust: A Study in the Manufacturing of Hystorical Myths“, *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, Nr.2107, 2011 m. lapkritis, <<http://defendinghistory.com/wp-content/uploads/2011/11/Per-Rudling-on-OUN-OPA-and-the-Holocaust-in-Carl-Beck-Papers-2011.pdf>>, žiūrėta [2012-04-16].
72. Shils, E., „Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties“, *British Journal of Sociology*, 8, 1957, <<http://www.scribd.com/doc/49087431/Edward-Shils-1957-Primordial-Personal-Sacred-and-Civil-Ties>> žiūrėta [2012-03-09].
73. Shulman, S., „Sources of Civic and Ethnic Nationalism in Ukraine“, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.18, No.4, 2002 m. gruodis, <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/714003618>> žiūrėta [2012-04-02].
74. Shulman, S., „The Countours of Civic and Ethnic National Identification“, *Europe-Asia Studies*, Vol.56, No.1, <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0966813032000161437>> žiūrėta [2012-04-02].
75. Suleymanoff, M., „The Role of History in the Creation of National Identities in Central Asia: Uzbekistan and Kyrgyzstan Case Studies, *Peace and Conflict Review, Volume 1, Issue 1*, 2008, <<http://www.review.upeace.org/pdf.cfm?articulo=70&ejemplar=12>> žiūrėta [2012-03-09].
76. Šutinienė, I., „Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas“, *Filosofija. Sociologija*, Nr.1, 2002, p.59 <<http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-57-1.pdf>>, žiūrėta [2012-03-09].
77. Tauger, M., B., “The 1932 Harvest and the Famine of 1933,” *Slavic Review* 50, 1, 1991, <<http://www.as.wvu.edu/history/Faculty/Tauger/Tauger,%20The%201932%20Harvest%20and%20the%20Famine%20of%201933,%20SR%2091.pdf>> žiūrėta [2012-04-02].
78. Tyndall, C., L., „Brotherly Friendship? Russian – Ukrainian Nationalist Discourse in the Soviet Union“, *United States Naval Academy*, Annapolis, Maryland, 2011 m. sausio 23 d.,

<https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:ZB1of-M7dbIJ:www.usna.edu/History/2011%2520Honors%2520theses/Tyndall.docx+BROTHERLY+FRIENDSHIP?+RUSSIAN+%E2%80%93+UKRAINIAN+NATIONALIST+DISCOURSE+IN+THE+SOVIET+UNION&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEEShAbtyaUmnj08YT9yq_x610-jNkpuiRHlASJ2jjJlpJRpoiYI0iRwaWf0gedv8e-9y9rsAOoHn8WprvPcTs6Qd4MvCZmDEmOWdGiweBTgNt8vtzpkPwbk1OdQdjC2AwZFLaqYSW&sig=AHIEtbS9y1sFANHCFocghpHe7czhoct1Tw> žiūrėta [2012-04-28].

79. Triandafyllidou, A., „National Identity and the Other“, *Ethnic and Racial Studies* 21(4), 1998, <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/014198798329784>> žiūrėta [2012-03-29].

80. Wemheuer, F., „Regime Changes of Memory. Creating the Official History of the Ukrainian and Chinese Famines under State Socialism and after the Cold War“, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 10 (1), 2009 m. žiema, <<http://muse.jhu.edu/journals/kritika/v010/10.1.wemheuer.pdf>> žiūrėta [2012-03-28].

81. Wendt, A., „Anarchy is What States Make of It“ *International Organization* 46, 1992, p.397, <http://labmundo.org/disciplinas/WENDT_anarchy_is_what_states_make_of_it.pdf> žiūrėta [2012-02-28].

82. Wendt, A., „Level of Analysis vs. Agents and Structures: part III“, *Review of International Studies*, 18, 1992, <<http://www.jstor.org/stable/20097292>> žiūrėta [2012-03-15].

83. Zhurzhenko, T., „„Capital of Despair“: Holodomor Memory and Political Conflicts in Kharkiv after Orange Revolution“, *East European Politics and Societies*, 25, 2011 m., <<http://eep.sagepub.com/content/25/3/597.full.pdf+html>> žiūrėta [2012-03-26].

Konferencijų ir paskaitų pranešimai

84. Glass, B., S., „English Identity in the Wake of Devolution“, Paper presented at the 2005 Southwest Political Science Association Annual Meeting New Orleans, Louisiana, 2005 m. kovo 24 d, <http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/8/9/0/3/pages89038/p89038-13.php> žiūrėta [2012-03-11].

85. Himka, J., P., „Interventions: Challenging the Myths of Twentieth-Century Ukrainian History“, Text based on an address delivered at the 2nd annual Celebration of Research and Creative Work Faculty of Arts, 28 March 2011, *Department of History and Classics, University of Alberta*, p. 6,

<http://www.foa.ualberta.ca/en/Research/~media/arts/Research/celebration_jph_march28.pdf>
žiūrėta [2012-04-21].

86. Hrynevych, V., „A Model of Historical Memory of World War II for Ukraine“, Presentation of lecture in Canadian Institute of Ukrainian Studies in University of Alberta, Edmonton, Canada, November 5, 2009, *University of Alberta Press Release*, 2009 m. lapkričio 12 d., <[http://www.ualberta.ca/CIUS/announce/media/Media%202009/2009-11-12_Model%20of%20Historical%20Memory%20\(eng\).pdf](http://www.ualberta.ca/CIUS/announce/media/Media%202009/2009-11-12_Model%20of%20Historical%20Memory%20(eng).pdf)> žiūrėta [2012-04-20].

87. Yurchuk, Y., „Memory of the Past and Memory for the Future: History on the Crossroads of Nation-Building“, Paper from the Conference “Current Issues in European Cultural Studies”, organised by the Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (AC SIS) in Norrköping 15-17 June 2011, *Sodertorn University College / Stockholm University*, <<http://www.ep.liu.se/ecp/062/015/ecp11062015.pdf>>, žiūrėta [2012-04-13].)

88. Katchanovski, I., „Terrorists or National Heroes? Politics of the OUN and the UPA in Ukraine“, Paper prepared for presentation at the Annual Conference of the Canadian Political Science Association, Montreal, June 1-3, 2010, *Davis Center for Russian and Eurasian Studies, Harvard University*, 2010, , <<http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2010/Katchanovski.pdf>> žiūrėta [2012-04-10].

Baigiamieji bakalauro ir magistro darbai

89. Akgul, E., „Russian Foreign Policy and the Discourse of Eurasianism Rhetoric versus Reality“, Magistro baigiamasis darbas, Middle East Technical University, 2005 m. lapkritis, p.18-19, <<http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12606811/index.pdf>> žiūrėta [2012-03-28].

90. Boryk, J., „Memory Politics: The Use of Holodomor as a Political and Nationalistic Tool in Ukraine“, Magistro baigiamasis darbas, Central European University, Budapest, Hungary, 2011, p.51-52, <http://www.etd.ceu.hu/2011/boryk_jennifer.pdf> žiūrėta [2012-03-24].

91. Martin, B., „The Holodomor Issue in Russo-Ukrainian Relations from 1991 to 2010“, Magistro baigiamasis darbas, Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva, 2011, <http://graduateinstitute.academia.edu/BarbaraMartin/Papers/874916/The_Holodomor_Issue_in_Russo-Ukrainian_Relations_from_1991_to_2010> žiūrėta [2012-04-12].

92. Sabalionytė J., „Nacionalinės kolektyvinės tapatybės konstravimas Lietuvos žiniasklaidoje 2010 m.“, Bakalauro baigiamasis darbas, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kaunas, 2011, <http://www.atviravisiuomene.lt/upload-files/BA_Sabalionyte_VDU.pdf> žiūrėta [2012-03-06].

93. wan Witzenburg, R., „Ukrayinska Povstanska Armiya (The Ukrainian Insurgent Army): Old struggles in a new nation“, Magistro baigiamasis darbas, International Relations in Historical Perspective, 2006, <<http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2006-1109-200530/Masterthesis%20UPA.pdf>> žiūrėta [2012-04-22].

Dokumentai ir teisės aktai

94. Conclusions of the commission “Organizacija Ukrajinskyh Nacionalistiv I Ukrajinska Povstanska Armija: Fakhovyj vysnovok robochoji grupy istorykiiv pry uriadovij komisii z vyvchennia dijalnosti OUN I UPA” <<http://www.memory.gov.ua/ua/454.htm>> žiūrėta [2012-04-15].

95. „Decree of the President of Ukraine № 46/2010 On Granting the Order of Hero of Ukraine to S. Bandera“, <<http://www.president.gov.ua/documents/10353.html>> žiūrėta [2010-01-29].

96. „Decree of the President of Ukraine № 965/2007 On Granting the Order of Hero of Ukraine to R. Shukhevych“, <<http://www.president.gov.ua/documents/6808.html>> žiūrėta [2010-01-29].

97. “Dumky naselennia Ukrainy shchodo vyznannia Holodomoru 1932-33 rr. genotsydom,” Kyiv International Institute of Sociology, 2007 m. lapkričio 20 d., <www.kiis.com.ua/txt/doc/20112007/201107.doc> žiūrėta [2012-04-11].

98. United States Commission on the Ukraine Famine, „Investigation of the Ukrainian Famine, 1932-1933: Report to Congress“, *United States Government Printing Office*, Washington, 1988, <<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951d00831044s;page=root;view=image;size=100;seq=9;num=vii>> žiūrėta [2012-04-02].

99. Zakon Ukraїny „Pro Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukraїni“, <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>> žiūrėta [2012-04-02].

Internetiniai periodiniai, publicistiniai ir kiti šaltiniai

100. Akademik, „Malorossija“, <<http://dic.academic.ru/dic.nsf/vasmer/35574/%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F>> žiūrėta [2012-03-12].

101. Benjoe, K., „Survivor Describes Horror“, *Regina-Leader Post*,
<<http://www.holodomorsurvivors.ca/Inetrnational%20Remembrance/Survivor%20describes%20fa mine%20horrors.html>>, žiūrėta [2012-04-30].
102. BNS, „V.Janukovyčius: laikyti holodomorą gaenocidu būtų klaida“, *Delfi*, 2010 m. balandžio 28 d., <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/vjanukovycius-laikyti-holodomora-genocidu-butu-klaida.d?id=31607153>> žiūrėta [2012-04-13].
103. But., A., „Soldatenko: zamenit „golodomor“ na „golod““, *Delfi*, 2010 m. liepos 22 d., <<http://www.delfi.ua/news/daily/society/coldatenko-zamenit-golodomor-na-golod.d?id=1140330>> žiūrėta [2012-02-05].
104. Central Intelligence Agency, „The World Factbook“,
<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>> žiūrėta [2012-04-29].
105. Chesnokov A., „Mir Russkogo Mira“, Stenogramma podumnoj diskussii, 2009 m. lapkričio 3 d., <<http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/analytics/tables/news0005.html>> žiūrėta [2012-03-18].
106. Clover, C., „Dreams of the Eurasian Heartland: The Reemergence of Geopolitics“, *Foreign Affairs*, 1999 m. kovas/balandis, <<http://www.foreignaffairs.com/articles/54793/charles-clover/dreams-of-the-eurasian-heartland-the-reemergence-of-geopolitics>> žiūrėta [2012-03-27].
107. Dudčenko, A., „Russkij mir – manifest filentizma“, *Kievo-Sviatošinskie Blagočinija*, 2009 m. lapkričio 17 d., <<http://kievsvyat.kiev.ua/2009-08-16-13-20-49/123-2009-11-20-11-44-15.html>> žiūrėta [2012-04-28].
108. Finn, P., „Aftermath of the Soviet Famine“, *Washington Post*, 2008 m. balandžio 27 d., <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/04/26/AR2008042602039.html>> žiūrėta [2012-04-12].
109. Hrynevich, V., „War after War: Battle for WWII Memory in Ukraine“, *Russkij Vopros*, 2010 m. sausis,
<<http://www.ruskiivopros.com/index.php?pag=one&id=322&kat=5&csl=46>> žiūrėta [2012-02-15].
110. „Yanukovych sees „cultural autonomy“ for Ukraine's regions – official“, *Ria Novosti*, 2010 m. balandžio 3 d., <<http://en.rian.ru/world/20100403/158423749.html>> žiūrėta [2012-04-21].
111. Kharkiv „Memorial“, Kharkiv Human Rights Protection Group, “Open letter over the refusal of the Kharkiv city authorities to allow a Memorial to the Victims of Holodomor and Political Repression”, *Human Rights in Ukraine*, 2007 m. kovo 20 d.,
<<http://www.khpg.org/en/index.php?id=1174417158>>, žiūrėta [2012-03-29].
112. Khrushchev, N., „Secret Speech“, 1956, *The History Guide*,
<http://www.historyguide.org/europe/khrush_speech.html>, žiūrėta [2012-03-31].)

113. Korduban, P., „Yanukovych Explains Policy Priorities During US Visit“, *Eurasia Daily Monitor*, Vol.7, Issue 178, 2010 m. spalio 4 d., <http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=36991&cHash=1ecd5c6209> žiūrėta [2012-04-07].
114. Kuzio, T., „Shift to Soviet-Russian National Identity in Ukraine“, *Eurasia Daily Monitor*, Volume 7, Issue 90, 2010 m. gegužės 10 d., <http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=36861&tx_ttnews%5BbackPid%5D=484&no_cache=1> žiūrėta [2012-04-21].
115. Levytsky, M., „Russification of Ukraine renewed“, *Kyivpost.com*, 2010 m. rugpjūčio 25 d., <http://www.kyivpost.com/news/opinion/op_ed/detail/79740/> žiūrėta [2011-06-04].
116. Litvinenko A, Jakimenko J., „Russkojazyčnye graždane Ukrainy: „voobražaemoe soobščestvo“ kak ono est“, *Zerkalo Nedeli*, Nr.18, 2008 m. gegužės 17 d., <http://zn.ua/POLITICS/russkoyazychnye_grazhdane_ukrainy_voobrazhaemoe_soobschestvo_kak_ono_est-53689.html>, žiūrėta [2012-04-28].
117. „Lviv lawmakers rule to pay higher monthly UAH500 (\$62) bonuses to UPA veterans“, *ZIK*, 2011 m. gruodžio 16 d., <http://zik.ua/en/news/2011/12/16/324692> žiūrėta [2012-04-21].
118. Martynov, A., „Falsifikacija istorii: sindrom ukrainskoj humanitarnej nauki“, *KM.RU Nauka*, 2009 m. balandžio 15 d., <http://www.km.ru/news/falsifikaciya_istorii_sindrom_u> žiūrėta [2012-04-20].
119. Motyl, A., J., „Deleting the Holodomor: Ukraine Unmakes Itself“, *World Affairs*, 2010 m. spalio/lapkritis, <<http://www.worldaffairsjournal.org/article/deleting-holodomor-ukraine-unmakes-itself>> žiūrėta [2012-02-05].
120. Portnov, A., Grinevič, L., „Seksija „Istoričeskaja pamiat i istoričeskaja politika““, *Uroki istorii XX vek*, 2010 m. spalio 4 d., <<http://www.urokiistorii.ru/1189>> žiūrėta [2012-04-03].
121. Press office of President Viktor Yanukovych, „President Viktor Yanukovych's Inauguration address to the Verkhovna Rada of Ukraine“, *Viktor Yanukovych, President of Ukraine Official Website*, 2010 m., vasario 25 d., <<http://www.president.gov.ua/en/news/16600.html>> žiūrėta [2012-02-05].
122. Press Service of the President of Ukraine Victor Yushchenko, „Inaugural address of the President of Ukraine Victor Yushchenko to the Ukrainian people on Independence Square“, *Government Portal*, 2005 m. sausio 24 d., <http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=11100895&cat_id=244315174> žiūrėta [2012-02-05].

123. „Regional“: Bojcy OUN-UPA - bandity, a ne partizany“, *Rosbalt Ukraina*, 2008 m. rugsėjo 22 d., <<http://www.rosbalt.ru/ukraina/2008/09/22/525971.html>> žiūrėta [2012-04-20].
124. Reuters, „Yanukovych to repeal Bandera hero decree“, *Kyiv Post*, 2010 m. kovo 20 d., <<http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/62152/>> žiūrėta [2012-04-21].
125. Riabčun., J., „Interv’ju Valerij Soldatenko“, *Ukranews*, 2010 m. rugpjūčio 11 d., <<http://ukranews.com/ru/interview/2010/08/11/185>> žiūrėta [2012-02-05].
126. RIA Novosti, „Informacija o golodomore ne budet na sajte glavy Ukrainy“, *Izvestija*, 2010 m. kovo 16 d., <<http://www.izvestia.ru/news/news235243>> žiūrėta [2012-02-05].
127. Skidelsky, R., „How Russia became doubly delusional“. *The Times*, 2007 m., birželio 2 d., <<http://www.skidelskyr.com/site/article/how-russia-became-doubly-delusional/>> žiūrėta [2012-03-23].
128. Tkačenko, G., S., „Fašizm i rusofobija – osnova ideologii ukrainskogo nacionalizma“, *I.ua*, 2011 m. sausio 1 d., <<http://blog.i.ua/user/2229977/609408/>> žiūrėta [2012-04-20].
129. *Ukrainian 101*, <<http://www.101languages.net/ukrainian/history.html>> žiūrėta [2012-04-26].
130. *Ukrainica*, <<http://ucrainica.info/ukraine/ethnic.htm>> žiūrėta [2012-04-22].
131. Varfolomeyev, O., „Ukrainian Victory Day sees no Reconciliation with Insurgent Army Veterans“, *Eurasia Daily Monitor* 2, 2005 m. gegužės 10 d., <http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=30375> žiūrėta [2012-04-21].
132. Vovk, O., „Paskutinis karinis ir politinis sąjūdis dėl Ukrainos nepriklausomybės“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*, 2004 m. sausio 30 d., <<http://www.genocid.lt/Leidyba/2/Vovk.htm>>, žiūrėta [2011-06-03].
133. Williams, E., N., „30 U.N. member-states sign joint declaration on Great Famine“, *The Ukrainian Weekly*, No.46, Vol.LXXI, 2003 m. lapkričio 16 d., <<http://www.ukrweekly.com/old/archive/2003/460301.shtml>>, žiūrėta [2012-04-12].
134. www.delfi.lt, „Ukrainos prezidentas paduotas į teismą dėl to, kad neigė Holodomorą“, *Delfi*, 2010 m. birželio 14 d., <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/article.php?id=33479475>> žiūrėta [2012-04-13].
135. Wilson, A., „Dealing with Yanukovych’s Ukraine“, *European Council of Foreign Relations*, 2010 m. kovas, p.1, <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=yanukovych%20bridge%20function%20ukraine&source=web&cd=3&ved=0CGcQFjAC&url=http%3A%2F%2Fkms1.isn.ethz.ch%2Fserviceengine%2FFiles%2FISN%2F114093%2Fpublicationdocument_singledocument%2F31a42083-ac26-4b39-8bc0-b548ad66302d%2Fen%2F2010-

[03_Dealing.pdf&ei=8pGnT4SwEISH4gTayfyrCQ&usg=AFQjCNFNfopmJhz0JpXRlzfFgLf30BcfOPw](#)> žiūrėta [2012-04-19].

136. Zevelev I. „Russia’s Future: Nation or Civilization?“, *Russia in Global Affairs*, 2009 m. spalio – gruodis, Nr.4, <http://eng.globalaffairs.ru/number/n_14246> žiūrėta [2012-03-20])

Šimkevičius S. Ukrainos XX amžiaus istorinės atminties politikos reikšmė Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui nuo 2005 metų / Europos kaimynystės politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Trimakas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Politikos ir vadybos fakultetas, 2012. – 103 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojama Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavo laikotarpiais vykdytos Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos bei Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politikos reikšmė Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui. Pirmojoje darbo dalyje apibrėžiamas tapatumas bei tautinis tapatumas, pateikiamas tautinio tapatumo dichotominis modelis bei nagrinėjama tautinio tapatumo reikšmė etniškumo ir nacionalizmo teorijose. Antrojoje dalyje apžvelgiama „Rusijos pasaulio“ koncepcija, radikaliojo neoeurazizmo teorija, nagrinėjama Ukrainos reikšmė Aleksandro Dugino radikaliojo neoeurazizmo teorijoje bei rusifikacijos proceso įtaka Ukrainos regioniniam susiskaldymui. Trečiojoje dalyje pateikiama Holodomoro reikšmė sovietinėje, Vakarų ir Rusijos istoriografijose bei analizuojama ir lyginama Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus Holodomoro istorinės atminties politika bei pabrėžiamas jos vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui. Ketvirtojoje dalyje apžvelgiamas OUN ir UPA organizacijų vaidmuo sovietinėje ir Rusijos bei Vakarų istoriografijose bei analizuojama ir lyginama Viktoro Juščenkos ir Viktoro Janukovyčiaus su OUN ir UPA organizacijomis susijusi istorinės atminties politika bei pabrėžiamas jos vaidmuo Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui.

Pagrindiniai žodžiai: Ukraina, Rusija, istorinės atminties politika, tautinis tapatumas, Rusijos pasaulis, neoeurazizmas, rusifikacija, istoriografija, Viktoras Juščenka, Viktoras Janukovyčius, Holodomoras, OUN, UPA.

Šimkevičius S. The Role of the Policy of XXth Century Historical Memory in the Process of Creation Ukraine's National Identity since 2005 year / Master's Thesis in European Neighbourhood Policy. Supervisor associate professor dr. R. Trimakas. – Vilnius: Faculty of Policy and Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 103 p.

ANNOTATION

This master's thesis covers the analysis of the role of the policy of historical memory which is associated with Holodomor and Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) / Ukrainian Insurgent Army (UPA) in the process of creation Ukraine's national identity during the year of presidency of Viktor Yushchenko and Viktor Yanukovich. In the first part of master's thesis identity and national identity are defined, dichotomous model of national identity is revealed and the importance of national identity in ethnicity and nationalism theories is analysed. In the second part of master's thesis the theories of "Russian World" and radical neoeurasianism are revealed. In addition to this, the role of Ukraine in Alexander Dugin's theory and the process of russification in the formation of Ukraine's regional divide are analysed. The third part is associated with comparative analysis of the historical memory of Holodomor during the time of presidency of Viktor Yushchenko and Viktor Yanukovich and the role of this policy in the process of Ukraine's national identity creation. The fourth part of master's thesis covers the analysis of the policy of historical memory which is associated with OUN and UPA organizations. The core point of this part is a comparative analysis of OUN and UPA organization's policy of historical memory during the time of Victor Yushchenko and Victor Yanukovich presidency and the role of this policy in the process of national identity creation in Ukraine.

Key Words: Ukraine, Russia, policy of historical memory, national identity, Russian World, neoeurasianism, russification, historiography, Viktor Yushchenko, Viktor Yanukovich, Holodomor, OUN, UPA.

SANTRAUKA

Baigiamajame magistro darbe analizuojama XX amžiaus istorinės atminties politikos reikšmė Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui Viktoro Juščenos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais. XX amžiaus istorinės atminties politikos pagrindą sudaro Holodomoro ir su OUN ir UPA organizacijomis susijusios Antrojo pasaulinio karo istorinės atminties politika, kurios pagalba konstruojamas etninių ukrainiečių ir jam priešingas – rytų slavų Ukrainos tautinis tapatumas.

Tyrimo objektas - Holodomoro ir OUN / UPA istorinės atminties politika Viktoro Juščenos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais. Pagrindinis baigiamojo magistro darbo tikslas - atskleisti ir palyginti Viktoro Juščenos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpių Holodomoro ir Ukrainos nacionalistų organizacijos / Ukrainos sukilėlių armijos istorinės atminties politiką bei įvertinti jos reikšmę Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui. Tikslui pasiekti iškelti darbo uždaviniai: 1. Apibrėžti tautinį tapatumą, pateikti jo svarbiausius bruožus etniškumo ir nacionalizmo teorijose; 2. Apžvelgti „Rusijos pasaulio“ ir neoeurazizmo teorijas, atskleidžiant kultūrinę ir geopolitinę Ukrainos reikšmę Rusijai; 3. Įvertinti rusifikacijos poveikį Ukrainos regioninės takoskyros susidarymui. 4. Pateikti Holodomoro ir OUN / UPA organizacijų vertinimą sovietinėje, Rusijos, Vakarų ir Ukrainos istoriografijose. 5. Analizuoti ir lyginti Holodomoro ir OUN / UPA istorinės atminties politiką Viktoro Juščenos ir Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiais. 6. Įvertinti Holodomoro ir OUN / UPA istorinės atminties politikos reikšmę Ukrainos tautinio tapatumo konstravimui. Šiems uždaviniams įgyvendinti, darbe naudojami mokslinių knygų, mokslinių straipsnių, publicistinių šaltinių, dokumentų ir teisės aktų analizė, taip pat aprašomasis ir lyginamasis metodai.

Pagrindinė darbo išvada – Viktoras Juščenka, vykdydamas Holodomoro genocido ir OUN ir UPA organizacijų reabilitavimo bei jų vadų heroizavimo politiką, konstravo etninių ukrainiečių tautinį tapatumą, siekdamas suvienyti regioniniu pagrindu susiskaldžiusią tautą ir norėdamas išsivaduoti iš kultūrinės ir geopolitinės Rusijos įtakos sferos. Viktoro Janukovyčiaus prezidentavimo laikotarpiu buvo vykdoma Rusijai naudinga istorinės atminties politika ir konstruojamas rytų slavų tautinis tapatumas su neosovietinio tapatumo bruožais.

Darbo pabaigoje pateiktose rekomendacijose patariama konstruoti pilietinį Ukrainos tautinio tapatumo tipą bei vykdyti simbolinę XX amžiaus istorinės atminties politiką.

SUMMARY

This master's thesis covers the analysis of the role of the policy of XXth century historical memory in the process of creation Ukraine's national identity during the year of presidency of Viktor Yushchenko and Viktor Yanukovych. The core of XXth century historical memory consists of Holodomor and World War II, including OUN and UPA organizations, policy of historical memory in the process of construction ethnic Ukrainian and eastern Slavic national identity.

The object of research is the policy of historical memory of Holodomor and OUN / UPA during the time of presidency Viktor Yushchenko and Victor Yanukovych. The aims of research – reveal and compare the policy of historical memory of Holodomor and OUN / UPA during the time of presidency Viktor Yushchenko and Victor Yanukovych and evaluate its role in the process of construction national identity in Ukraine. The main objectives of research are: 1) Define national identity, present its main features in ethnicity and nationalism theories; 2) Review the concept of „Russian World“, theory of neourasianism and reveal cultural and geopolitical importance of Ukraine in these theories; 3) Evaluate the influence of russification in the process of regional cleavage formation in Ukraine; 4) Present the evaluation of Holodomor and OUN / UPA in the Soviet Union, Western, Russian and Ukrainian historiographies; 5) Evaluate the role of the policy of historical memory of Holodomor and OUN / UPA in the process of national identity creation in Ukraine. The main methods of research are the analysis of scientific books, scientific articles, publicistic articles, various documents and laws. In addition to this, qualitative descriptive and comparative methods are included.

The main conclusion is that the policy of historical memory of Holodomor and OUN / UPA which consisted of construction of Holodomor as genocide, rehabilitation of OUN / UPA and glorification the leaders of these Ukrainian resistance organizations during the presidency of Viktor Yushchenko was used to construct ethnic Ukrainian national identity. The aims of this policy was the intention to reunite the people of different regions of Ukraine and break free from the cultural and geopolitical Russian sphere of influence. The policy of historical memory during the presidency of Viktor Yanukovych was used to construct eastern Slavic identity, including elements of neosoviet identity.

The main recommendation is the construction of civic Ukrainian national identity and development of symbolic policy of XXth century historical memory.